

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра загальноправових дисциплін

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО
ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА»**

Студентки 2 курсу,
8 м групи,
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації
«Правове забезпечення
безпеки підприємницької
діяльності»

Шутої Діани Анатоліївни

Науковий керівник
к.ю.н., доцент

Давиденко Валерій
Степанович

Гарант освітньої програми
к.ю.н., професор

Крегул Юрій Іванович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА	7
1.1 Стан наукових досліджень і соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна.....	7
1.2 Поняття та види знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України.....	15
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ, ПОВ'ЯЗАНОГО З УМИСНИМ ЗНИЩЕННЯМ АБО ПОШКОДЖЕННЯМ МАЙНА	25
2.1 Об'єкт злочину, передбаченого ст. 194 КК України.....	25
2.2 Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 194 КК України.....	36
2.3 Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 194 КК України.....	57
2.4 Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 194 КК України.....	69
РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЯКІ ПЕРЕДБАЧЕНА «СПЕЦІАЛЬНИМИ» НОРМАМИ КК УКРАЇНИ	76
3.1 Знищення або пошкодження «спеціальних» видів майна.....	76
3.2 Знищення або пошкодження майна, що належить «спеціальним» потерпілим.....	89
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	104

ВСТУП

Актуальність теми. Власність – це економічна основа життя суспільства, показник його добробуту й особистого благополуччя громадян. Конституція України проголошує, що кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, ніхто не може бути протиправно позбавлений права на неї, а держава зобов'язується захищати усіх суб'єктів права власності (статті 13, 41) [59]. Захист прав власників від будь-якого неправомірного втручання та належне забезпечення охорони власності є одним із основних завдань нашої країни, оскільки кримінально-правова охорона зазначеного права окреслена ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), ба більше, окремим розділом його Особливої частини (VI «Злочини проти власності»).

Статистика засвідчує, що злочини проти власності в загальній структурі злочинності України традиційно займають вагому частку. Згідно з офіційними даними Генеральної прокуратури України за період січень–жовтень 2018 року обліковано 447843 злочини, із яких 274464 – злочини проти власності (61%). Безперечно, більшість із них корисливі, але злочини, пов'язані зі знищенням чи пошкодженням майна, так само є доволі поширеними. За вказаний строк зареєстровано 2575 злочинів, передбачених ст. 194 КК України («умисне знищення або пошкодження майна»), це 0,9% від усіх злочинів проти власності [52]. Щодо умисного знищення або пошкодження майна, то в 2014 р. зафіксовано 4582 таких злочини, 2015 – 3226, 2016 – 3105, 2017 – 2714. Незважаючи на те, що в останні роки спостерігається зменшення формальної кількості злочинів такого типу, рівень правозастосовної діяльності щодо цієї категорії проваджень залишається низьким [51].

Окремі аспекти досліджуваної проблематики висвітлили у своїх працях С. В. Антонов, Р. В. Асейкін, М. І. Бажанов, В. В. Базелюк, О. В. Білаш, І. Г. Богатирьов, С. О. Бочарников, В. В. Віскунов, І. Б. Газдайка-Василишин, В. А. Горбунов, І. І. Давидович, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, О. П. Дячкін,

С. А. Миронюк, Б. М. Одайник, П. В. Олійник, В. І. Осадчий, А. В. Саkun, В. П. Самокиш, Н. О. Сербіна, Є. Л. Стрельцов, Ю. В. Філей, А. Ю. Швець. Також не можна обійти увагою загальнотеоретичні розробки таких українських учених, як В. К. Грищук, М. Й. Коржанський, М. І. Мельник, П. С. Матишевський, В. О. Навроцький, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк.

Роботи згаданих фахівців охоплюють широкий спектр проблем охорони власності від знищення чи пошкодження різних видів майна. Однак нероз'ясненими або недостатньо розробленими в науці кримінального права залишається низка питань цієї тематики, а деякі з уже відомих положень не є безспірними, а відтак потребують подальшого обговорення. Це, зокрема, встановлення предмета й об'єктивної сторони даного злочину та аналіз його суб'єктивних ознак, непоодинокі труднощі через відсутність чітких визначень понять та недосконалість законодавчих формулювань, а звідси наявність прогалин у тлумаченні термінів і помилки судової практики. Поглиблене й узагальнене вивчення цих процесів сприяло б покращенню дотримання законності й ефективності під час судових розглядів, а також діяльності правоохоронних органів щодо кримінально-правової протидії умисним знищенням або пошкодженням майна. Наведені обставини орієнтують на те, що обрана тема має теоретичну та практичну значущість.

Мета та завдання дослідження. *Метою* цієї роботи є напрацювання загальнотеоретичних і методологічних засад для здійснення комплексної кримінально-правової характеристики умисного знищення або пошкодження майна, а також розробка висновків і рекомендацій щодо вдосконалення відповідних кримінально-правових положень. Успішне досягнення наведеної мети вимагає вирішення таких *завдань*:

- 1) з'ясувати стан наукових досліджень кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна;
- 2) проаналізувати соціальну зумовленість такої відповідальності;
- 3) виявити ознаки знищення та пошкодження майна, охарактеризувати їх поняття та розробити класифікацію;

- 4) встановити об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого «загальною» нормою (ст. 194 КК України);
- 5) розкрити зміст кваліфікуючих ознак умисного знищення або пошкодження майна;
- 6) надати характеристику знищення або пошкодження «спеціальних» видів майна, а також майна, що належить «спеціальним» потерпілим;
- 7) визначити найбільш складні й суперечливі положення теорії та практики застосування ст. 194 КК України, сформулювати пропозиції щодо поліпшення кримінального законодавства України про відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони власності в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні аспекти кримінально-правової характеристики умисного знищення або пошкодження майна.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання сформованих завдань були використані різні наукові методи. Зокрема, діалектичний, який дав змогу, із одного боку, розглянути законодавство України та практику його застосування, із іншого – з'ясувати сутність та інші властивості умисного знищення або пошкодження майна. Формально-логічний (догматичний) метод використано під час юридичного аналізу складу злочину, а також задля виявлення недоліків у нормах КК України. Системно-структурний аналіз сприяв визначенню місця умисного знищення або пошкодження майна серед інших складів злочинів та класифікації знищення й пошкодження майна. Із метою тлумачення нормативно-правових актів і дослідження термінології було застосовано герменевтичний метод. Статистичний і соціологічний методи стали в пригоді під час опрацювання статистичних відомостей та узагальнення матеріалів кримінальних проваджень.

Емпіричну базу дослідження становлять дані про практику протидії злочинам проти власності та судову практику, матеріали окремих міністерств і відомств, а також статистичні та аналітичні матеріали, отримані в Юридичній компанії

адвоката Зазимко Є. Г.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у випускній кваліфікаційній роботі здійснено комплексне дослідження теоретико-методологічних засад кримінально-правової характеристики злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням майна. Зокрема, охарактеризовано загальнотеоретичні й методологічні засади захисту права власності; виокремлено та розкрито відносини власності в межах об'єкта кримінально-правової охорони й основні напрями захисту права власності; розкрито кримінально-правову характеристику знищення або пошкодження «спеціальних» видів майна, а також знищення або пошкодження майна, що належить «спеціальним» потерпілим.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у випускній кваліфікаційній роботі положення можуть бути використані у правотворчій сфері та можуть стати певною базою для розроблення нових і вдосконалення вже існуючих актів законодавства України.

Апробація результатів дослідження та публікації. Напрацювання та висновки випускної кваліфікаційної роботи знайшли своє відображення в науковій статті «Соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна» [152], яка опублікована в збірнику наукових статей студентів «Правове забезпечення підприємницької діяльності» (м. Київ, КНТЕУ, 2018) [109].

Структура та обсяг випускної кваліфікаційної роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують дев'ять підрозділів, висновків та пропозицій і списку використаних джерел (152 найменування). Повний обсяг роботи становить 119 сторінок, із них обсяг основного тексту – 103 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА

1.1 Стан наукових досліджень і соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна

На сьогодні кримінально-правове дослідження складів злочинів, які передбачені чинним Кримінальним кодексом України та пов'язані зі знищенням або пошкодженням чужого майна, на наш погляд, проводилось не достатньо вичерпно. На дисертаційному рівні українські науковці висвітлювали окремі аспекти цієї проблематики:

- зокрема, конкретно умисне знищення або пошкодження майна досліджували А. В. Сагун («Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна», 2010 рік) та С. А. Миронюк («Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна», 2012 рік);
- умисне та необережне знищення чи пошкодження майна (відповідно статті 194, 196 КК України) були предметом аналізу, проведеного І. Б. Газдайкою-Василишин («Некорисливі злочини проти власності за кримінальним правом України», 2011 рік) та А. В. Семенюк-Прибатець («Кримінально-правова характеристика знищення та пошкодження майна за Кримінальним кодексом України», 2016 рік);
- предмету злочинів проти власності, у тому числі й предмету знищення чи пошкодження майна, присвячено роботи П. В. Олійника («Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення», 2010 рік) і А. Ю. Швець («Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України», 2011 рік);
- на питання караності злочинів проти власності звернув увагу Ю. В. Філей («Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності», 2006 рік);

— склади «спеціальних» злочинів, пов'язаних зі знищенням чи пошкодженням майна досліджували С. В. Антонов, Р. В. Асейкін, В. В. Базелюк, О. В. Білаш, С. О. Бочарников, В. В. Віскунов, В. А. Горбунов, І. І. Давидович, О. П. Дячкін, Б. М. Одайник, В. І. Осадчий, В. П. Самокиш, Н. О. Сербіна.

Н. О. Антонюк на монографічному рівні, із-посеред інших злочинів проти власності, розглянула умисне та необережне знищення майна («Кримінально-правова охорона власності», 2012 рік). Підпалу, як способу вчинення умисного знищення чи пошкодження чужого майна, присвячено наукові статті І. Г. Богатирьова [9] та М. Ю. Бузинарського [14]. У статті Р. О. Боднарчука досліджено поняття та ознаки знищення майна [10]. Особливості кваліфікації протиправних діянь, що спричинили знищення або пошкодження майна, встановлено у статті В. Женунтія й Л. Шестопалової [53]. Про вплив мотиву та мети на кваліфікацію умисного знищення або пошкодження майна йдеться у статті Н. З. Хмельовської [148]. Також усі склади злочинів, пов'язаних зі знищенням або пошкодженням майна, аналізуються в підручниках, які стосуються Особливої частини кримінального права України, у науково-практичних коментарях КК України.

Попри беззаперечну наукову та практичну важливість усіх згаданих вище досліджень, існує ціла низка моментів, які залишаються недостатньо вирішеними, такими, що потребують уточнень чи додаткової аргументації. Зокрема, до них відносяться:

1. Питання соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна.
2. Аналіз ознак «знищення майна» і «пошкодження майна» як наскрізних кримінально-правових понять, їх порівняння із поняттями близькими за змістом; дослідження способів вживання цих термінів у Особливій частині КК України та ознак злочину, для опису яких законодавець їх застосовує; виокремлення видів знищення та пошкодження майна на підставі системного тлумачення норм.
3. Кримінально-правова оцінка умисного знищення або пошкодження чужого

майна, яке не спричинило майнової шкоди у великих розмірах, незалежно від способу його вчинення.

4. Тлумачення термінів «інші тяжкі наслідки», «близькі родичі».
5. Наявність необхідності зниження віку кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 2 ст. 194 КК України.
6. Характеристика ознак, які відмежовують «спеціальні» види знищення чи пошкодження майна один від одного та від «загальної» норми – ст. 194 КК України.
7. Вирішення проблем кваліфікації та дослідження поширених судових помилок при кримінально-правовій оцінці знищення чи пошкодження майна, передбаченого «загальною» та «спеціальними» нормами. Детальніше про суть і шляхи розв'язання окреслених вище питань йтиметься далі.

Так, починаючи з кінця минулого століття, усе частіше предметом аналізу стає проблема соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за окремі злочини. Серед українських науковців даною тематикою цікавилися В. К. Гришук, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, П. Л. Фріс та ін. Окремі ознаки соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна проаналізовано в дисертаціях А. В. Сакун і А. В. Семенюк-Прибатень. Крім того, на дисертаційному рівні соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за некорисливі злочини проти власності (серед яких знищення або пошкодження майна) досліджувала І. Б. Газдайка-Василишин.

Соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за вчинення злочинів є обов'язковою підставою їх криміналізації. Відомо, що діяльність законодавця повинна базуватись на суспільних потребах, а правотворчість зумовлюватись вагомими підставами та не бути довільною. Як стверджує професор В. К. Гришук: «Наукове дослідження проблем соціальної зумовленості має дати відповідь на питання, чи доцільно забороняти певне діяння людини під загрозою покарання та якою у зв'язку з цим має бути теоретично-прикладна модель норми закону про кримінальну відповідальність» [44, с. 15–18].

Аналіз наявних суджень щодо чинників, які зумовлюють призначення

кримінальної відповідальності за певні суспільно небезпечні посягання, дозволяє умовно виділити два основні фактори, які допоможуть з'ясувати суть соціальної обґрунтованості кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна: 1) суспільна небезпека цих злочинів; 2) доцільність протидії їм кримінально-правовими засобами. Розглянемо зазначене детальніше.

Матеріальною ознакою будь-якого злочинного діяння є його суспільна небезпека: воно заподіює або може заподіяти істотну шкоду фізичній чи юридичній особі, суспільству, державі. Більшість дослідників схилиються до думки, що вирішальною обставиною для віднесення законодавцем тих чи інших діянь до числа злочинних є їх суспільна небезпека [139, с. 103].

Шкода, яка заподіюється знищенням або пошкодженням майна, може бути різною, передусім, вона має матеріальний характер. Знищення майна призводить до його втрати, а пошкодження майна позбавляє власника можливості використовувати його за цільовим призначенням; відновлення ж пошкодженого майна потребує, зазвичай, значних витрат. Особливо небезпечними є такі види посягань на майно, які завдають фізичну шкоду людям (або створюють загрозу її завдання), зокрема, у випадку спричинення смерті людей або заподіяння тілесних ушкоджень, як це передбачено ч. 2 ст. 194 Кримінального кодексу України [69].

Знищення або пошкодження майна залежно від його виду може призводити до порушення підприємницької діяльності, нормальної роботи транспорту, зв'язку, до негативного впливу на економічну та військову безпеку держави. Такі діяння шкодять і внутрішньодержавному, і міжнародному правопорядку, оскільки при цьому не дотримується право власності. Учинення таких злочинів може слугувати підґрунтям для деформації суспільної безпеки, суспільного порядку та здатності держави їх підтримувати [58, с. 19], тобто виникає ще й дискредитація держави, адже саме на неї відповідно до ст. 13 Конституції України покладено обов'язок захищати права всіх суб'єктів права власності.

Відповідно до ст. 17 «Загальної декларації прав людини», прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і спільно з іншими; ніхто не може бути

безпідставно позбавлений цього майна [76, с. 51]. У ст. 41 Конституції України встановлено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, воно є непорушним. Знищення майна згідно з чинним Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) є однією з підстав припинення права власності [149].

Як підкреслює Є. Л. Стрельцов: «Знищення, пошкодження та інші подібні дії містять у собі значну суспільну небезпеку, об'єктивно не меншу, ніж корисливі злочини...» [133, с. 23]. Тут окремої уваги заслуговує порівняльна характеристика суспільної небезпеки корисливих та некорисливих посягань на власність, проведена І. Б. Газдайкою-Василишин [36, с. 82–86]. Унаслідок здійсненого порівняння вона дійшла обґрунтованого висновку про те, що суспільна небезпека знищення або пошкодження майна (як некорисливого злочину проти власності) є такою ж, як і суспільна небезпека корисливих злочинів проти власності (таких як крадіжка, шахрайство, заподіяння майнової шкоди тощо). Майно, здобуте злочинним шляхом, не втрачає своїх споживчих властивостей, тобто здатності задовольняти матеріальні та нематеріальні потреби членів суспільства. Воно зберігає свою вартість, економічну цінність, залишається в майновому обороті, може бути витребуване власником із чужого незаконного володіння. Водночас у результаті умисного чи необережного знищення майна речі припиняють своє існування, виключаються з обороту, втрачають споживчі якості. Право власності після знищення майна припиняється (п. 4 ч. 1 ст. 346 ЦК України), оскільки за такої умови зникає сам об'єкт права власності. Крім того, для учасників економічних відносин не має принципового значення, із яких саме мотивів (корисливих чи некорисливих) вчиняються зазіхання на їх майнові права та інтереси [36, с. 84].

А. В. Сакур зазначає, що суспільна небезпечність умисного знищення або пошкодження майна посягає на суспільні відносини, а саме: власність, громадський порядок, екологічну безпеку, життя та здоров'я людини [121, с. 7]. Умисно знищуючи або пошкоджуючи майно, винний завдає шкоди, насамперед, економічній основі українського суспільства, заподіює матеріальний збиток підприємствам, установам та організаціям, позбавляючи їх можливості

використати це майно за його цільовим або іншим призначенням. Умисне знищення або пошкодження майна, що призвело до знищення або пошкодження устаткування (обладнання), машин, механізмів, будівель, верстатів та іншого майна, може спричинити зупинку або перерву виробництва, утруднення в проведенні сільськогосподарських робіт, невиконання планів житлового будівництва, випуску продукції, постачання товарів населенню й інших наслідків [121, с. 7]. Крім того, умисне знищення або пошкодження майна може використовуватись як спосіб приховування інших злочинів чи їх слідів.

Суспільна небезпечність умисного знищення або пошкодження майна характеризується властивими їй характером і ступенем [121, с. 6]. Характером суспільної небезпечності згаданого злочину є шкода, заподіяна суспільним відносинам власності з приводу належності та використання матеріальних благ, а також життю та здоров'ю особи, громадському порядку та безпеці, довкіллю тощо [121, с. 8]. Ступенем суспільної небезпечності умисного знищення або пошкодження майна є: наслідки у вигляді заподіяння майнової шкоди у великих (чи особливо великих) розмірах, спричинення загибелі людей або інші тяжкі наслідки; загальнонебезпечний спосіб вчинення діяння (наприклад, підпал чи вибух); умисна форма вини щодо діяння; мотиви (особистий, хуліганський, корисливий та з расової, національної чи релігійної нетерпимості) [121, с. 8].

У юридичній літературі здавна зверталася увага на проблему доцільності протидії певним діянням кримінально-правовими засобами. В. Н. Кудрявцев із цього приводу писав, що «норма кримінального закону повинна передбачати тільки ті діяння, які дійсно небезпечні для суспільства та з якими можна вести боротьбу тільки кримінально-правовими засобами» [72, с. 6]. Його позиція була підтримана іншими вченими, а Г. А. Злобін сформулював спеціальне правило: «криміналізація діяння доцільна тоді та тільки тоді, коли немає та не може бути норми, яка достатньо ефективно регулює відповідні відносини методами інших галузей права» [55, с. 75].

На думку В. К. Грищука, методологічним підходом у виробленні кримінальної політики має бути широке поєднання соціологічних і

кримінологічних методів, що дозволяє з'ясувати: а) які суспільні засоби слід застосовувати для нейтралізації суспільно небезпечного діяння; б) застосування яких конкретно-правових (або неправових) засобів у конкретному випадку є найбільш раціональним; в) чи існують варіанти комплексного застосування правових і неправових засобів; г) якщо доцільно застосовувати кримінально-правові засоби, який їх режим є оптимальним [46, с. 122].

Ефективна протидія злочинності можлива лише на основі системного підходу. Це означає, що в сукупність елементів протидії має входити комплекс заходів економічного, політичного, організаційного та правового характеру, які необхідно гармонійно поєднувати. Зрозуміло, що кримінально-правові засоби мають бути завершальними. Вони застосовуються за гострої необхідності, коли всі інші правові засоби використані та виявились неефективними або коли соціальна проблема не може бути вирішена інакше, як лише за допомогою встановлення кримінально-правової заборони [44, с. 16].

У теорії кримінального права вироблено підхід, згідно з яким при встановленні доцільності протидії суспільно небезпечним посяганням кримінально-правовими засобами необхідно з'ясувати: 1) можливості позитивного впливу кримінально-правової заборони на динаміку цих посягань; 2) можливі негативні наслідки криміналізації; 3) пропорційність її негативних і позитивних наслідків [72, с. 14]. Серед найважливіших позитивних результатів криміналізації знищення або пошкодження майна слід, зокрема, відзначити: посилення охорони права власності як основи стабільності економічної, політичної, соціальної сфер життя суспільства, зростання внаслідок цього авторитету держави; зміцнення законності та правопорядку, моральних засад суспільства; забезпечення підприємницької діяльності; формування більш цивілізованого соціально-психологічного «клімату» в суспільстві, поваги до власності та власника.

Власність, як відомо, є однією з тих найважливіших соціальних цінностей, які закріплені Конституцією України та охороняються державою. Кримінальний кодекс України також має своїм завданням охорону власності від протиправних

посягань. Загальними нормами, які встановлюють кримінальну відповідальність за знищення або пошкодження майна, є статті 194 та 196 КК України. Стосовно умисного знищення або пошкодження майна в науці кримінального права встановлена доцільність криміналізації діянь, якими завдано значну шкоду потерпілому [121, с. 10].

За чинним КК України кримінально-караним є лише таке умисне знищення або пошкодження чужого майна, яким заподіяно шкоду у великих розмірах. У 2018 році великі розміри такої шкоди – це сума від 220 250 грн. Умисне знищення чи пошкодження чужого майна вартістю, меншою за цю суму, не є ані кримінально-караним діянням, ані адміністративним правопорушенням і тягне за собою лише цивільну відповідальність. Така ситуація, на думку фахівців, не сприяє ефективній охороні суспільних відносин власності від протиправних посягань, особливо в умовах кризової економічної ситуації.

Неоднозначні міркування викликає питання про доцільність криміналізації необережного знищення або пошкодження чужого майна. Першочергово суперечливість породжується чинною редакцією статті 196 КК України, за якою необережне знищення або пошкодження чужого майна є кримінально-караним лише за умови, що ним спричинено тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей. Максимальне покарання за цей злочин – три роки позбавлення волі. У той же час, за вбивство однієї особи через необережність передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від трьох до п'яти років; за необережне вбивство двох і більше осіб – від п'яти до восьми років. Ще одним аргументом на користь декриміналізації необережного знищення або пошкодження майна є тенденція до звуження сфери кримінально-правового впливу [36, с. 86]. Необережно завдана майнова шкода може тягнути за собою лише цивільно-правову відповідальність. Якщо ж через необережне поводження з майном спричинено ще й шкоду життю чи здоров'ю людини, то такі дії слід кваліфікувати як необережне вбивство (ст. 119 КК України) або як необережні тяжкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження (ст. 128 КК України).

Чинний кримінальний закон містить не лише «загальні» норми, спрямовані

на перешкоджання знищенню та пошкодженню чужого майна, але й цілу низку так званих «спеціальних» норм, завданням яких є протидія знищенню чи пошкодженню «спеціальних» видів майна або майна «спеціальних» потерпілих [121, с. 20]. Наприклад, окремій кримінально-правовій охороні піддані такі об'єкти (спеціальні види майна), як-от релігійні споруди чи культові будинки; об'єкти електроенергетики; об'єкти рослинного світу; території, взяті під охорону держави, і об'єкти природно-заповідного фонду; об'єкти житлово-комунального господарства; шляхи сполучення та транспортні засоби; лінії зв'язку; майно, на яке накладено арешт; військове майно.

Окремими кримінально-правовими нормами встановлено відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу, органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця; журналіста; службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок; судді, народного засідателя чи присяжного; захисника чи представника особи. Таким чином, криміналізація спеціальних видів знищення або пошкодження майна обумовлена підвищеним ступенем суспільної небезпеки цих діянь через соціальну важливість діяльності потерпілого та предмета посягання. Ретельніше дослідимо це питання згодом.

1.2 Поняття та види знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України

В Особливій частині чинного Кримінального кодексу України є чимало статей, що оперують поняттями «знищення» та «пошкодження» для вказівки на певні види суспільно небезпечних діянь. Слід зауважити, що ці терміни застосовуються в КК України не лише для позначення протиправного впливу на чуже майно (чи окремі його види), але й на інші об'єкти кримінально-правової охорони. Зокрема, «знищення» зафіксовано в таких словосполученнях, як «знищення людей» (статті 113, 147 КК України); «знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи», «фізичне знищення» (ст. 442

КК України); «зброя масового знищення» (статті 439, 440 КК України). Що стосується впливу на чуже майно, враховуючи часте вживання в кримінальному законі, «знищення» і «пошкодження» можна віднести до так званих «наскрізних» кримінально-правових понять.

Переважно законодавець в одній нормі КК України використовує обидва ці терміни, так би мовити, паралельно. Однак, є випадки застосування лише терміну «знищення»: «знищення релігійних святинь» (ст. 179), «способом масового знищення» (статті 248, 249), «що супроводжувалися ... знищенням майна» (ст. 294) та інші.

Випадки, коли «пошкодження» вжито законодавцем без співвідношення зі «знищенням», можна поділити на дві групи. По-перше, коли воно вживається самостійно: «внаслідок умисного пошкодження приладів обліку» (ст. 188-1); «пошкодження ліній зв'язку» (ст. 360); «із пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони» (ч. 2 ст. 393). По-друге, коли «пошкодження» пов'язується з терміном «руйнування» («зруйнування»): «дій, спрямованих на ... зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення» (ст. 113); «пошкодження чи зруйнування релігійної споруди або культового будинку» (ст. 178); «пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики» (ст. 194-1); «руйнування або пошкодження шляхів сполучення ...» (ст. 277); «пошкодження чи руйнування магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів ...» (ст. 292).

Стосовно поняття «руйнування», виходячи із логічного та буквального тлумачення окремих положень КК України, можна дійти дещо хибного й неоднозначного висновку, що за змістом і обсягом воно не є тотожним із поняттям «знищення», оскільки в КК України є норми, у яких вони присутні одночасно. Наприклад, «знищення ... або руйнування радіоактивних матеріалів» (ст. 265), «знищення, руйнування ... об'єктів культурної спадщини» (ст. 298). Самостійно (без поєднання зі «знищенням» чи «пошкодженням») термін «руйнування» вжито у КК України лише в одній нормі – ч. 2 ст. 297.

Проте, у словниках української мови слова «знищення» та «руйнування» визнаються синонімами [131]. У нормативно-правових актах, зазвичай, використання останніх не рекомендується, оскільки побутує думка, що вони не сприяють вираженню законодавчої волі, а лише порушують термінологічну єдність правових норм, позбавляють їх чіткості та призводять до суперечностей [47, с. 77]. Тому, враховуючи правила законотворчої техніки, із метою уніфікації термінології зі статей 265, 298 КК України слід виключити слово «руйнування»; а у статтях 113, 178, 194-1, 277, 292, 297 КК України слово «руйнування» («зруйнування») слід замінити словом «знищення».

Повертаючись до характеристики таких понять, як «знищення» та «пошкодження» майна, звернемо увагу на те, що законодавець наділив їх різними значеннями.

Відповідно до виду ознак складу злочину, для опису яких застосовуються досліджувані поняття, останні можуть бути використані в кримінальному законі як для конструювання основних складів злочинів, так і для вказівки на кваліфікуючі ознаки складів. Особливої уваги з огляду на цю класифікацію заслуговує стаття 259 КК України, адже в її назві наявні слова «знищення» і «пошкодження», які, проте, у диспозиції не згадуються. Цю невідповідність, на нашу думку, слід усунути шляхом виключення тексту «знищення чи пошкодження об'єктів власності» із назви статті 259 КК України.

За характером ознак складу злочину, для опису яких використовуються зазначені терміни, випадки їх вживання в КК України можна поділити на три наступні групи.

1) Для опису суспільно небезпечного діяння (у цьому значенні застосовуються найчастіше). Сюди відносяться склади злочинів, в яких знищення та пошкодження майна за суттю є: а) основним змістом суспільно небезпечного діяння (ст.ст. 158-2, 178, 194, 194-1, 196, 245, 252, 270-1, 277, 292, ч. 2 ст. 298, 298-1, 347, 347-1, 352, 360, 378, 399, 411, 412 КК України); б) однією з альтернативних форм суспільно небезпечного діяння (ч. 3 ст. 158, ч. 4 ст. 220-1, ст.ст. 179, 182, 265, 290, 357, 362, 388, 433, 441 КК України); в) метою діяння

(ст. 261 КК України) чи його спрямованістю (ст. 113 КК України).

2) Для позначення способу вчинення злочину. Тут поняття «знищення» та «пошкодження» майна виступають одним із альтернативних способів вчинення суспільно небезпечного діяння й присутні, як правило, у кваліфікованих складах злочинів (ч. 2 ст. 157, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 206-2, ч. 2 ст. 248, ч. 2 ст. 249, ч. 2 ст. 355, ч. 2 ст. 393 КК України). Винятками з цього правила є два склади злочинів, де знищення чи пошкодження є одним із альтернативних способів вчинення злочину, як ознаки основного складу злочину (вони передбачені статтями 188-1 та 294 КК України).

3) Для вказівки на зміст кримінально-караних погроз (наприклад, статті 280, 345 КК України) чи закликів (ст. 295 КК України). Вживаються, як правило, для опису одного з тих альтернативних видів шкоди, заподіянням якої винний погрожує потерпілому. До цієї групи також належать ч. 2 ст. 154, ч. 2 ст. 157, ч. 1 ст. 189, ч. 1 ст. 206, ч. 1 ст. 345-1, ч. 1 ст. 346, ч. 1 ст. 350, ч. 1 ст. 355, ст. 386, ч. 1 ст. 398, ч. 1 ст. 399 КК України. Для позначення безальтернативного змісту погрози поняття «знищення» зазначено в ст. 195 КК України.

Розуміння змісту понять «знищення» та «пошкодження» в науці кримінального права характеризується певними відмінностями. У дорадянський період розвитку науки кримінального права знищення майна розумілось як припинення його існування в результаті злочинного впливу, а пошкодження розглядалось як доведення речі до тимчасової непридатності для використання [134, с. 246; 141, с. 301–302]. На сучасному етапі розвитку кримінально-правової доктрини вироблено спроби дати більш повне та більш чітке визначення цих понять. Усі ці визначення, із певним ступенем умовності, можна поділити на дві групи.

До першої групи відносяться трактування знищення та пошкодження майна через застосування слів «доведення», «приведення». П. С. Матишевський, М. І. Мельник знищення майна визначають як доведення його до повної непридатності щодо його цільового призначення, внаслідок якого майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність; пошкодженням майна визнають

погіршення якості, зменшення цінності або доведення речі на якийсь час у непридатний за її цільовим призначенням стан [93, с. 451; 91, с. 361].

А. І. Бойцов зазначає, що аналізовані поняття «... є спорідненими, вони характеризують різні ступені руйнування чи псування майна. Знищення полягає в приведенні предмета до повної непридатності, у результаті чого він повністю втрачає споживче чи інше цільове призначення; пошкодження проявляється в приведенні предмета до такого стану, який суттєво чи тимчасово перешкоджає його використанню, знижує його споживчі властивості, обмежує господарське призначення, але не виключає можливості відновлення початкового стану за умови відповідних витрат праці та матеріалів» [11, с. 758]. О. М. Плютіна вважає, що знищення чужого майна – це приведення майна шляхом механічного, термічного, хімічного чи іншого впливу до стану втрати ним властивостей, що унеможлиблює його використання за своїм призначенням; пошкодження майна – це приведення майна шляхом механічного, термічного, хімічного чи іншого впливу до стану втрати ним властивостей, що частково чи тимчасово обмежує його використання за своїм призначенням [105, с. 70–72].

Наведені думки, безумовно, відображають низку ознак, що характерні для понять «знищення» та «пошкодження» майна. Однак, видається, що вжиття слів «доведення», «приведення» для визначення цих понять не сприяє точності й повноті зазначених дефініцій, не відображає усіх їх істотних ознак. Адже «доводити» – означає досягати певної межі [97, с. 791]; «приводити» – доводити до якого-небудь стану, надавати якогось вигляду [98, с. 688]. Проте, доведення чи приведення до будь-якого стану неможливе без конкретної дії чи бездіяльності; змінити стан речі можна лише шляхом певної поведінки.

Тому більш обґрунтованими видаються позиції авторів, що відносяться до другої групи. Вони проявляються в трактуванні знищення та пошкодження майна через вказівку на протиправний винний вплив на це майно. Необхідність такої вказівки, на наш погляд, обумовлена не лише специфікою кримінально-правового тлумачення згаданих понять, але й недосконалістю чинного кримінального закону. Адже ч. 1 ст. 194 КК України передбачає відповідальність за «умисне

знищення або пошкодження чужого майна» і не містить вказівки на протиправність, незаконність таких дій. Тому, при буквальному тлумаченні цього положення, під ознаки злочину формально підпадатимуть і випадки законного знищення чи пошкодження майна. Для усунення цієї прогалини на рівні доктринального тлумачення ряд авторів включає ознаку протиправності до характеристики понять «знищення» та «пошкодження» майна. Зокрема, М. І. Бажанов, М. І. Панов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій вважають, що знищення – це протиправний руйнуючий вплив на майно, внаслідок якого воно повністю втрачає свою споживчу або економічну цінність; пошкодження – це протиправний вплив на предмет, внаслідок якого він частково, не в повному обсязі втрачає свої споживні властивості та економічну цінність і при цьому істотно обмежується можливість його використання за цільовим призначенням [66, с. 150; 69, с. 522].

А. В. Сакун стверджує, що «під «знищенням» майна варто розуміти протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що робить майно повністю непридатним стосовно його цільового призначення. Під «пошкодженням» майна варто розуміти протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що викликає погіршення його якості, зменшення цінності або приведення на якийсь час до непридатності стосовно його цільового призначення» [121, с. 6].

В. А. Горбунов вважає, що «знищення майна – це суспільно небезпечний та протиправний руйнуючий вплив на майно, здатний припинити його фізичне існування або незворотно вивести його з господарського обігу; пошкодження такого майна – це суспільно небезпечний та протиправний руйнуючий вплив на майно, який частково або тимчасово перешкоджає можливості користуватися ним за цільовим призначенням» [39, с. 6]. К. В. Нікітіна зазначає, що знищення майна – це такий винний вплив особи на об'єкт права власності, від якого він повністю втрачає свою споживну вартість, перестає існувати і виключається з цивільного обороту, а якщо і може бути використаний в подальшому, то не інакше, як у якості вторинної сировини; пошкодження майна – це такий винний вплив особи на об'єкт права власності, при якому він не може бути використаний за цільовим призначенням без ремонту або інших відновлювальних заходів [96, с. 49].

За О. М. Шаріповим «пошкодження майна можна визначити як протиправне, винне спричинення шкоди чужому майну, що викликало часткове позбавлення його економічної цінності і неможливість його використання за своїм цільовим призначенням до відновлення чи виправлення; знищення майна можна визначити як протиправне, винне спричинення шкоди майну, що тягне за собою його повну непридатність до використання за цільовим призначенням» [150, с. 24–25].

О. Ф. Білаш, розглядаючи склади злочинів, передбачених статтями 178, 179 КК України, зазначає, що «знищення – це негативний вплив на релігійну споруду чи святиню будь-яким способом, який характеризується повною незворотною втратою нею духовно-ціннісних (релігійних) властивостей і неможливістю використання за призначенням. Пошкодження – це негативний вплив на релігійну споруду чи святиню будь-яким способом, який характеризується незначною зворотною втратою нею духовно-ціннісних (релігійних) властивостей і частковим обмеженням використання за призначенням, із можливістю її відновлення» [8, с. 78].

Такі дефініції є більш вдалимими з огляду на чинне формулювання диспозиції ст. 194 КК України, оскільки вказують не лише на результат (приведення майна до певного стану), але й, у першу чергу, на спосіб досягнення цього результату (протиправний вплив на майно). Адже річ може втрачати свої споживні властивості та економічну цінність не лише внаслідок незаконного знищення або пошкодження, але й під час добросовісного використання в результаті зношування, амортизації. Першочергово це стосується споживних речей, які «внаслідок одноразового їх використання знищуються або перестають існувати в первісному вигляді» [149].

Окрім того, майно може бути знищене чи пошкоджене правомірно, на певних правових підставах. Видається, що цей аспект слід врахувати в ході доктринального визначення понять «пошкодження» та «знищення» майна. Адже, як уже зазначалось, виходячи із буквального тлумачення чинної редакції ст. 194 КК України, під її ознаки формально підпадають і випадки правомірного (законного) знищення чужого майна. Врахування цього призвело навіть до

пропозиції про доповнення ч. 1 ст. 194 КК України словом «протиправне» після слова «умисне» [144, с. 202]. Але не забуваймо про те, що умисні дії є завжди протиправними (незаконними). Адже умисел, як форма вини, має місце, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності) та передбачала його суспільно небезпечні наслідки (ст. 24 КК України). Таким чином, неможливо знищити або пошкодити чуже майно правомірно й у той же час умисно.

Проте, у КК України зустрічаються поодинокі випадки спільного вживання терміну «умисне» зі словами «протиправне» (ч. 1 ст. 115 КК України) і «незаконне» (ч. 1 ст. 232-1, ч. 2 ст. 298 КК України). Дещо частіше в КК України можна помітити вказівки на незаконність знищення без зазначення форми вини. До прикладу, про «незаконне» знищення мова йде в ч. 3 ст. 158; ч. 1 ст. 158-2 КК України; про «протизаконне» знищення – в ч. 1 ст. 433 КК України. Коли ж терміни «знищення» та «пошкодження» вживаються законодавцем для вказівки на спосіб вчинення злочину чи на зміст погрози, вони, як правило, не поєднуються ні з зазначенням протиправності (незаконності, протизаконності) цих дій, ні з зазначенням форми вини, із якою вони можуть бути вчинені.

Як наслідок, вживання в КК України слів «протиправне», «незаконне», «протизаконне» поряд із термінами «знищення» та «пошкодження» є непотрібним, зайвим і таким, що невиправдано загромождуватиме текст кримінального закону. Оскільки сама вказівка на певне діяння в Особливій частині КК України вже означає, що воно є кримінально-протиправним, суспільно небезпечним, винним, незаконним. Тому пропонуємо виключити слово «незаконне» із словосполучення «незаконне знищення» у ч. 3 ст. 158; ч. 1 ст. 158-2; ч. 2 ст. 298 КК України; та з назви ст. 158-2 КК України; виключити слово «протизаконне» із словосполучення «протизаконне знищення» у ст. 433 КК України.

Повертаючись до наукового тлумачення поняття «знищення» майна, неможливо оминати увагою наступне визначення: «під знищенням чужого майна слід розуміти кримінально-протиправний вплив, внаслідок якого чужому майну

заподіюється шкода, воно перестає фізично існувати (наприклад, вибух у балонах газу) або продовжує своє існування зі зміненою формою, будовою, структурою чи формулою (наприклад, отруєне вино у бочках), що обумовлює подальшу неможливість відновлення (ремонт, реставрації тощо) його властивостей та якості, а цінність, мінова та споживча вартість, здатність задовольняти матеріальні та пов'язані з ними потреби людини, шляхом використання цього майна за його цільовим призначенням втрачається повністю й назавжди (повна постійна непридатність), майно втрачає здатність до відокремлення від природного середовища (вилитий в море спирт) чи відновлення (ремонт) заново шляхом вкладення праці людини, її коштів та матеріалів, власник же чи інший законний володілець позбавляється як права власності на майно, так і можливості ним володіти, користуватися чи розпоряджатись, тому воно випадає з економічного обігу, як таке» [10, с. 60]. Безперечно, ця дефініція наділена певною науковою цінністю, оскільки не лише розгорнуто описує істотні ознаки аналізованого поняття, але й тлумачить їх, наводить приклади. Проте, будучи занадто громіздкою, вона позбавлена лаконічності та є складною для сприйняття.

Також варто звернути увагу на те, що за своїм змістом знищення та пошкодження майна охоплюють собою не лише вказівку на суспільно небезпечне діяння, але й на його суспільно небезпечний наслідок. Як термін «вбивство» вказує одночасно на позбавлення життя іншої людини й біологічну смерть потерпілого, так і терміни «знищення» й «пошкодження» означають водночас протиправний руйнуючий вплив на чуже майно та його повну або часткову непридатність для використання за цільовим призначенням як наслідок такого впливу.

На підставі проаналізованого підсумуємо, що в кримінальному праві під знищенням майна слід розуміти протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що робить його повністю непридатним для використання за цільовим призначенням; пошкодження майна – це протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що викликає погіршення його якості, зменшення цінності або тимчасову непридатність для використання за цільовим призначенням.

Класифікацію кримінально-протиправного знищення та пошкодження майна можна здійснювати за різними критеріями. Зокрема, за формою вини знищення та пошкодження майна поділяється на три види: 1) умисне знищення чи пошкодження майна (ст.ст. 194, 194-1, 252, 270-1, 347, 352, 360, 378, 399, 411 КК України); 2) необережне знищення чи пошкодження майна (статті 196, 412 КК України); 3) знищення чи пошкодження майна, що може вчинятись як умисно, так і з необережності (ст.ст. 178, 179, 245, 265, 292, 388, ч. 2 ст. 297 КК України).

За місцем відносин власності серед об'єктів злочинів, які сконструйовані законодавцем із використанням термінів «знищення чи пошкодження майна» можна виділити два види: 1) знищення чи пошкодження майна, передбачене «загальними» нормами (статті 194, 196 КК України); 2) передбачене нормами «спеціальними» (знищення або пошкодження «спеціальних» видів майна, а також майна «спеціальних» потерпілих) [127].

Принагідно варто зазначити, що при створенні останньої класифікації виходили не із усталеного розуміння про загальну та спеціальну норми, а зважали на місце суспільних відносин власності у структурі безпосередніх об'єктів злочинів, передбачених статтями КК України, у яких вживаються поняття «знищення майна» чи «пошкодження майна». Здебільшого порівнювані норми співвідносяться як загальне та спеціальне, але у випадку, коли знищення чи пошкодження майна виступає способом вчинення іншого злочинного посягання, йдеться про конкуренцію частини та цілого.

Окремо слід вирізняти злочини, в описі яких законодавець вживає терміни «знищення» чи «пошкодження» майна для вказівки на зміст кримінально-караних погроз чи закликів (наприклад, ст.ст. 195, 295, 345, 345-1, 346, 350, ч. 1 ст. 189, ч. 1 ст. 355 КК України тощо).

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ, ПОВ'ЯЗАНОВОГО З УМИСНИМ ЗНИЩЕННЯМ АБО ПОШКОДЖЕННЯМ МАЙНА

2.1 Об'єкт злочину, передбаченого ст. 194 КК України

Для правильної кваліфікації вчиненого діяння та для встановлення наявності складу злочину в діях винного важливе значення має точне визначення всіх ознак об'єкта злочину. Частина 1 статті 1 Кримінального кодексу України, коментуючи завдання закону України про кримінальну відповідальність, фактично містить перелік найбільш важливих об'єктів кримінально-правової охорони, серед яких одразу ж після прав і свобод людини і громадянина згадується власність. Склад злочину, що аналізується, відноситься саме до злочинів проти власності.

Законодавством поняття «об'єкт злочину» не регламентовано й у науці кримінального права це питання залишається дискусійним. Єдина беззаперечна думка полягає в наступному: об'єкт злочину – це те, на що посягає злочинне діяння й чому злочином заподіюється істотна шкода. На що ж саме зазіхає злочинець? Автори сучасних наукових концепцій визнають об'єктом злочину цінності, правові блага, інтереси, людину, соціальну обстановку та ін. Не вдаючись до деталізації, зауважимо, що найбільш поширеною залишається позиція, згідно з якою об'єктом злочину є суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом. Ця теорія видається найбільш обґрунтованою й слугуватиме науковою базою для подальшого дослідження.

Таким чином, об'єкт злочину – це обов'язковий елемент складу кожного злочину, який являє собою охоронювані кримінальним законом позитивні, особливо цінні суспільні відносини, на які посягає (посягнув) суб'єкт злочину і яким злочином заподіюється істотна шкода (або створюється загроза її заподіяння) [127].

Загальним об'єктом злочину вважають усю сукупність позитивних, найбільш значущих суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом і яким злочином заподіюється істотна шкода (або створюється загроза її заподіяння).

Частину загального об'єкта злочину, яку становить коло тотожних або однорідних за своєю сутністю суспільних відносин, що через це охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм, і яким злочином заподіюється істотна шкода (або створюється загроза її заподіяння), називають родовим об'єктом злочину [127]. У свою чергу під суспільними відносинами розуміються різноманітні зв'язки між людьми, що виникають у процесі їх спільної діяльності з приводу предметів, явищ матеріального чи нематеріального світу та перебувають під охороною правових норм.

Переважає більшість науковців погоджується із твердженням, що родовим об'єктом усіх злочинів, передбачених розділом VI Особливої частини КК України виступає власність, яка, проте, не має однозначного визначення й розглядається водночас у економічному та юридичному сенсі. Із економічної сторони власність трактують двояко. По-перше, як відносини між людьми з приводу майна, що виражається в присвоєнні цього майна певною особою та недопустимості посягань на нього з боку усіх інших осіб. По-друге, це ставлення особи до присвоєного майна, як до власного [127]. Власник обходиться з майном на свій розсуд, із врахуванням своїх потреб і необхідності дотримання законних інтересів інших осіб.

Фактичні відносини власності поряд із економічним змістом мають юридичну природу. Посягання на власність визнається злочинним тоді, коли повноваження власника щодо певного майна засновані на законі та пов'язані з відсутністю у винного права на це майно. Це начебто дає підґрунтя для ідеї, згідно з якою об'єктом злочинів проти власності визнається лише право власності [94, с. 501, 545]. Спростуємо цю думку.

Л. І. Петражицький свого часу встановив, що право власності являє собою поєднання двох елементів. У першу чергу, «юридичних обов'язків всіх і кожного терпіти будь-який вплив на річ із боку власника, тобто правомочність власника на який йому завгодно вплив на річ». Другою складовою є «покладений на кожного, закріплений активно за власником, «загальний» обов'язок утримання від посягань на чужу річ» [103, с. 193–194]. Отже, право власності – це панування особи над

належною їй річчю, що характеризується: 1) можливістю власника володіти, користуватися та розпоряджатися своєю річчю; 2) не допускати стосовно неї дій інших осіб. Власник має право на захист належного йому майна, а відносини щодо охорони власності від суспільно небезпечних посягань є об'єктом кримінально-правової охорони. Із норм права випливає, що незаконне вилучення майна не припиняє права власності. Власник може вимагати повернення йому незаконно вилученого майна та відшкодування завданих збитків. Право власності як державно-правова форма закріплення економічних відносин власності не може анулюватися злочином, а тому й не може бути визнане ані родовим, ані безпосереднім об'єктом злочину.

Резюмуємо, що власність як економічна категорія нерозривно пов'язана з власністю як категорією правовою. Із одного боку – це соціальні відносини між людьми з приводу присвоєння матеріальних благ, із іншого – урегульовані та охоронювані державою правомочності власника. Саме в такій єдності власність охороняється кримінально-правовими нормами.

Таким чином, родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 194 КК України, (як і всіх інших злочинів, передбачених розділом VI КК України) виступають відносини власності, тобто ті суспільні відносини, що складаються з приводу майна та юридично виражені в праві володіти, користуватися й розпоряджатися цим майном (праві власності), яким наділений власник, і в обов'язку інших осіб (невласників) сприймати вказане право як належне й не перешкоджати його здійсненню [11, с. 106].

Безпосереднім об'єктом злочину в науці кримінального права визнають конкретні суспільні відносини, що є частиною родового об'єкта, на які прямо та безпосередньо посягає суб'єкт злочину, і яким при цьому завжди заподіюється істотна шкода (або створюється загроза її заподіяння) [45, с. 194].

Загальновідомо, що безпосередній об'єкт злочину поділяється на основний, додатковий і факультативний. Відмінність між основним безпосереднім об'єктом злочину та іншими його видами полягає в тому, що він завжди є частиною родового об'єкта злочину (або співпадає з ним у випадку, коли родовий об'єкт

складається з тотожних, а не однорідних суспільних відносин); інші ж два різновиди знаходяться поза межами родового об'єкта злочину. Додатковому об'єкту заподіюється шкода в кожному випадку вчинення злочину, у той час як факультативному шкода може спричинитися, а може й не бути спричинена.

Основний безпосередній об'єкт злочину головним чином визначає суспільну небезпеку, структуру складу та місце злочину в системі Особливої частини КК України. Крім того, встановлення цього об'єкта дозволяє віднайти ту кримінально-правову норму, за якою правильно кваліфікують вчинене суспільно небезпечне діяння.

Питання про те, які суспільні відносини можуть бути визнані об'єктом конкретного злочину, вирішується шляхом прийняття, зміни або скасування кримінального закону. Завдання ж науки кримінального права та судової практики полягає в тому, щоб встановити належність вже регламентованих суспільних відносин до безпосереднього об'єкта злочину та розкрити їх зміст. Не завадило б підкреслити, що в деяких випадках законодавець сам вказує на безпосередній об'єкт, акцентуючи увагу на окремі елементи суспільних відносин чи називаючи правову форму, за якою слід такі відносини вбачати. У більшості ж статей Кримінального кодексу України вказівки на безпосередній об'єкт відсутні, унаслідок чого необхідно здійснювати соціально-політичний і юридичний аналіз складу певного злочину.

Підсумовуючи викладене, зазначаємо, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 194 КК України, є суспільні відносини власності, які полягають у реалізації суб'єктом у відповідності до закону повноважень володіння, користування або розпорядження майном.

Певної специфіки об'єкту цього злочину додають різні форми його вчинення. Так, у випадку знищення чужого майна винна особа посягає перш за все на повноваження власника ним володіти, а також позбавляє останнього можливості користування та розпорядження. Поруч із тим, під час пошкодження чужого майна винний, у першу чергу, заважає майном користуватися. Оскільки пошкоджене майно залишається у володінні власника, за ним зберігається і

ймовірність ним розпорядитись, але право користування істотно обмежується або взагалі унеможливується.

Злочини, передбачені ч. 2 ст. 194 КК України, крім основного, характеризуються ще й додатковими та факультативними безпосередніми об'єктами, адже цією нормою передбачено низку кваліфікуючих ознак, зокрема:

- 1) вчинення шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом;
- 2) спричинення загибелі людей;
- 3) заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах;
- 4) спричинення інших тяжких наслідків.

Перші два з перерахованих кваліфікованих складів містять додатковий безпосередній об'єкт. Ним відповідно є суспільні відносини, що забезпечують громадську безпеку та життя людини. У третьому складі наявний лише основний безпосередній об'єкт, а останній вирізняється рядом факультативних безпосередніх об'єктів, обсяг яких окреслюється поняттям «інших тяжких наслідків». Так, залежно від характеру тяжких наслідків факультативними безпосередніми об'єктами злочину, передбаченого ст. 194 КК України, можуть виступати суспільні відносини щодо недоторканості життя та здоров'я людини, відносини, що забезпечують екологічну безпеку, безпеку руху та експлуатації транспорту, громадську безпеку та ін.

Проте, існує точка зору, згідно з якою усі наведені вище суспільні відносини визнаються факультативними безпосередніми об'єктами злочину, передбаченого ст. 194 КК України [93, с. 450]. Така позиція, на наш погляд, є не зовсім справедливою, адже ст. 194 КК України передбачає не один, а декілька складів злочинів; їх елементи необхідно розглядати не в загальному, а щодо окремо взятого складу (основного чи кваліфікованого). Наприклад, наявність у дія винного усіх ознак умисного знищення або пошкодження майна, здійсненого загальнонебезпечним способом, передрікає заподіяння (або загрозу заподіяння) істотної шкоди суспільним відносинам громадської безпеки; без посягання на цей об'єкт згадане діяння вчинити не можна. Те ж саме стосується і такого кваліфікованого складу, як умисне знищення або пошкодження майна, що спричинило загибель людей (воно неможливе без посягання на суспільні

відносини, що забезпечують життя людини). Тому підтримаємо А. В. Сакун [123] та І. Б. Газдайку-Василишин [35], які схиляються до думки, що більш слушно ці відносини визнавати додатковим безпосереднім об'єктом кожного зі вказаних кваліфікованих складів злочину, передбаченого ст. 194 КК України, а не факультативними об'єктами основного складу злочину.

На цьому етапі роботи настав час підкреслити, що умисне знищення або пошкодження майна, серед іншого, відзначається такою факультативною ознакою об'єкта злочину, як предмет злочину. Злочинний вплив у даному випадку поширюється на чуже майно як предмет суспільних відносин власності.

У кримінально-правовій доктрині предметом злочину визнається вид суспільних відносин, що являє собою визначені заборонною нормою КК України речі матеріального світу, які піддаються безпосередньому злочинному впливу або у зв'язку з якими вчиняється злочин [45, с. 173].

Предметом досліджуваного злочину більшість авторів вважає чуже майно. Проте, багатозначним тлумаченням характеризується саме поняття майна. Насамперед, це зумовлено тим, що кримінальне право не створило власного розуміння цивільно-правових (у цій ситуації) категорій. У той же час, цивільне право розуміє зазначений термін по-різному: як окремі речі та їх сукупність (ст. 190, 316 ЦК України); як гроші та цінні папери (ст. 177 ЦК України); як майнові права та обов'язки (ст. 190 ЦК України). Звісно, таке багатоманітне використання одного й того ж слова не сприяє конкретизації предмета злочинів проти власності.

Вдалих вихід запропонував А. І. Бойцов й поділив усі злочини проти власності за предметом злочину на дві групи: 1) злочини, предметом яких є об'єкти речового права, включно з грошима й цінними паперами (крадіжка, грабїж, розбїй та інші); 2) злочини, предметом яких може бути будь-яке майно (у широкому розумінні), включаючи майнові права та обов'язки, інші об'єкти цивільних прав, у тому числі роботи й послуги, інформацію, результати інтелектуальної діяльності (вимагання, спричинення майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довірою) [11, с. 78].

Умисне знищення або пошкодження майна належить до першої з названих груп, і предметом тут будуть речі (як рухомі, так і нерухомі). При цьому, до предмета даного злочину входить лише майно, чуже для винного (тобто таке, відносно якого він не наділений правом власності чи законного володіння). Це твердження має два аспекти:

1. майно, як предмет злочину, передбаченого ст. 194 КК України, повинне перебувати у чийсь власності або законному володінні;
2. для винного воно має бути чужим [127].

Виходячи з першої умови, не можуть бути предметом даного злочину так звані безхазяйні речі, до яких, згідно зі ст. 335 ЦК України відносяться речі, які не мають власника або власник яких невідомий. До того ж до предмета не входять речі, які вийшли із володіння власника через його свідоме вольове рішення, наприклад, відмову від майна через старість чи непотрібність останнього [32, с. 96]. Разом із тим, забута чи загублена річ, яка тимчасово вибула з володіння власника, може бути предметом злочину, передбаченого ст. 194 КК України. Підмітимо, що предметом цього злочину є лише ті речі, які в принципі можуть знаходитись у власності, тобто такі, що не вилучені з обороту.

У теорії кримінального права неодноразово наголошувалось, що для визнання майна предметом посягання на власність байдуже, у якому (законному чи незаконному) володінні знаходилося майно на момент вчинення злочину [11, с. 197–198; 75, с. 49]. Дії особи є суспільно небезпечними та кримінально караними, коли вона знищує чи пошкоджує майно, що знаходиться в законного володільця й так само коли воно перебуває у володінні незаконному. Звичайно, в останньому випадку не йдеться про захист майнових прав незаконного набувача. Як вірно зазначає Н. О. Лопашенко, першочергово мова йде про «об'єктивну та суб'єктивну суспільну небезпечність поведінки винного, яку не можна ігнорувати» [75, с. 50]. Тобто, умисне знищення або пошкодження чужого майна, яке на момент вчинення суспільно небезпечного діяння перебуває в незаконному володінні, також утворює склад злочину, передбаченого ст. 194 КК України.

Якщо ж сам винний спершу незаконно вилучає майно із володіння власника,

а згодом його знищує чи пошкоджує, то кваліфікація дій такої особи залежатиме від спрямованості її умислу. Можливі наступні варіанти кваліфікації зазначених вище суспільно небезпечних посягань.

1) Якщо винний незаконно вилучає майно у власника (шляхом крадіжки, грабежу, розбою, шахрайства чи іншим чином) із метою знищити чи пошкодити викрадене майно та реалізує цей свій умисел, то дії такої особи слід кваліфікувати за сукупністю: як умисне знищення чи пошкодження майна (ст. 194 КК України) і як конкретний спосіб незаконного заволодіння ним (ст.ст. 185, 186, 187, 190 КК України). Адже умислом винного в такій ситуації охоплюється як знищення чи пошкодження чужого майна, так і протиправне вилучення майна із чужого законного володіння.

2) Якщо умисел на знищення чи пошкодження майна виник у винного уже після того, як був доведений до кінця інший злочин проти власності (що полягав у протиправному вилученні майна з володіння власника), тоді кваліфікацію вчиненого також слід здійснювати за сукупністю злочинів: за статтями 185, 186, 187, 190 КК України чи іншими статтями (залежно від способу вилучення майна із законного володіння та інших ознак складу злочину) та за ст. 194 КК України.

3) Якщо після вчинення будь-якого злочину проти власності чи іншого злочину, унаслідок якого винний протиправно заволодів чужим майном, він через необережність знищив чи пошкодив крадене, дії винного також слід кваліфікувати за сукупністю злочинів.

4) Найбільш цікава ситуація матиме місце в такому випадку: винний умисно протиправно заволодів чужим майном з метою його знищення (пошкодження) та умисно знищив (чи пошкодив) його, проте це майно належало до так званих «спеціальних» видів, наприклад, винний викрав вогнепальну зброю (ст. 262 КК України) та знищив її (за ст. 194 КК України). У даному випадку, реалізуючи свій умисел на знищення майна, винна особа обирає такий спосіб вчинення злочину, який посягає не лише на відносини власності, але й на відносини громадської безпеки, тобто посягає на два об'єкти. Чи можна в такому випадку кваліфікувати дії винного як один злочин, лише за ст. 194 України (за

спрямованістю умислу винного)? На нашу думку – ні. Тут кваліфікацію вчиненого слід здійснювати за сукупністю злочинів. Така ж позиція видається вірною і в протилежному випадку – коли викрадення майна підпадає під ознаки «загальних» норм КК України, що містяться в розділі «Злочини проти власності», а їх знищення чи пошкодження передбачене «спеціальними» нормами. До прикладу, крадіжка майна працівника правоохоронного органу з метою його знищення (пошкодження) та умисне знищення (пошкодження) цього майна повинні отримати кваліфікацію за сукупністю статей 185 та 347 КК України.

Стосовно другої із зазначених вище умов треба згадати, що чуже майно – це ті речі, які не лише не належать винному, але й якими він не вправі розпоряджатися на свій розсуд. Власне майно, так як і майно, що знаходиться в спільній сумісній чи частковій власності, не може бути предметом злочину проти власності, оскільки особа наділена у відношенні до нього всім комплексом прав власника [75, с. 57; 32, с. 99]. Хоча, наприклад, А. С. Мірончик розділяє точку зору, згідно з якою спільна власність прирівнюється до чужого майна, а її знищення та пошкодження повинно кваліфікуватись, як умисне знищення або пошкодження чужого майна [78, с. 14].

Проте, не є чужим для кожного з подружжя, а отже, не може визнаватися предметом злочину, передбаченого ст. 194 КК України, майно, яке нажите подружжям за час шлюбу та знаходиться в його спільній сумісній власності. Таким, що перебуває у спільній сумісній власності, слід визнавати також майно, набуте в результаті спільної праці членів сім'ї, якщо інше не передбачено письмовою угодою між ними. Водночас, роздільне майно подружжя (яке належало кожному до одруження, належить за шлюбним контрактом, одержане під час шлюбу в дар чи в порядку успадкування, а також речі індивідуального користування, за винятком коштовностей і предметів розкоші) є власністю кожного з них, відтак неправомірне його пошкодження чи знищення одним із членів подружжя утворює склад відповідного злочину [127].

Не є чужим для осіб, які ведуть селянське (фермерське) господарство, майно останнього, оскільки воно належить їм за правом сумісної власності. Виняток

становлять випадки, коли таке майно розділено між особами відповідно до укладеної між ними угоди або якщо ними утворено селянське (фермерське) господарство у формі юридичної особи. Володіння, користування та розпорядження майном, яке за правом спільної сумісної власності належить подружжю або особам, що спільно ведуть селянське (фермерське) господарство, здійснюється такими особами за взаємною домовленістю [127]. Порушення ними цього порядку може за наявності для того підстав утворювати склад самоправства і кваліфікуватися за ст. 356 КК України.

Отож порушення відносин спільної власності полягає не в знищенні чи пошкодженні чужого майна, а в порушенні одним із власників майнових прав іншого власника. Це обумовлюється тим, що суть спільної власності полягає в поділі саме права власності (а не речі) на частки. Відповідно, предметом протиправного посягання на спільну власність, вчиненого одним із співвласників, є виключно частка (визначена чи невизначена) іншого співвласника в праві спільної власності (тобто майнове право іншого співвласника). Як відомо, майнові права не можуть бути предметом злочину, передбаченого ст. 194 КК України. Таким чином, наведені аргументи разом із наявними в таких випадках особистими відносинами між винним і потерпілим (які, як правило, схильні до укриття правопорушення та особи, що його вчинила) дають підстави вважати, що для охорони спільної власності достатньо заходів цивільно-правового характеру.

Ще однією ознакою, яка характеризує об'єкт злочину, передбаченого ст. 194 КК України, є потерпілий від злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) «потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди» [71]. Цією ж статтею встановлено, що потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства. Якщо ж внаслідок вчинення злочину настала смерть особи або особа

перебуває в стані, який унеможлиблює подання нею відповідної заяви, потерпілими визнаються близькі родичі чи члени сім'ї такої особи. При цьому потерпілим буде названа одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням потерпілими може бути визнано кілька осіб. Після того, як особа, яка перебувала в стані, що унеможлиблював подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Потерпілим від умисного знищення чи пошкодження майна може виступати власник знищеного чи пошкодженого майна, а також його законний володілець, яким спричинено майнову шкоду в результаті вчинення вказаних злочинів. Коли знищення чи пошкодження майна кваліфікується за ч. 2 ст. 194 КК України за ознакою спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків, до кола осіб, що можуть бути потерпілими, відносяться також і особи, яким завдано фізичної шкоди. Ними можуть бути близькі родичі чи члени сім'ї загиблих, а також особи, яким завдано тілесних ушкоджень.

Кримінальна відповідальність не настає, якщо знищенням чи пошкодженням майна шкода спричинена лише самому винному. Коли він знищує чи пошкоджує власне майно, завдаючи при цьому моральної, фізичної чи майнової шкоди іншим особам, кримінальна відповідальність може наставати за іншими кримінально-правовими нормами (окрім ст. 194, 196 КК України) за наявності ознак інших складів злочинів (наприклад, за необережне вбивство чи необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження). Знищення чи пошкодження майна за згодою потерпілого (власника чи законного володільця) не є кримінально-караним діянням, оскільки згода власника речі виключає можливість порушення права власності.

За ознакою потерпілого склад злочину, передбачений ст. 194 КК України, слід відмежовувати від складів злочинів, які полягають у знищенні чи пошкодженні майна «спеціальних» потерпілих у зв'язку з їх службовою, професійною чи громадською діяльністю. Детальніше ознаки потерпілих від цих

складів злочинів, а також їх відмежування від складу злочину, передбаченого ст. 194 КК України, розглядатимуться згодом.

2.2 Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 194 КК України

Загальновідомо, що об'єктивна сторона злочину – це елемент складу злочину, що є сукупністю ознак, які характеризують зовнішню сторону й чітко визначені нормою кримінального закону [45, с. 215]. За будовою об'єктивної сторони аналізований склад злочину відноситься до матеріальних, тобто характеризується трьома обов'язковими ознаками: суспільно небезпечним діянням, суспільно небезпечними наслідками та причинним зв'язком між ними. Розглянемо детальніше кожен з них.

Суспільно небезпечне діяння в злочині, передбаченому ст. 194 КК України, полягає в «знищенні» чи «пошкодженні» майна. Від правильного тлумачення цих термінів залежить встановлення об'єктивної сторони злочину, що відіграє важливе значення в процесі кваліфікації суспільно небезпечного діяння та дає можливість чітко визначити момент закінчення злочину [126, с. 81]. Ми вже дійшли певних висновків у ході дослідження (підрозділ 1.3), проте, додатково відзначимо, що «знищення або пошкодження» як діяння полягає в процесі, спрямованому на досягнення злочинного результату, а як наслідок виражається в конкретній шкоді, заподіяній предмету суспільно небезпечного посягання.

Знищення або пошкодження майна, як суспільно небезпечне діяння, що є ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 194 КК України, може бути вчинене як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності. Звісно, на практиці випадки вчинення цих злочинів шляхом бездіяльності практично не зустрічаються. Мова йде, здебільшого, про теоретичну ймовірність вчинення такого роду злочинів шляхом пасивної поведінки. Наприклад, бездіяльність при знищенні чи пошкодженні майна може виражатись у невжитті заходів, необхідних для захисту майна від руйнуючого впливу біологічних, кліматичних чи інших факторів (вологи, тепла, холоду, шкідників тощо). Це можуть бути випадки

знищення чи пошкодження майна, спричинені залишенням без нагляду ввімкнених електричних приладів чи інших джерел підвищеної небезпеки; залишенням тварин без їжі та пиття; невжиття необхідних заходів безпеки під час використання вогню, вибухових речовин, зброї; інше невиконання винним в побуті чи на роботі загально прийнятих норм безпеки та недотримання спеціальних правил запобігання шкоди [127]. Як правило, у таких випадках матиме місце необережне знищення чи пошкодження майна (ст. 196 КК України), оскільки для реалізації умислу на знищення чи пошкодження чужого майна винний, зазвичай, обирає активний спосіб поведінки – суспільно небезпечну дію.

Динамічна поведінка, спрямована на знищення чи пошкодження майна, може бути вчинена різними способами. Зокрема, шляхом механічного (відокремленні окремих частин від предмета), фізичного (за допомогою використання власних сил винного, сил інших осіб, тварин) чи хімічного (розчинення в кислоті, використання отрути, вибухонебезпечних та сильнодіючих речовин) впливу; шляхом спалювання, затоплення, використання електроенергії тощо, а також шляхом використання інших способів впливу на предмети, внаслідок яких припиняється їх існування або вони приводяться у стан, повністю, частково чи тимчасово непридатний для використання за цільовим призначенням [127].

На нашу думку, способом знищення майна слід визнавати ще й такі дії, які виключають річ із цивільного обороту без впливу на її фізичну сутність (викидання чужого майна в річку, море чи океан; визволення птахів чи звірів із кліток; випуск газу з балону; розлиття нафти з трубопроводу; злив вина з бочок в землю тощо). Натомість споживання речі не слід визнавати її знищенням. Самовільне споживання чужого майна у відповідності з його цільовим призначенням (використання палива, вживання продуктів харчування і т. д.) не є знищенням. Вказані дії можуть утворювати склад інших злочинів проти власності за наявності усіх ознак певного складу злочину [6, с. 85].

Слід підкреслити, що кримінально-правові поняття «знищення» та «пошкодження» чужого майна тісно зв'язані як з фізичною сутністю речей, їх цільовим призначенням, так і з вартістю майна до і після вчинення злочину. Адже

знищення чи пошкодження речі з фізичної точки зору – це зміни її форми чи змісту; поряд з цим такі дії впливають на майно, яке має певне господарське призначення та вартісне вираження. При цьому, відмінність знищення майна від його пошкодження полягає не лише у вартісному критерії: пошкодження за своєю суттю має відновлюваний характер, тоді як знищення є незворотнім процесом та унеможлиблює відновлення початкового стану чи властивостей речі або майна.

При умисному знищенні чи пошкодженні майна спосіб вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину та має кваліфікуюче значення. Так, ч. 1 ст. 194 КК України передбачена кримінальна відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна, вчинене будь-яким способом, окрім загальнонебезпечних. Останні є однією із кваліфікуючих ознак умисного знищення чи пошкодження майна, а тому відносяться до обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України. Більше уваги загальнонебезпечним способам знищення або пошкодження майна буде приділено наприкінці цього розділу.

Принагідно ще раз зауважимо, що такі терміни, як «знищення» та «пошкодження» майна, вказують одночасно як на протиправний руйнуючий вплив на чуже майно, так і на наслідок такого впливу – повну або часткову його непридатність для використання за цільовим призначенням. Тобто у ст. 194 КК України законодавцем використано такий спосіб вказівки на суспільно небезпечні наслідки злочину, при якому «у диспозиції норми діяння і суспільно небезпечні (злочинні) наслідки описані єдиним терміном» [45, с. 235].

Отож першим і обов'язковим суспільно небезпечним наслідком за ст. 194 КК України є знищення або пошкодження чужого майна. Якщо такі наслідки не наступають у результаті вчинення діянь, спрямованих на знищення або пошкодження певного майна, то має місце замах на злочин (коли наявні причини, що не залежать від волі особи) або добровільна відмова від доведення злочину до кінця. Окрім цього, в аналізованій статті використані ще й інші способи опису злочинних наслідків. Зокрема:

– в основному складі умисного знищення або пошкодження майна

законодавець визначив розмір збитків, які спричиняються цим діянням, – це «заподіяння шкоди у великих розмірах»;

- у кваліфікованому складі даного злочину для вказівки на суспільно небезпечні наслідки використано такі законодавчі конструкції, як «заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах», «спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків».

У цих конструкціях викликає застереження «непослідовність» законодавця. Адже у ч. 1 ст. 194 КК України злочинним наслідком визнається «шкода у великих розмірах», а в ч. 2 цієї ж статті – уже «майнова шкода в особливо великих розмірах». Чинна редакція ч. 1 ст. 194 КК України дає можливість для віднесення до суспільно небезпечних наслідків цього злочину моральної та немайнової шкоди (тоді як злочинні наслідки в ч. 2 обмежені майновим характером). У той же час судова практика та наука кримінального права до суспільно небезпечних наслідків цього злочину відносить лише реальну майнову шкоду, адже розмір моральної шкоди визначається на розсуд потерпілого та суду. Якщо ж моральну шкоду включати в розмір шкоди, завданої умисним знищенням чи пошкодженням майна, то від розсуду потерпілого залежатиме вирішення питання про злочинність чи не злочинність вчиненого діяння.

Слід звернути увагу на те, що нині дотримуються позиції, згідно з якою шкода, спричинена викраденням чи іншим протиправним вилученням чужого майна, вимірюється вартістю викраденого чи вилученого злочинцем майна. Інші збитки, спричинені власнику (упущена вигода, моральна шкода), розміром крадіжки, грабежу, розбою, вимагання, шахрайства тощо не охоплюються. Аналогічно слід трактувати і розміри шкоди, спричиненої знищенням чи пошкодженням майна, адже примітка до ст. 185 КК України дає однакове роз'яснення великих та особливо великих розмірів як для злочинів, передбачених ст. 185–187, 189–191 КК України, так і для злочину, передбаченого ст. 194 КК України, вживаючи при цьому слова «злочин, вчинений ... на суму, яка ...».

Тому мова йде лише про майнову реальну шкоду, завдану злочином, і цілком обґрунтованою видається пропозиція доповнити ч. 1 ст. 194 КК України словом

«майнову» після слів «що заподіяло» [32, с. 114]. Таке доповнення уніфікує термінологію, вжиту в частинах 1 та 2 статті 194 КК України, забезпечить однотипне тлумачення та застосування кримінально-правової норми, закріпленої ч. 1 цієї статті.

Таким чином, під шкодою, як суспільно небезпечним наслідком умисного знищення чи пошкодження майна, слід розуміти спричинену злочином реальну майнову шкоду. Розмір цієї шкоди – це окреме проблемне, дискусійне питання.

Варто зазначити, що до набрання чинності Законом України від 15.04.2008 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» [110] кримінальний закон не містив вказівки на те, який саме розмір шкоди, завданої умисним знищенням чи пошкодженням майна, слід вважати великим (або особливо великим). Тому теорія кримінального права та практика застосування КК України не знаходили однозначного вирішення цього питання. Одні автори та практики вважали, що ці розміри слід визначати за вказівками, поданими в примітці до ст. 185 КК України для складів злочинів, передбачених ст. 185–191 КК України; інші вказували, що застосування кримінального закону за аналогією є неприпустимим.

У цьому аспекті доповнення КК України, внесені вказаним вище законом, яким, зокрема, закріплено роз'яснення понять «великих» та «особливо великих» розмірів шкоди, заподіяної умисним знищенням або пошкодженням майна, видаються такими, що мали б поставити крапку в суперечках. Цим нормативно-правовим актом внесено зміни до примітки ст. 185 КК України, якими закріплено, що у ст. 194 КК України:

- великими розмірами визнається сума, що в 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину;
- особливо великими розмірами визнається сума, що в 600 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

Проте, таке законодавче тлумачення викликало не менше запитань, аніж дало

відповідей. Основне питання, яке виникає на практиці застосування норм ст. 194 КК України: «Чи є шкода у великих розмірах обов'язковою ознакою складу злочину?».

Необхідно вивести «алгоритм» грошового виразу шкоди, заподіяної умисним знищенням або пошкодженням майна, для чого змушені звертатися до Податкового кодексу України (далі – ПК України) [106]. Він, як відомо, не є законом про кримінальну відповідальність, але впливає на вирішення питань про злочинність і караність діянь. А саме, відповідно до пункту 5 підрозділу 1 розділу XX ПК України, що стосується норм кримінального законодавства в частині кваліфікації кримінальних правопорушень, то для них сума неоподаткованого мінімуму доходів громадян (далі – НМДГ) встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV ПК України для відповідного року. Сума податкової соціальної пільги дорівнює 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року. Розмір цієї пільги змінюється щорічно. Тому розрахунок розмірів шкоди в частині кваліфікації злочину «умисне знищення або пошкодження майна» матиме вигляд, відображений у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Розміри шкоди за ст. 194 КК України за період 2014–2018 рр.

Рік	НМДГ, грн	Розмір	Сума, грн
2014	609	Великий	152 250
		Особливо великий	365 400
2015	609	Великий	152 250
		Особливо великий	365 400
2016	689	Великий	172 250
		Особливо великий	413 400
2017	800	Великий	200 000
		Особливо великий	480 000
2018	881	Великий	220 250
		Особливо великий	528 600

Як уже зазначалось, із порівняння санкцій ст.ст. 185, 194 КК України впливає те, що ступінь суспільної небезпеки основного складу крадіжки відповідає ступеню суспільної небезпеки основного складу умисного знищення або пошкодження майна. При цьому крадіжка із 1 січня 2018 року є кримінально-караним діянням, якщо вона вчинена у розмірі 176,2 грн (881 грн множимо на 0,2). Таким чином, викрадення чужого майна на суму 176,2 грн за ступенем суспільної небезпеки прирівняне до умисного знищення або пошкодження майна на суму 220 250 грн.

Такі підходи до визначення суспільної небезпеки корисливих і некорисливих посягань, як зауважує І. Б. Газдайка-Василишин, запроваджені протягом «радянського» періоду розвитку держави та права (були спрямовані на «викорінення» корисливих мотивів вчинення злочинів). Натомість, із точки зору ринкової економіки збереженість, цілісність майна, його охорона від протиправного знищення та пошкодження є не меншою цінністю, аніж забезпечення охорони майна від незаконного його вилучення. Із позиції захисту прав особи, потерпілої від злочинного впливу на майно, немає суттєвого значення, який із способів цього впливу обрав злочинець (вилучення чи знищення, пошкодження) та якими мотивами (корисливими чи некорисливими) він керувався. Більше того, незаконне вилучення майна не припиняє права власності на це майно, у той час, як знищення майна є підставою припинення права власності на нього [32, с. 115].

Окремої уваги заслуговує ще й той факт, що адміністративна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна не встановлена. Отож згідно з буквральним тлумаченням ст. 194 КК України отримуємо парадоксальну ситуацію. Станом на 2018 рік умисне знищення або пошкодження майна, що заподіяло реальну майнову шкоду на суму меншу, аніж 220 250 грн, не є злочином і не тягне за собою жодного виду юридичної відповідальності, окрім цивільної. У той час як, наприклад, умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, судді, народного засідателя, представника чи захисника особи є кримінально-караним незалежно від розміру заподіяної ним

шкоди.

Цивільно-правовий порядок захисту порушених прав і свобод громадян не завжди дає змогу відшукати правопорушника та стягнути з нього відшкодування завданих збитків. Навіть із залученням кримінально-правових заходів це не завжди можливо. Усе це свідчить про те, що закріплений у кримінальному законодавстві підхід до оцінки суспільної небезпеки умисного знищення або пошкодження майна не відповідає вимогам часу та потребує змін. Саме тому практика застосування норм ст. 194 КК України та кримінально-правова наука постійно шукають варіанти виходу із ситуації, що склалась. Розглянемо їх детальніше.

1) Представники доктрини кримінального права зазначають, що склад (кваліфікований) умисного знищення або пошкодження майна, вчиненого шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом вважається закінченим і без наявності наслідків, передбачених у основному складі. Тобто умисне знищення чи пошкодження майна, вчинене загальнонебезпечним способом, визнається закінченим із моменту заподіяння будь-якої майнової шкоди, незалежно від її розміру. Таке трактування має історичне коріння й було відображене в роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду СРСР, що втратили чинність: «щодо такого способу вчинення злочину як підпал судам рекомендується мати на увазі, що кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження державного, колективного майна і особистого майна громадян, вчинене шляхом підпалу, настає незалежно від того, чи є завдана шкода значною» [107, п. 1].

На практиці зустрічаються випадки такої хибної кваліфікації [138]. Показовим прикладом (ще до набрання чинності новим КПК України, але вже після внесення змін до КК України згаданим вище законом від 15.04.2008 р.) може слугувати ухвала Колегії суддів Судової палати в кримінальних справах Верховного Суду України (далі – ВСУ) від 31 серпня 2010 р. Нею підтверджено вирок Чигиринського районного суду Черкаської області від 21 грудня 2009 р. у частині кваліфікації дій засудженого за ч. 2 ст. 194 КК України (як умисного

знищення чужого майна, вчиненого шляхом підпалу), але виключено з «кваліфікації його дій за ч. 2 ст. 194 КК України таку кваліфікуючу ознаку, як заподіяння шкоди у великих розмірах» [137]. Підставою такого рішення ВСУ було визнано те, що заподіяна потерпілій матеріальна шкода в сумі 24 311,83 грн не становила великої шкоди, оскільки на момент вчинення злочину розмір шкоди, який вважався великим, мав складати суму більше 75 625 грн. У даному випадку, на нашу думку, колегія суддів цілком вірно оцінила ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння та не змогла залишити його безкарним. Але така оцінка відбулась на «інтуїтивному рівні» із порушенням чинного КК України та призвела до нехтування правилами кримінально-правової кваліфікації. Адже суд кваліфікував дії підсудного за ч. 2 ст. 194 КК України (визнав наявність у його діях кваліфікованого складу), при цьому заперечуючи наявність ознак основного складу злочину, передбаченого ч. 1 цієї статті.

Із набранням чинності новим КПК України ситуація на практиці змінилась докорінно. Якщо до цього моменту випадки подібної кваліфікації були, радше, поодинокими, то на сучасному етапі правозастосовна практика, здебільшого, іде власне таким шляхом – якщо мало місце умисне знищення або пошкодження майна шляхом підпалу, то кримінальне провадження порушується за ч. 2 ст. 194 КК України незалежно від розміру завданої шкоди. Трапляються навіть вироки, у яких розмір шкоди не встановлений взагалі [19].

Проте, на наш погляд, кваліфікований склад злочину, окрім кваліфікуючої ознаки, повинен містити всі ознаки основного складу. Умисне знищення чи пошкодження майна, яке не заподіяло шкоди у великих розмірах, не є кримінально-карним діянням (незалежно від способу його вчинення та інших обставин). Тому у випадку, коли умисне знищення чи пошкодження майна, вчинене загальнонебезпечним способом, не заподіяло шкоди у великих розмірах, дії винного не утворюють закінченого складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України. Залежно від спрямованості умислу, ці дії можуть бути кваліфіковані як замах на вчинення умисного знищення чи пошкодження майна загальнонебезпечним способом (лише за умови доведення, що винний мав умисел

на заподіяння майнової шкоди принаймні у великих розмірах).

Така ж позиція висловлена Вищим Спеціалізованим Судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ: «використання законодавцем у ч. 2 ст. 194 КК України формулювання «те саме діяння» із урахуванням системного аналізу кваліфікованих складів злочинів, передбачених Особливою частиною кодексу, свідчить про те, що кваліфікувати дії винної особи за ч. 2 ст. 194 КК України у випадках умисного знищення або пошкодження чужого майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом допускається лише в разі заподіяння такими діями шкоди у великих розмірах [74]. Приклади такого підходу зустрічаються й у судовій практиці [27].

Дана точка зору видається цілком обґрунтованою з огляду на визначення поняття кваліфікованого складу злочину: «це склад, який містить ознаки основного складу й одну чи кілька додаткових ознак, які підвищують суспільну небезпеку посягання» [89, с. 452]. Тому заперечуємо позицію, за якою кваліфікований склад злочину може утворюватися за рахунок «заміни» одних ознак складу злочину іншими, або ж коли «окремі елементи чи ознаки основного складу злочину перестають бути обов'язковими для кваліфікованого чи особливо кваліфікованого складу» [65, с. 110].

2) Існує пропозиція криміналізувати умисне знищення або пошкодження майна, яким спричинено значну шкоду потерпілому [34, с. 4]. Для внесення цих змін до КК України, І. Б. Газдайка-Василишин запропонувала наступну редакцію диспозицій статті 194 КК України: «1. Умисне знищення або пошкодження майна, що завдало значної шкоди потерпілому... 2. Те саме діяння, що заподіяло майнову шкоду у великих розмірах... 3. Те саме діяння, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки...» [32, с. 189]. При цьому розмір значної шкоди автор пропонує визначити на рівні із розміром цієї ж кваліфікуючої ознаки інших злочинів проти власності, визначеним приміткою до ст. 185 КК України (значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому

спричинені збитки на суму від 100 до 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян). У грошовому еквіваленті станом на 2018 рік – це сума від 88 100 грн.

Слід відмітити, що, загалом, ця ідея має низку як позитивних, так і негативних сторін. Основною позитивною рисою, безперечно, є збільшення рівня кримінально-правового захисту власності. Адже за умови внесення цих змін умисне знищення або пошкодження майна буде кримінально-караним у випадку спричинення ним шкоди, яка у два з половиною рази менша, аніж за чинним КК України. Негативною є зміна нумерації частин ст. 194 КК України без зміни їх змісту. Відповідно до Правил оформлення проектів законів та основних вимог законодавчої техніки «нумерація розділів, глав, статей є наскрізною відповідно до порядкового номера, що не змінюється при внесенні змін до закону» [108]. Ще одним недоліком є те, що пропонуються зміни до диспозицій ст. 194 КК України, але не пропонується вирішення питання караності (санкцій цієї статті).

3) Наступний спосіб вирішення прогалин шляхом законодавчих змін – це перенесення загальнонебезпечного способу, як ознаки складу злочину, із ч. 2 до ч. 1 ст. 194 КК України. Тоді диспозиція ч. 1 набуде такого змісту: «умисне знищення або пошкодження чужого майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або таке, що заподіяло шкоду у великих розмірах» [136, с. 128]. Щоправда цей спосіб також здається не зовсім досконалим із огляду на законодавчу техніку, оскільки він хоч і не змінює нумерації, проте переносить конструктивну ознаку із кваліфікованого складу злочину в основний. Окрім цього така зміна норми кримінального закону також потребуватиме перегляду та зміни санкції ч. 1 ст. 194 КК України.

4) На нашу думку, найбільш вдала пропозиція – це заміна у ч. 2 ст. 194 КК України слів «Те саме діяння ...» на слова «Умисне знищення або пошкодження чужого майна ...». Основні аргументи на користь такого способу:

- законодавець зможе «перетворити» склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 194 КК України, із кваліфікованого в основний;
- у практичній діяльності для притягнення винного до кримінальної відповідальності за такою (зміненою) ч. 2 не потрібно буде встановлювати

наявність усіх ознак складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК України, зокрема, це стосуватиметься і розміру шкоди, заподіяної цим злочином;

- вимоги законодавчої техніки при цьому не будуть порушені, нумерація частин у ст. 194 КК України не буде змінена, кваліфікуюча ознака не буде перенесена до основного складу злочину;
- санкції в нормах ст. 194 КК України можуть бути залишені без змін.

Тому вважаємо за доцільне викласти диспозицію ч. 2 ст. 194 КК України в наступній редакції: «Умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або таке, що заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки».

Отже, чинну редакцію ст. 194 КК України (стосовно такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як суспільно небезпечні наслідки у вигляді майнової шкоди) слід тлумачити наступним чином. Умисне знищення або пошкодження чужого майна, яке не спричинило майнової шкоди у великих розмірах, не є злочином, незалежно від способу його вчинення, а тому не може бути кваліфіковане ані за ч. 1, ані за ч. 2 ст. 194 КК України. Такі випадки можна кваліфікувати як замах на умисне знищення чи пошкодження майна за умови доведеності умислу винного на спричинення шкоди у великих розмірах (якщо цей наслідок не настав з причин, що не залежали від волі винного). Випадки кваліфікації підпалів чужого майна, що не заподіяли шкоди у великих розмірах, за ч. 2 ст. 194 КК України, які часто трапляються в сучасній практиці є помилковими – такими, що ґрунтуються на розширеному тлумаченні норм кримінального закону (хоча з точки зору соціальної справедливості, вочевидь, є цілком вірними).

Ще одним проблемним питанням, яке стосується суспільно небезпечних наслідків аналізованого складу злочину, є тлумачення терміну «загибель людей», який вжито законодавцем у ч. 2 ст. 194 КК України. Виходячи із буквального розуміння, злочинні наслідки матимуть місце, якщо в результаті вчинення злочину смерть заподіяно двом і більше особам. Проте, у теорії кримінального права та правозастосовній діяльності досить часто зустрічається розширене

тлумачення «загибелі людей», як смерті хоча б однієї людини [121, с. 114; 67, с. 223; 92, с. 360].

Щодо деяких із випадків вживання цього терміну в кримінальному законі наявні роз'яснення Пленуму ВСУ про те, що «під загибеллю людей слід розуміти смерть хоча б однієї людини» [113, п. 27; 115, п. 6]. Деякі автори також дотримуються такої позиції. Наприклад, А. В. Сакун зазначає, що «під «загибеллю людей» слід розуміти загибель хоча б однієї людини. При цьому ставлення винної особи до таких наслідків характеризується необережною формою вини: особа передбачає можливість настання смерті потерпілого, але легковажно розраховує запобігти настанню суспільно небезпечних наслідків» [121, с. 14].

Проте, керуючись лінгвістичним методом тлумачення права, низка авторів доводять, що під загибеллю людей потрібно розуміти смерть, як мінімум, двох осіб. Цілком обґрунтованою видається точка зору В. О. Навроцького. Він пропонує кваліфікувати діяння, що призвели до смерті однієї особи, за такими правилами: «якщо поряд із наслідками у вигляді загибелі людей в КК України передбачені інші тяжкі наслідки, то заподіяння смерті одному потерпілому слід оцінювати як ці наслідки; коли диспозиція статті не передбачає заподіяння інших тяжких наслідків, то скоєне потрібно кваліфікувати за сукупністю зі статтями про умисне чи вчинене через необережність вбивство однієї особи» [87, с. 47].

Шлях законодавчого вирішення цієї проблеми вчений вбачає у наступному – «відмова законодавця від вказівки на наслідки, які полягають у заподіянні смерті одній чи кільком особам в диспозиціях статей КК України, котрі передбачені іншими розділами Особливої частини (крім розділу «Злочини проти життя і здоров'я особи»). Тоді заподіяння смерті завжди буде кваліфікуватись за сукупністю з відповідними статтями розділу II Особливої частини КК України» [87, с. 47].

Повертаючись до законодавчого вживання терміну «загибель людей» у КК України, зазначимо, що в переважній більшості випадків цей термін вжито як альтернативу «тяжких наслідків». Проте, у ст. 196, ч. 3 ст. 276, ч. 3 ст. 277, ч. 3

ст. 282 КК України він вживається самостійно.

Наступна законодавча конструкція, яка використана для опису суспільно небезпечних наслідків умисного знищення чи пошкодження майна, – «інші» тяжкі наслідки. Це оціночне поняття, зміст якого визначається в кожному конкретному випадку особами, що здійснюють кримінальне провадження. Зокрема, під іншими тяжкими наслідками умисного знищення або пошкодження майна розуміють заподіяння смерті одній особі, тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам; залишення людей без житла або засобів для існування; виведення з ладу повністю чи на тривалий час важливих споруд, техніки; тривале припинення або дезорганізацію роботи підприємства, установи, організації [94, с. 548]; настання суспільного лиха чи катастрофи; масове отруєння чи захворювання людей, тварин, рослин; забруднення довкілля тощо.

Окремої уваги заслуговує визначення цього поняття, запропоноване А. В. Сакун [121, с. 14]. Зокрема, застереження викликає належність до інших тяжких наслідків «легких тілесних ушкоджень, якщо вони заподіяли шкоду багатьом особам». По-перше, як легкі тілесні ушкодження визнаються тяжкими наслідками злочину; по-друге, «багатьом» особам – це скільком. У цьому випадку одне оціночне поняття (інші тяжкі наслідки) визначається за допомогою іншого оціночного поняття (багатьом особам). С. А. Миронюк, зі свого боку, пропонує звужити обсяг аналізованого суспільно небезпечного наслідку умисного знищення чи пошкодження майна й викласти у такій редакції – «інші тяжкі наслідки для життя та здоров'я людей» [80, с. 14], проте, таке обмеження лише фізичним характером шкоди, на нашу думку, необґрунтоване.

Зауважимо, що в кримінально-правовій літературі наявні поодинокі спроби розкриття змісту «тяжких наслідків», як загального, наскрізного кримінально-правового поняття. «Тяжкі наслідки (у вузькому розумінні) – це вид суспільно небезпечних наслідків, які характеризуються підвищеним рівнем суспільної небезпеки та потребують конкретизації в кожному окремому випадку. Тяжкі наслідки (у широкому розумінні) – це вид негативних (шкідливих) змін у об'єкті

посягання, які завжди мають реальний прояв, характеризуються високим рівнем суспільної небезпеки, мають специфічне кримінально-правове значення, можуть або конкретно вказуватись у КК України або позначатись за допомогою оціночних термінів, які підлягають конкретизації за характером і розміром їх прояву в кожному окремому випадку» [73].

Не вдаючись до аналізу цих дефініцій, зазначимо, що більшість учених розкривають поняття «інших тяжких наслідків злочину» шляхом конкретизації переліку наслідків, які можна віднести до тяжких у конкретному складі злочину. І це не випадково, оскільки неможливо уніфікувати визначення цього поняття для усіх без винятку злочинів: у кожному конкретному випадку йдеться про різні об'єкти кримінально-правової охорони, різний характер заподіяної шкоди, різний ступінь суспільної небезпеки посягання. Цілком очевидно, що наслідки (у тому числі – тяжкі, особливо тяжкі) таких злочинів, як умисне знищення чи пошкодження майна, ненадання допомоги хворому медичним працівником, захоплення заручників, зґвалтування, розголошення таємниці усиновлення (удочеріння), маніпулювання на фондовому ринку – кардинально різняться за своїм характером. А це далеко не вичерпний перелік складів злочинів, при конструюванні яких вживається поняття «тяжких наслідків».

Варто згадати, що тяжкі наслідки, завдані злочином, є обставиною, що обтяжує покарання (п. 5 ч. 1 ст. 67 КК України). Отже, навіть у випадку, коли це поняття не вживається в статті Особливої частини КК України, суд вправі врахувати таку обставину при призначенні покарання (тобто тяжкі наслідки можуть бути спричинені будь-яким злочином). Немає іншого виходу, аніж у кожному конкретному випадку вирішувати це питання особам, що здійснюють кримінальне провадження, у кінцевому підсумку лише суд встановлює, чи заподіяні конкретним злочином наслідки є тяжкими. Зауважимо, що в судовій практиці часто трапляються випадки, коли дії винного кваліфікуються як такі, що завдали тяжких наслідків, без вказівки у вироку суду, що саме судом розцінено, як «тяжкі наслідки» умисного знищення чи пошкодження майна [26].

У науці кримінального права зустрічається точка зору, що «тяжкі наслідки»

слід виключити з конструкції складу умисного знищення чи пошкодження майна. А. Г. Безверхов пропонує відмовитись від такої ознаки, оскільки, на його погляд, необхідність спричинення тяжких наслідків зазвичай є результатом знищення чи пошкодження майна, вчиненого загальнонебезпечним способом, із огляду на це «такий прийом законодавчої техніки не забезпечує суворої диференціації відповідальності в залежності від настання тяжких наслідків у результаті вчинення некорисливих посягань, що загрожують спричиненням шкоди декільком об'єктам кримінально-правової охорони» [5, с. 241]. Не заперечуючи раціональності таких міркувань, зазначимо, що тяжкі наслідки можуть бути спричинені не лише під час знищення чи пошкодження майна загальнонебезпечним способом. Найбільш пов'язаний із цим способом знищення чи пошкодження майна, на нашу думку, фізичний характер спричиненої шкоди (смерть однієї особи, тяжкі тілесні ушкодження).

Таким чином, під іншими тяжкими наслідками умисного знищення чи пошкодження майна слід розуміти заподіяння смерті одній особі, тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам; залишення людей без житла або засобів для існування; виведення з ладу повністю чи на тривалий час важливих споруд, техніки; тривале припинення або дезорганізацію роботи підприємства, установи, організації; настання суспільного лиха чи катастрофи; масове отруєння чи захворювання людей, тварин, рослин; забруднення довкілля тощо.

Цей перелік не є вичерпним, у кожному конкретному випадку суд може віднести до тяжких наслідків цього злочину й іншу шкоду, спричинену умисним знищенням чи пошкодженням майна, крім майнової. Якщо такими діями завдано майнову шкоду, то її слід враховувати за допомогою таких ознак складу злочину, як «заподіяння майнової шкоди у великих чи особливо великих розмірах». Принагідно зазначимо, що завжди, коли суд визнає наявність тяжких наслідків злочину (у тому числі й умисного знищення чи пошкодження майна), у мотиваційній частині вироку обов'язковою є вказівка на те, яку саме шкоду суд вважає тяжким наслідком конкретного діяння.

Під час аналізу наслідків знищення чи пошкодження майна необхідним для

з'ясування є питання причинного зв'язку, тобто наявність (чи відсутність) об'єктивного зв'язку між вчиненим діянням і тими суспільно небезпечними змінами, що відбулися в зовнішньому світі. Встановлення причинного зв'язку є необхідною умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності. Якщо ж суспільно небезпечні наслідки настали внаслідок випадкового збігу обставин, однією із яких були дії обвинуваченого, то відповідальність не настає.

Між діянням і наслідками, вказаними в ст. 194 КК України, можуть виникати залежності різних видів. Проте, кримінально-правове значення має лише один вид – причинно-наслідковий. У теорії кримінального права єдиного погляду на проблему причинного зв'язку немає, але найбільш поширеною, традиційною є теорія необхідного причинного зв'язку. Суть її полягає в наступному: 1) діяння суб'єкта є необхідною причиною настання суспільно небезпечного наслідку; 2) діяння передуює наслідку; 3) діяння містить неминучість або реальну можливість настання наслідку; 4) наслідок закономірно породжується в конкретних умовах місця, часу та обстановки саме цим діянням суб'єкта, а не діянням інших осіб чи інших зовнішніх сил; 5) наслідок настає вслід за діянням [45, с. 242].

Отже, під причинним зв'язком у складі злочину, передбаченого ст. 194 КК України, розуміють нерозривний часовий зв'язок між діянням, спрямованим на знищення чи пошкодження майна та наслідками, вказаними у цих нормах. При цьому знищення чи пошкодження є причиною лише в тому випадку, коли вони стали необхідною умовою й із невідворотністю породили відповідні наслідки.

У випадку, коли такого роду злочини вчиняються шляхом дії, встановлення причинного зв'язку не викликає значних труднощів. Дещо складнішим є його встановлення при знищенні чи пошкодженні майна шляхом бездіяльності, хоча такі випадки й досить рідко зустрічаються в практиці. Дореволюційна кримінально-правова доктрина взагалі заперечувала наявність причинного зв'язку в таких випадках [135, с. 747]. Сучасна наука кримінального права також нерідко ставить під сумнів причинний зв'язок при бездіяльності, але більш поширеною (і правильною) є точка зору щодо особливостей причинного зв'язку при пасивній формі поведінки. Бездіяльність особи все ж призводить до певних змін навколо.

З'ясування причинного зв'язку при бездіяльності наділене особливістю, що обумовлена соціальною та юридичною характеристикою бездіяльності. Кримінальна відповідальність за бездіяльність настає лише в тому випадку, коли особа мала обов'язок діяти активно, який вона повинна була та могла виконати. За відсутності в особи такого обов'язку чи неможливості його виконання питання про причинний зв'язок між її бездіяльністю та спричиненими наслідками відпадає. Отож цілком вірною видається позиція, згідно з якою причинний зв'язок між суспільно небезпечною бездіяльністю та суспільно небезпечними наслідками наявний лише за таких умов: а) на суб'єкті лежав обов'язок активної поведінки; б) суб'єкт мав реальні можливості для активної поведінки й міг вчинити діяння, спрямоване на недопущення суспільно небезпечних наслідків; в) не вчинена суб'єктом дія могла об'єктивно запобігти настанню таких наслідків [45, с. 244].

Важливим є питання про момент закінчення умисного знищення чи пошкодження майна. Злочин, передбачений ч. 1 ст. 194 КК України, вважається закінченим із моменту, коли спричинено майнову шкоду у великих розмірах, унаслідок якої подальше використання майна або взагалі неможливе, або можливе, але за умови його відновлення чи ремонту. У випадку, коли винний мав умисел на знищення майна, але із незалежних від нього причин лише пошкодив чуже майно, вчинене слід кваліфікувати як закінчений злочин, передбачений відповідною частиною ст. 194 КК України (за умови наявності усіх інших необхідних ознак складу злочину). Законодавцем обидві стадії протиправного псування майна (і знищення, і пошкодження) віднесені до ознак одного складу злочину (у якості альтернативних). Злочин, передбачений ч. 2 ст. 194 КК України є закінченим, коли: 1) наступили наслідки у вигляді майнової шкоди в особливо великих розмірах; 2) спричинено майнову шкоду у великих розмірах або загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Нагадаємо, що, якщо винна особа, вчиняючи дії, спрямовані на знищення або пошкодження майна, мала намір завдати майнову шкоду у великих розмірах, але такі наслідки не настали з причин, що не залежали від її волі, вчинене слід кваліфікувати як замах на умисне знищення чи пошкодження майна.

Факультативні ознаки об'єктивної сторони відсутні у складі злочину, передбаченого ст. 194 КК України. Проте, спосіб вчинення злочину відіграє кваліфікуюче значення під час кримінально-правової оцінки умисного знищення чи пошкодження майна. Зумовлено це тим, що в якості кваліфікуючої ознаки ч. 2 ст. 194 КК України передбачено вчинення цього злочину шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом. Тому за ч. 1 ст. 194 КК України слід кваліфікувати умисне знищення чи пошкодження майна, вчинене будь-яким способом, окрім загальнонебезпечних.

Загальнонебезпечний спосіб – це будь-який спосіб вчинення злочину, внаслідок якого створюється небезпека для життя чи здоров'я багатьох людей, заподіяння шкоди багатьом матеріальним об'єктам тощо, зокрема: вибух, підпал, організація катастрофи, зараження чи отруєння водою, затоплення, використання автоматичних пристроїв, поміщення у воду дроту високовольтної лінії електропередач чи інша форма використання електричного струму, використання газу тощо [94, с. 181]. Загальна небезпечність способу знищення чи пошкодження майна визначається з урахуванням факту створення небезпеки для життя чи здоров'я громадян; властивостей того чи іншого майна, якому заподіюється шкода; засобів чи знарядь знищення чи пошкодження; місця, обстановки та часу вчинення діяння.

«Під іншим загальнонебезпечним способом розуміється будь-який інший, крім підпалу та вибуху, спосіб знищення або пошкодження майна, унаслідок якого створюється небезпека життю чи здоров'ю багатьох людей, заподіяння шкоди багатьом матеріальним об'єктам тощо (наприклад, вчинення затоплення чи штучного каменепаду, застосування сильнодіючої отрути для отруєння тварин чи рослин, забруднення земель сільськогосподарського призначення небезпечними відходами чи хімічними речовинами, організація аварії чи техногенної катастрофи тощо)» [68].

Із всіх загальнонебезпечних способів, зважаючи на поширеність, законодавець окремо виділив підпал та вибух. Поняття підпалу по-різному тлумачиться в теорії кримінального права. Так, одна група науковців підпалом

визнає знищення чи пошкодження майна вогнем, коли створюється загроза життю чи здоров'ю людей або заподіяння великих матеріальних збитків, загроза знищення інших матеріальних об'єктів. Таким же шляхом йде і судова практика – «умисним знищенням або пошкодженням майна шляхом підпалу є знищення або пошкодження цього майна вогнем у випадках, коли створюється загроза життю чи здоров'ю людей або загроза заподіяння значної матеріальної шкоди як самому потерпілому, так і іншим особам» [112, п. 13]; «підпал – це знищення або пошкодження майна вогнем, якщо при цьому існувала загроза життю та здоров'ю людей або заподіяння значних матеріальних збитків» [114, п. 3].

Інша група вчених визначає підпал як свідоме викликання пожежі шляхом застосування джерела вогню до певних об'єктів. Критерієм відокремлення цієї групи авторів є застосування ними терміну «пожежа», який включає в себе ознаки загальної небезпеки, поширеності в часі й просторі, неконтрольованості.

Таким чином, істотними ознаками підпалу, як одного із способів вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України, слід вважати: застосування джерела вогню, його поширення в часі й просторі, неконтрольованість і загальну небезпечність, яка полягає в тому, що застосовуючи руйнівні сили вогню, здатні перерости в пожежу, винна особа втрачає можливість контролювати чи припинити їх стихійний розвиток, що у свою чергу може спричинити істотну шкоду [32, с. 109]. Підпал у розумінні пожежі слід відмежовувати від пошкодження майна вогнем, яке підконтрольне особі, що його вчиняє, і не виходить за межі, що запобігають його переростанню в загальнонебезпечну, руйнівну силу. Тут цілком обґрунтованим є тлумачення підпалу, подане Пленумом ВСУ – умисне знищення або пошкодження майна вогнем, яке не створювало загальної небезпеки, не може розглядатись як кваліфікований склад злочину й тягне відповідальність за ч. 1 ст. 194 КК України [114, п. 3].

Вибух – процес вивільнення великої кількості енергії в обмеженому об'ємі за короткий проміжок часу. У техніці розрізняють різні види вибухів: хімічний, ядерний, тепловий, електричний, кінетичний вибух, вибух пружного стиснення [94, с. 828]. Одним із найбільш поширених прикладів вчинення умисного

знищення чи пошкодження майна шляхом вибуху є застосування хімічних вибухових речовин, які наділені здатністю до швидкого хімічного розпаду, під час якого у вигляді тепла виділяється енергія міжмолекулярних зв'язків. При цьому характер і рівень дії факторів ураження конкретного вибуху залежать від його виду й потужності, відстані від його епіцентру, метеорологічних умов, характеру місцевості та інших обставин [127]. Тому істотне значення для кваліфікації умисного знищення чи пошкодження майна шляхом вибуху (як і шляхом підпалу) має аспект загальної небезпечності. Вибух також може бути вчинений у такому місці, такий час, за таких обставин, які обмежують його руйнівний вплив і дають змогу винному контролювати перебіг його розвитку. За цих умов умисне знищення чи пошкодження чужого майна шляхом вибуху слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 194 КК України (за наявності усіх інших ознак складу злочину, у тому числі й наслідків – шкоди у великих розмірах).

Влучно буде згадати про вирок Ківерцівського районного суду Волинської області від 03 липня 2015 року. Суд встановив, що «переслідуючи мету умисного пошкодження чужого майна, взявши в підвальному приміщенні автомат Калашникова (АК-74) 1982 р. випуску, калібру 5,45 мм та набої до нього в кількості 20 штук, підсудний пішов до будинку, де проживає потерпілий. Помітивши автомобіль і достовірно знаючи, що даний транспортний засіб належить потерпілому, із метою його пошкодження, застосовуючи вогнепальну зброю, здійснив не менше шести одиночних пострілів у напрямку автомобіля, умисно пошкодивши його та заподіявши потерпілому матеріальну шкоду». Встановивши обставини, суд дійшов висновку, що «вважає доведеним винуватість підсудного в умисному пошкодженні автомобіля, вчиненому загальнонебезпечним способом, а саме з використанням вогнепальної зброї на прибудинковій території багатоповерхового багатоквартирного будинку, що створює небезпеку для життя й здоров'я людей, і кваліфікує його дії за ч. 2 ст. 194 КК України» [21].

Отже суд визнав загальнонебезпечним способом умисного знищення чи пошкодження майна використання вогнепальної зброї. Зауважимо, що в жодному

проаналізованому науково-практичному коментарі КК України немає згадки про використання вогнепальної зброї, як про один із загальнонебезпечних способів умисного знищення чи пошкодження майна. Мабуть, така ситуація пов'язана з непоширеністю на практиці такого способу вчинення злочину, передбаченого ст. 194 КК України. Проте, як видається, у сьогоденних умовах слід приділити особливу увагу цьому питанню.

Інші факультативні ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 194 КК України, такі, як час, місце, обстановка, знаряддя, засоби вчинення злочину, не є обов'язковими ознаками складу, хоча вони безперечно мають певне кримінально-правове значення. Як уже зазначалось, час, місце, обстановка, знаряддя та засоби вчинення умисного знищення чи пошкодження чужого майна обов'язково повинні оцінюватись судом при вирішенні питання про те, чи є обраний спосіб вчинення цього злочину загальнонебезпечним. Окрім того, вказані ознаки можуть мати значення розмежувальних. Зокрема, їх оцінка повинна бути проведена при відмежуванні умисного знищення чи пошкодження майна від таких суміжних складів, як, наприклад, диверсія, пошкодження релігійних споруд чи культових будинків, знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, і об'єктів природно-заповідного фонду тощо. Ігнорування цих обставин призводить до помилок у практиці застосування кримінального закону [20].

2.3 Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 194 КК України

Вивчення суб'єкта злочину передбачає встановлення його загальних юридичних ознак, що є необхідною передумовою можливості притягнення до кримінальної відповідальності особи за вчинене нею суспільно небезпечне діяння. В аналізованому складі злочину суб'єкт злочину загальний – фізична осудна особа, що досягла віку кримінальної відповідальності. Це обов'язкові ознаки й відсутність хоча б однієї з них означає відсутність у діянні особи складу злочину.

Окрім поняття «загального» суб'єкта злочину, кримінальний закон

послугується поняттям «спеціального» суб'єкта злочину, визначаючи в ч. 2 ст. 18, що «спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, із якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа». Проте, на нашу думку, ознаки спеціального суб'єкта злочину більш вдало відображені в доктринальних визначеннях.

Зокрема, В. К. Гришук вважає, що спеціальний суб'єкт злочину – це фізична особа, яка вчинила злочин у стані осудності, досягла до вчинення злочину встановленого чинним КК України віку кримінальної відповідальності та наділена іншою спеціальною ознакою, що має кримінально-правове значення [45, с. 261]. Б. О. Кирицький спеціальним суб'єктом злочину визнає особу, «яка поряд із ознаками, властивими загальному суб'єктові злочину, характеризується ще й передбаченими відповідною статтею Особливої частини КК України (прямо в ній вказаними або такими, що випливають із її змісту) додатковими ознаками, за наявності яких вона й може бути суб'єктом (виконавцем) даного злочину» [56, с. 358].

І. Б. Газдайка-Василишин зазначає, що «спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила злочин у віці, із якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність, і на момент його вчинення була наділена додатковою ознакою (ознаками), що передбачена цим кодексом або прямо випливає з його змісту» [32, с. 161]. С. А. Миронюк підкреслює, що «спеціальний суб'єкт – це особа, яка крім обов'язкових загальних ознак (фізична осудна особа, яка досягла певного віку) має додаткові спеціальні (особливі) ознаки, передбачені в статті Особливої частини КК України для суб'єкта конкретного злочину. Ознаки спеціального суб'єкта доповнюють загальне поняття суб'єкта злочину, виступаючи як додаткові» [80, с. 13].

У складі злочину, передбаченого ст. 194 КК України, додаткові ознаки суб'єкта злочину відсутні. Але існує точка зору, згідно з якою суб'єкт даного злочину спеціальний, а саме особа, яка не є власником чи законним володільцем знищеного чи пошкодженого майна. Прихильником цієї теорії серед українських вчених є А. В. Сакун, яка зазначає, що суб'єктом злочину може бути лише та особа,

яка крім дотримання загальновизнаних ознак у законодавстві (фізична, осудна та вікового критерію), не має бути власником знищеного або пошкодженого майна [122, с. 125–126]. Певна раціональність у цьому твердженні присутня, адже раніше вже зазначалося, що предметом аналізованих злочинів є лише чуже майно, а тому знищення й пошкодження власного майна не утворює складу навіть у випадку, коли особа знищує або пошкоджує майно, що належить їй на праві спільної власності.

Крім того, А. В. Сакун йде іще далі та говорить, що «так само не може підлягати кримінальній відповідальності особа за ст. 194 КК України за знищення або пошкодження раніше викраденого майна» [122, с. 126]. «Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 194 КК України, крім загальних ознак (фізична особа, осудність, досягнення віку 14 або 16 років), не повинен мати реальних або передбачуваних прав на знищене або пошкоджене майно та не є його незаконним власником унаслідок раніше вчиненої крадіжки» [122, с. 126]. Такі твердження викликають низку заперечень. Зокрема, це вживання терміну «незаконний власник» – власник може бути лише законним. Особа, яка викрала майно або іншим незаконним способом заволоділа ним, не стає власником цього майна, оскільки не наділена щодо нього правом власності. Загальновизнаною є позиція, що крадіжка краденого – це теж злочин, так само, як і знищення чи пошкодження краденої речі, адже для злочинця це майно продовжує бути чужим. Тому умисне знищення чи пошкодження майна, яким незаконно володіє особа внаслідок раніше вчиненої крадіжки, слід визнавати злочином, а таку особу – суб'єктом злочину.

Судова практика також дотримується такої позиції. Прикладом може слугувати вирок від 01.06.2011 р., винесений Шполянським районним судом Черкаської області. Ним особу засуджено за вчинення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 185, ч. 2 ст. 194 КК України. Судом встановлено, що спершу підсудний викрав чуже майно, а згодом, боячись бути викритим, переслідуючи мету приховати раніше вчинену крадіжку умисно знищив викрадене майно шляхом підпалу [28].

Загальноприйнятою й найбільш поширеною є думка, згідно з якою суб'єкт

досліджуваного злочину – загальний [32, с. 151–161; 40, с. 109–110; 80, с. 16].

Тому розглянемо детальніше кожен з ознак суб'єкта злочину: 1) фізична особа; 2) осудна особа; 3) особа, що досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Згідно із законом про кримінальну відповідальність, суб'єктом злочину (і особою, що підлягає кримінальній відповідальності) є лише фізичні особи. Це положення в кримінальному праві України є одним з основоположних: принцип особистої відповідальності передбачає, що кримінальній відповідальності й покаранню підлягає лише особа, яка вчинила злочин, на інших осіб вони не перекладаються.

Довготривалий законотворчий процес стосовно проблематики кримінальної відповідальності юридичних осіб завершився внесенням змін до КК України, згідно з якими юридичні особи все ж не визнаються суб'єктами злочину й не підлягають кримінальній відповідальності, але за певних умов і підстав до них можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру: штраф, конфіскація майна та ліквідація юридичної особи (ст. 96-6 КК України). Проте, до переліку злочинів, вчинення яких є підставою застосування кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб, умисне знищення чи пошкодження майна не відноситься.

Тому вчинення цього злочину не може слугувати підставою застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Кримінальну відповідальність за нього можуть нести лише фізичні особи. Тут аналізований склад слід відмежовувати від знищення чи пошкодження майна, спричиненого природними силами, стихією, землетрусами, повеннями чи іншими форс-мажорними обставинами, а також тваринами, механізмами, пристроями. Якщо ж фізична особа використовує тварин, механізми чи пристрої як знаряддя чи засоби знищення чи пошкодження чужого майна, то вона, безумовно, є суб'єктом цього злочину [127].

Осудність, як ознака суб'єкта злочину, має надзвичайно важливе значення. Згідно із законодавчим визначенням осудною є особа, яка під час вчинення

злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК України). Отож осудність (як і обмежена осудність та неосудність) визначається станом особи на момент вчинення злочину.

Якщо під час кримінального провадження сумнівів щодо осудності особи (під час вчинення нею розслідуваного злочину) не виникає, то і проблема встановлення цієї ознаки суб'єкта злочину не постає. Це так звана «презумпція осудності», як одне із загально визнаних доктринальних кримінально-правових положень. Зауважимо, що в науці висловлюється пропозиція законодавчого її закріплення, зокрема, О. С. Котуха зазначає: «однією з найважливіших презумпцій загальної частини є презумпція осудності, яка також прямо не закріплена в нормах кримінального права. Необхідність прямого закріплення продиктована, перш за все, потребами практики» [63, с. 297].

Отже, під час вчинення умисного знищення або пошкодження чужого майна стан осудності характеризується:

- здатністю особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність), тобто правильним розумінням фактичних об'єктивних ознак цих злочинів (об'єкта, суспільно небезпечного діяння, обстановки, часу та місця, способу його вчинення, суспільно небезпечних наслідків);
- здатністю керувати своїми діями чи бездіяльністю, контролювати їх.

Якщо жодна із цих здатностей на момент вчинення злочину в особи відсутня (унаслідок одного із таких факторів: хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки), така особа визнається неосудною. Вона не підлягає кримінальній відповідальності, до неї можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру (ч. 2 ст. 19 КК України). Якщо ж одна із цих здатностей особи на момент знищення чи пошкодження майна присутня не в повній мірі (обмежена) через наявний у цієї особи психічний розлад, така особа є обмежено осудною. Наслідком такого визнання є притягнення особи до кримінальної відповідальності; ця обставина враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру

(ст. 20 КК України). Ці положення є загальними та характерними для будь-якого виду злочинних посягань.

Особливим у контексті предмета цього дослідження є знищення чи пошкодження чужого майна шляхом підпалу особами, що страждають піроманією (грец. *pyr* – вогонь, *mania* – потяг, пристрасть, безумство) – це варіант імпульсивної поведінки, що характеризується періодичним пристрасним, нестримним бажанням (без очевидних мотивів) розпалювати вогонь і потім довго й відречено спостерігати за полум'ям [127]. Піромани часто не задовольняються видом нешкідливого багаття, нерідко вони роблять підпали житлових будинків, будівель, де утримується худоба або які представляють іншу цінність. Через деякий час, ніби вгамувавши свою хворобливу пристрасть, вони заспокоюються, оговтуються, деякі з них тут же самі викликають пожежних або кидаються на допомогу. Проте, самого по собі видовища пожежі окремим піроманам буває недостатньо, так як деякі з них із насолодою спостерігають за розгубленістю, страхом, криками жертв [54].

У науці кримінального права існують різні точки зору щодо вирішення питання осудності піроманів. А. В. Сакун зазначає, що «нездатність керувати своїми діями характерна для «піроманів» – осіб, які страждають патологічним потягом до підпалів і пожеж. Розуміючи суспільно небезпечний характер своїх дій, вони через хворобливий потяг непереборними зусиллями волі не можуть стримуватися від вчинення підпалу» [122, с. 121]. С. А. Миронюк вказує, що «наявність тільки вольової ознаки неосудності веде до визнання особи такою, що не є суб'єктом злочину, передбаченого ст. 194 КК України, наприклад, при «нездоланності потягів» – піроманії (невідворотному бажанні здійснення підпалів)» [80, с. 17].

Проте, І. Б. Газдайка-Василишин справедливо, на нашу думку, зазначає, що «питання про осудність піроманів вирішується неоднозначно. У кожному випадку важливе значення має проведення судово-психіатричної експертизи. Якщо ж у результаті неї дійшли висновку про осудність, то це зовсім не свідчитиме про абсолютне психічне здоров'я особи. Осудною може бути визнана й особа з

психічними відхиленнями, які тим не менше не позбавляють її здатності усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними» [32, с. 155]. Отже, питання щодо осудності піроманів, як і осудності будь-яких інших осіб, може мати три варіанти вирішення: вони можуть бути визнані осудними, обмежено осудними чи неосудними.

Аналіз судової практики свідчить про те, що умисне знищення чи пошкодження майна (особливо шляхом підпалу) – це суспільно небезпечне діяння, яке схильні вчиняти особи, що перебувають у стані неосудності чи обмеженої осудності.

Вирішуючи питання щодо наявності (чи відсутності) ознак суб'єкта злочину в особи, що вчинила такого роду діяння, необхідно відштовхуватись від зазначеного нижче.

1) Осудність – це нормальний психічний стан будь-якої фізичної особи, який презюмується, тому питання про неосудність чи обмежену осудність постає лише у випадку, коли є достатні підстави сумніватися в презумпції осудності конкретної особи.

2) Стаття 509 КПК України зобов'язує слідчого, прокурора «залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи в разі, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними» [71]. Такими обставинами, зокрема, є: а) наявність згідно з медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання; б) поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо) [71]. Крім того, підозри щодо неосудності чи обмеженої осудності конкретної особи можуть виникнути через неясність чи незрозумілість мотивів вчинення підпалу чужого майна.

3) Слід також зауважити, що осудність (неосудність, обмежена осудність) – це стан особи на момент вчинення конкретного злочину. Тому якщо за раніше вчинене знищення майна особа не підлягала кримінальній відповідальності через те, що була визнана неосудною, то це зовсім не означає, що всі подальші її діяння також вчинені в стані неосудності. Отже, питання про осудність (неосудність, обмежену осудність) повинні поставати та вирішуватись лише щодо конкретної особи та щодо кожного вчиненого нею суспільно небезпечного діяння.

4) Якщо особа, що знищила чи пошкодила чуже майно, визнана такою, що була в стані неосудності на момент вчинення злочину, обов'язково слід з'ясувати, чи не діяла вона за вказівкою, проханням чи під іншим впливом осудної особи. Якщо ж відповідь на це питання ствердна, то таку осудну особу слід визнавати опосередкованим виконавцем злочину, передбаченого ст. 194 КК України (за умови, що вона наділена усіма іншими ознаками суб'єкта злочину).

Наступна ознака суб'єкта злочину – це вік, із якого може наставати кримінальна відповідальність. Загальний вік кримінальної відповідальності – 16 років – встановлений для злочинів, передбачених ч. 1 ст. 194 КК України. За кваліфіковане умисне знищення чи пошкодження чужого майна відповідальність настає з 14-річного віку. Відносно доцільності зниження віку кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 2 ст. 194 КК України, у теорії кримінального права існують різні точки зору.

Одна група науковців стверджує, що законодавчо закріплений стан речей є цілком вірним. А. В. Сакур вважає, що «неповнолітні віком від 14 до 16 років цілком усвідомлюють те, що умисне знищення або пошкодження чужого майна (вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом) є протиправним діянням, що заподіює шкоду власникові знищеного або пошкодженого майна. Вони також можуть усвідомлювати масштаб наслідків свого діяння, тобто вони в змозі зрозуміти, що таке шкода в особливо великих розмірах, загибель людей чи інші тяжкі наслідки» [122, с. 125]. І. Б. Газдайка-Василишин зазначає, що «насамперед це пов'язано з підвищеним ступенем суспільної небезпечності як способу вчинення злочину, так і заподіяних злочинних наслідків, а

також порівняно значною поширеністю таких діянь серед неповнолітніх осіб, які не досягли 16-річного віку» [32, с. 158].

Проаналізовані статистичні дані навряд чи можна вважати свідченням поширеності підпалів майна серед дітей у віці від 14 до 16 років. До того ж викликають сумнів твердження, що такі особи цілком можуть усвідомлювати масштаб наслідків свого діяння, а також зрозуміти, що таке шкода в особливо великих розмірах, загибель людей чи інші тяжкі наслідки, адже в такому випадку вони можуть зрозуміти й що таке шкода у великих розмірах.

Як наслідок, у науці кримінального права існують і протилежні думки щодо даної проблематики. В. А. Горбунов, досліджуючи вік кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу, зазначає: «встановлення законодавцем диференційованого підходу до віку суб'єкта простого й кваліфікованого видів знищення (пошкодження) майна правоохоронця в ст. 347 КК України та зниження віку відповідальності за другий його вид до 14-ти років є не досить логічним кроком навіть із міркувань формальних» [40, с. 113]. На користь цього він висловлює такі аргументи:

- 1) законодавець визнав – для усвідомлення фактичних об'єктивних ознак, а також суспільної небезпечності знищення (пошкодження) майна правоохоронця чи його близького родича особа має досягти віку щонайменше 16-ти років;
- 2) важко зрозуміти, чому ж при порушенні цих же відносин, але вчиненому загальнонебезпечним способом, або якщо це спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 347 КК України) неповнолітній вже з 14-ти років має усвідомлювати сутність заборони посягання на інтереси правоохоронної діяльності (яку він «не розуміє», використовуючи інший спосіб або не заподіявши тяжких наслідків) [40, с. 114].

Тому В. А. Горбунов дійшов висновку, що «вік кримінальної відповідальності за передбачені в ч. 2 ст. 347 КК України види умисного знищення або пошкодження майна, яке належить працівникові правоохоронного

органу або його близьким родичам має бути підвищено до 16-ти років (загальний вік)» [40, с. 115].

Майже аналогічна ситуація має місце й при диференціації віку кримінальної відповідальності за злочини, передбачені різними частинами ст. 194 КК України. За логікою законодавця, для усвідомлення суспільної небезпечності умисного знищення чи пошкодження майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах, особа повинна досягти 16-річного віку (у віці, молодшому за 16 р., особи не здатні усвідомлювати усіх ознак цього складу злочину). Якщо ж це діяння заподіяло шкоду в особливо великих розмірах, спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки або ж коли воно вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом – особа повинна усвідомлювати суспільну небезпечність такого діяння уже з 14-річного віку.

Отже, віковий поріг кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження чужого майна перебуває в залежності від способу вчинення злочину чи від тяжкості спричинених наслідків. Можливість притягнення до кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна осіб у віці від 14 до 16 років пов'язується з можливістю усвідомлення ними не основного безпосереднього об'єкта злочину, а додаткових об'єктів таких посягань.

На нашу думку, це не логічно й не відповідає принципу суб'єктивного ставлення у вину. Адже застосування заходів кримінально-правового впливу до осіб, що досягли 14 років, зумовлене принаймні двома обставинами. По-перше, вважається, що всі ознаки відповідних складів злочинів правильно сприймаються та оцінюються 14-річними підлітками; по-друге, суспільною небезпечністю та поширеністю відповідних злочинів [7]. Якщо особа у віці від 14 до 16 років не здатна правильно сприймати та оцінювати усі ознаки складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК України, то вона не здатна цього зробити й щодо злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті. І навпаки, якщо особа 14-річного віку може адекватно оцінити ознаки кваліфікованого умисного знищення чи пошкодження майна, то вона здатна це зробити й щодо основного складу злочину.

Така думка, до речі, висловлена російською дослідницею К. В. Нікітіною, яка

пропонує знизити вік кримінальної відповідальності і за основний склад умисного знищення чи пошкодження майна [96, с. 103]. Автор у категоричній формі заявляє, що ця позиція «сумніву не підлягає та є обґрунтованою з точки зору психологічної науки» [96, с. 103]. Проте, вона активно критикується співвітчизниками, зокрема, А. С. Мірончик стверджує, що «включення діянь у перелік злочинів із пониженим віком кримінальної відповідальності має відбуватись у виняткових випадках. У їх колі не може бути злочинів невеликої тяжкості, особливо тих, що межують із адміністративними проступками, а умисне знищення чи пошкодження майна є власне таким злочином» [78, с. 15]. На теренах України думки про те, що вік кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 1 ст. 194 КК України, слід знизити до 14 р., не висловлювались.

Окрім цього, важко зрозуміти законодавця під час системного тлумачення норм кримінального закону, що передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження окремих видів майна, адже за деякі кваліфіковані склади таких злочинів відповідальність настає з 14-річного віку (ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378, ч. 2, 3 ст. 399 КК України), за інші – із 16 р. Наприклад, за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, і об'єктів природно-заповідного фонду, вчинене шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, або такі ж дії, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, кримінальна відповідальність настає лише з 16 р. У той же час за основний склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 277 КК України (пошкодження шляхів сполучення й транспортних засобів) кримінальна відповідальність настає з 14 р.

Ураховуючи викладене, вважаємо, що вік кримінальної відповідальності за кваліфікований склад умисного знищення чи пошкодження майна повинен бути таким самим, як і за основний склад цього злочину – 16 років. Те саме стосується й віку кримінальної відповідальності за кваліфіковані склади знищення чи пошкодження окремих видів майна, передбачені ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378, ч. 2, 3 ст. 399 КК України. У зв'язку з цим пропонуємо виключити із ч. 2 ст. 22 КК України слова «умисне знищення або пошкодження майна (частина

друга статей 194, 347, 352, 378, частина друга та третя статті 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277)».

Таким чином, за чинним КК України вік кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження чужого майна диференційований залежно від способу вчинення злочину та суспільно небезпечних наслідків. Тому у випадку вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК України, особою, яка не досягла 16 р., а також у випадку вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України особою, що не досягла 14 р., – такі особи не підлягають кримінальній відповідальності. До них можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру. Проте, у кожному випадку слід обов'язково встановлювати, чи не діяли такі особи за проханням (вказівкою, порадою чи під будь-яким іншим впливом) іншої особи, яка наділена усіма ознаками суб'єкта злочину. Адже тоді матиме місце опосередковане виконання злочину і його суб'єктом будуть особи, які вчинили цей злочин шляхом використання неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності.

На практиці нерідко зустрічаються випадки, коли умисне знищення чи пошкодження чужого майна вчиняється не одноосібно, а у співучасті. При кваліфікації таких діянь обов'язково слід враховувати роль кожного із суб'єктів у вчиненні злочину (організатор, підбурювач, пособник) і відображати її шляхом посилання не лише на ст. 194 КК України, але й відповідно на частину 3, 4 або 5 статті 27 КК України. Дії виконавця слід кваліфікувати лише за відповідною частиною статті 194 КК України (згідно з положенням ч. 1 ст. 29 КК України).

Також наявні випадки вчинення цього злочину групами осіб за попередньою змовою (чи без такої змови), організованими групами чи злочинними організаціями. У зв'язку з цим варто відзначити, що в українській науці кримінального права висловлювалась пропозиція доповнити ч. 2 ст. 194 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення цього злочину за попередньою змовою групою осіб [122, с. 166]. Водночас А. В. Сагун запропонувала доповнити ч. 3 ст. 194 КК України та викласти в ній таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення цього злочину організованою групою. Проте,

поки ці пропозиції не враховані законодавцем, при кваліфікації умисного знищення чи пошкодження майна, вчиненого у співучасті, слід враховувати форму цієї співучасті й у формулі кваліфікації роботи посилання на відповідні частини ст. 28 та ст. 194 КК України.

За ознаками, що характеризують суб'єкта злочину, умисне знищення чи пошкодження майна слід відмежовувати від суміжних складів злочинів, які можуть бути вчинені спеціальними суб'єктами злочину. Наприклад, умисне знищення чи пошкодження чужого майна, вчинене службовою особою шляхом використання нею влади чи службового становища всупереч інтересам служби, слід кваліфікувати за ст. 364 КК України (за умови наявності в її діях усіх інших ознак цього складу злочину). Умисне знищення або пошкодження зброї, бойових припасів, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, вчинене військовослужбовцем Збройних Сил України, Служби безпеки України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України тощо слід кваліфікувати за ст. 411 КК України.

2.4 Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 194 КК України

Суб'єктивна сторона злочину – це обов'язковий елемент будь-якого складу злочину, який об'єднує ознаки, що характеризують внутрішню сторону злочину – психічну діяльність особи, безпосередньо пов'язану із вчиненням злочину.

Частина 1 статті 11 КК України визнає злочином лише винне діяння, відносячи вину до обов'язкових ознак злочину (поряд із суспільною небезпечністю, кримінальною протиправністю та вчиненням діяння суб'єктом злочину). Згідно із ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу чи необережності. Кримінальний закон не містить визначень «умислу» та «необережності», але в статтях 24 та 25 КК України встановлено поняття

чотирьох видів цих форм вини – прямого та непрямого умислу, злочинної самовпевненості та недбалості.

Виходячи із законодавчих положень, можна сформулювати такі загальні дефініції: умисел має місце, коли особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки й бажала або свідомо припускала їх настання; необережність наявна, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або якщо особа не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити.

Безпосередньо в диспозиції кримінально-правової норми ст. 194 КК України міститься вказівка на форму вини: суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у формі умислу (прямого чи непрямого). При вчиненні цього злочину винний усвідомлює, що протиправно знищує чи пошкоджує майно, яке є для нього чужим; передбачає неминучість або реальну можливість настання майнової шкоди у великих розмірах; бажає настання цих наслідків або хоч не бажає, але свідомо припускає їх настання. Основною відмінністю між прямим та непрямим умислом при цьому виступає вольовий момент, адже інтелектуальний збігається.

Окреслюючи інтелектуальну сторону прямого чи непрямого умислу, спрямованого на знищення або пошкодження чужого майна, слід відзначити, що предметом усвідомлення винною особою суспільно небезпечного характеру свого діяння є насамперед розуміння фактичних обставин, які стосуються об'єкта, предмета, об'єктивної сторони злочину, а також певне розуміння його суспільної небезпечності. Винна особа повинна розуміти, що вона посягає на чуже майно – знищує або пошкоджує його всупереч волі власника та із порушенням норм законодавства.

Передбачення суспільно небезпечних наслідків знищення чи пошкодження чужого майна – це розумове уявлення винного про результат свого діяння. Винний усвідомлює неминучість або можливість настання конкретних наслідків – знищення чужого майна або його пошкодження; усвідомлює, яка шкода буде заподіяна об'єкту посягання (майно буде знищене чи пошкоджене, що

спричинить майнову шкоду його власнику чи законному володільцю). Таке передбачення загалом охоплює і причинний зв'язок між діями винної особи та наслідками цих дій.

«При знищенні або пошкодженні чужого майна з прямим умислом суб'єкт у своїй свідомості будує уявну модель причинно-наслідкового зв'язку, у якій дії винного як причина обов'язково викликають наслідок у вигляді бажаного (але не завжди здійсненого фактично) результату. Саме впевненість у неминучості знищення або пошкодження чужого майна, тобто закономірному настанні таких наслідків, спонукає злочинця діяти заради їх досягнення» [122, с. 131]. Але таке усвідомлення характеру діяння та передбачення його наслідків не означає усвідомлення ним протиправності чи караності діяння: винний не повинен знати усі ознаки складу злочину, передбаченого ст. 194 КК України.

Вольовий момент прямого умислу на знищення чи пошкодження чужого майна відзначається бажанням негативно вплинути на чужий об'єкт власності – прагненням знищити чи пошкодити конкретне чуже майно. Вольовий момент непрямого умислу при вчиненні такого роду діянь характеризується пасивною позицією щодо наслідків – свідомим припущенням настання знищення чи пошкодження чужого майна. Тут знищення чи пошкодження майна та пов'язане із цим спричинення майнової шкоди є, так би мовити, побічним результатом злочинної діяльності винного.

Більшість випадків умисного знищення чи пошкодження майна характеризуються власне прямим умислом. Вчинення із непрямим умислом також зустрічається, але не завжди отримує належну кримінально-правову оцінку, зокрема, через неправильне встановлення спрямованості умислу винної особи [15].

Так, вироком Добропільського міськрайонного суду Донецької області від 24 лютого 2016 р. встановлено, що підсудний приревнував співмешканку свого сина до чоловіків, із якими в той час вживав спиртні напої. На ґрунті ревнощів і люті в підсудного виник намір на умисне вбивство. Із цією метою він пішов додому, взяв гранату РГН і, реалізуючи свій злочинний намір, спрямований на умисне

вбивство трьох осіб, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, усвідомлюючи свої дії та бажаючи досягти вказаної мети, повернувся й зірвав із запобіжної чеки кільце та кинув гранату в кімнату, де знаходились потерпілі, а сам втік, чим виконав усі передбачені ним дії для скоєння вбивства. У результаті вибуху було пошкоджено майно будинку, а потерпілі не постраждали. Це було розцінено судом наступним чином: «своїми умисними діями підсудний скоїв закінчений замах на умисне вбивство, тобто замах на умисне протиправне заповідання смерті трьох осіб, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, тобто скоїв кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 15, п. 1, 5 ч. 2 ст. 115 КК України». Також суд вважає, що дії обвинуваченого правильно кваліфіковані органами досудового розслідування за ч. 1 ст. 263 КК України, як незаконне носіння, зберігання, придбання та передача бойових припасів без передбаченого законом дозволу» [16]. Як умисне пошкодження чужого майна ці дії не були кваліфіковані, хоча наслідок у вигляді пошкодження майна будинку у вироку суду прямо вказується.

На наш погляд, кидаючи гранату в кімнату житлового будинку, винний передбачав наслідок у вигляді знищення та пошкодження чужого майна та якщо й не бажав, то свідомо припускав його настання, а отже – вчинив умисне знищення чи пошкодження майна. Тому, зважаючи на принцип повноти кримінально-правової кваліфікації, дії підсудного слід було б також кваліфікувати й за ч. 2 ст. 194 КК України, як знищення чи пошкодження чужого майна, вчинене з непрямым умислом. Щоправда, слід зауважити, що така кваліфікація мала бути здійснена за умови наявності в його діях усіх інших ознак цього складу злочину, зокрема, спричинення шкоди у великих розмірах. Із вироку суду, на жаль, не зрозуміло, на яку суму були завдані збитки власнику житлового будинку. І це, як видається, також свідчить про неповноту дослідження судом усіх обставин.

Мабуть, схожий випадок мала на увазі С. А. Миронюк, зазначаючи наступне: «якщо умисел особи було спрямовано на вчинення іншого злочину, а наслідком виявилось знищення або пошкодження майна, то особа підлягає відповідальності залежно від суб'єктивного ставлення винного до цього наслідку або за умисне

знищення чи пошкодження майна і за замах на той злочин, що охоплювався його умислом; або лише за замах» [80, с. 18].

Окрім законодавчого поділу умислу на прямий і непрямий, у теорії кримінального права проводяться й інші класифікації цієї форми вини. Наприклад, залежно від особливостей виникнення та формування умисел поділяють на заздалегідь обдуманий (виникнення умислу має місце за певний час до вчинення суспільно небезпечного діяння) і раптовий (виникає неочікувано й відразу ж реалізується) [45, с. 283]. Різновидом раптового умислу є афективний умисел, що виникає внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними діями потерпілого [127].

Залежно від ступеня уявлення винного щодо суспільно небезпечних наслідків свого діяння умисел поділяють на невизначений (суб'єкт під час вчинення злочину, передбачаючи можливість настання різних наслідків свого діяння, не уявляє собі достатньо повно характер і величину заподіюваної шкоди) і визначений (особа має чітку уяву про характер і об'єм заподіюваної нею шкоди). Визначений умисел, у свою чергу, поділяють на простий (особа передбачає настання одного конкретного наслідку) і альтернативний (особа передбачає можливість настання кількох конкретних результатів свого діяння) [45, с. 284].

Теоретичний поділ умислу (як прямого, так і непрямого) на види має важливе практичне значення. Якщо при вчиненні умисного знищення чи пошкодження чужого майна особа діє із невизначеним умислом, дії слід кваліфікувати за наслідками, які фактично настали. Підкреслимо, що вчинення цього злочину загальнонебезпечним способом, як правило, відбувається з неконкретизованим умислом, адже, викликавши своїми діями пожежу, особа не здатна контролювати її перебіг, а тому й не здатна наперед оцінити розмах заподіюваної нею шкоди.

Коли винний, вчиняючи дії, спрямовані на знищення чи пошкодження майна, мав альтернативний умисел (наприклад, підпалюючи сінник, передбачав наслідок у вигляді його знищення, а також можливість того, що вогонь перекинеться й на будинок потерпілого, тобто передбачав і знищення будинку), його дії слід

кваліфікувати, керуючись спрямованістю умислу. Якщо знищено було лише сінник, а будинок не згорів, наприклад, через вчасне втручання пожежників, дії винного слід кваліфікувати, як замах на знищення будинку. Таке правило кваліфікації відіграє важливу роль для вирішення питання про розмір заподіяної злочином матеріальної шкоди. Адже грошова оцінка вартості знищеного сінника може бути замалою для того, щоб визнати таке знищення майна кримінально-протиправним і кримінально-караним, а вартість будинку (умисел на знищення якого також був у винного) може бути достатньою підставою для притягнення винного до кримінальної відповідальності.

Також варто зазначити, що у кваліфікованому складі умисного знищення чи пошкодження майна, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України (стосовно спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків), суб'єктивна сторона злочину характеризується подвійною формою вини – умисним ставленням до наслідку у вигляді знищення чи пошкодження майна та необережністю щодо загибелі людей чи інших тяжких наслідків.

Якщо ж винний мав умисел, спрямований і на знищення чужого майна, і на заподіяння смерті іншій особі (до прикладу, підірвав автомобіль під час перебування в ньому потерпілого), виникає ідеальна сукупність злочинів (тобто вчинення одним діянням декількох злочинів, передбачених різними статтями Особливої частини КК України). Кваліфікувати такий випадок слід за відповідною частиною ст. 115 КК України та за ч. 2 ст. 194 КК України як сукупність умисного вбивства та умисного знищення чужого майна, що підтримується більшістю науковців.

С. А. Миронюк та А. В. Саун у своїх дисертаціях зазначають ідентичні положення: «у тих випадках, коли внаслідок умисного знищення або пошкодження майна загальнонебезпечним способом потерпілому з необережності було заподіяно смерть, вчинене слід кваліфікувати тільки за ч. 2 ст. 194 КК України. Якщо ж винний передбачав і бажав або свідомо допускав настання цих наслідків, його дії мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 194 КК України і відповідною частиною ст. 115

КК України» [80; 143]. І. Б. Газдайка-Василишин погоджується: «при спричиненні загибелі людей матиме місце подвійна (або змішана) форма вини – поряд із умислом відносно наслідків у вигляді майнової шкоди йтиметься про необережну форму вини відносно наслідку у вигляді загибелі людей. Тоді вчинене повністю охоплюється ч. 2 ст. 194 КК України. Якщо ж винний, вчиняючи умисне знищення чи пошкодження майна, мав умисел на спричинення смерті (тобто передбачав можливість чи невідворотність настання такого наслідку), то вчинене слід кваліфікувати як умисне вбивство (можлива кваліфікація за сукупністю із ст. 194 КК України)» [32, с. 169].

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 194 КК України, може бути наділена ще й такими факультативними ознаками, як мотив і мета злочину. І хоча ст. 194 не визнає жодну із цих ознак обов'язковою, їх встановлення може мати значення для кваліфікації вчиненого, зокрема, для розмежування умисного знищення чи пошкодження майна та суміжних складів злочинів. Зокрема, якщо майно працівника правоохоронного органу знищене або пошкоджене у зв'язку із виконанням ним своїх службових обов'язків, то вчинене слід кваліфікувати за ст. 347 КК України, якщо з ревнощів чи інших особистих мотивів – ст. 194 КК України.

Щодо такої факультативної ознаки, як емоційний стан особи, то законодавець не надав обов'язковості вчинення в стані сильного душевного хвилювання жодному складу злочину, пов'язаному зі знищенням чи пошкодженням чужого майна. Але це не виключає можливості зустріти на практиці випадки здійснення умисного знищення чи пошкодження чужого майна під впливом афекту, який викликаний неправомірними або аморальними діями потерпілого. Тоді цю обставину обов'язково слід враховувати при призначенні покарання, як таку, що його пом'якшує (п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України).

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЯКІ ПЕРЕДБАЧЕНА «СПЕЦІАЛЬНИМИ» НОРМАМИ КК УКРАЇНИ

3.1 Знищення або пошкодження «спеціальних» видів майна

До «спеціальних» видів майна, знищення або пошкодження яких передбачене окремими нормами КК України, належать: релігійні споруди та культові будинки (ст. 178); релігійні святині (ст. 179); об'єкти електроенергетики (ст. 194-1); об'єкти рослинного світу (ст. 245); території, взяті під охорону держави, та об'єкти природно-заповідного фонду (ст. 252); радіоактивні матеріали (ст. 265); об'єкти житлово-комунального господарства (ст. 270-1); шляхи сполучення та транспортні засоби (ст. 277); магістральні або промислові нафто-, газо-, конденсатопроводи, нафтопродуктопроводи (ст. 292 КК); братська могила, могила Невідомого солдата, пам'ятник (ч. 2 ст. 297); об'єкти культурної спадщини (ст. 298); лінії зв'язку (ст. 360); майно, на яке накладено арешт (ст. 388); військове майно (ст. 411); майно в районі воєнних дій (ст. 433).

Із певними застереженнями до таких «спеціальних» норм можна віднести також положення КК України, які встановлюють відповідальність за знищення чи пошкодження: виборчої скриньки з бюлетенями (ч. 3 ст. 158); виборчої документації та документів референдуму (ст. 158-2); конфіденційної інформації про особу (ст. 182); бази даних про вкладників банку (ст. 220-1); ідентифікаційного номера, номера двигуна, шасі або кузова (ст. 290); документів Національного архівного фонду (ст. 298-1); документів, штампів та печаток (ст. 357); інформації, яка оброблюється в ЕОМ (комп'ютерах), чи зберігається на носіях такої інформації (ст. 362). Застереження для цієї групи норм полягає в тому, що в них йдеться не про знищення чи пошкодження майна, а про протиправний руйнуючий вплив на інформацію чи документи (усе те, що використовується для реєстрації, передачі та збереження інформації про будь-який предмет), які не є майном. Отож норма ст. 194 КК України не є загальною

відносно цих спеціальних норм.

Повертаючись до аналізу знищення або пошкодження «спеціальних» видів майна, звернемо увагу на такі ознаки злочину, як предмет і об'єкт, адже вони відіграють основну розмежувальну роль під час встановлення співвідношення із загальною нормою – ст. 194 КК України.

Так, родовим об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 178, 179 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують виборчі, трудові та інші особисті права і свободи людини і громадянина. Основний безпосередній об'єкт цих злочинів – суспільні відносини, що забезпечують конституційне право людини на свободу віросповідання (безперешкодно сповідувати будь-яку релігію, відправляти релігійні культи та ритуальні обряди, вести релігійну діяльність із використанням релігійних споруд, культових будинків, релігійних святинь).

Родовим об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 245, 252 КК України, є суспільні відносини з охорони довкілля; основними безпосередніми об'єктами є встановлений порядок охорони об'єктів рослинного світу та територій, взятих під охорону держави, об'єктів природно-заповідного фонду.

Суперечності викликають склади злочинів, передбачених статтями 194-1, 270-1 та 360 КК України, адже їх безпосередні об'єкти не відповідають тим родовим об'єктам, до яких їх дає підстави відносити розміщення в системі КК України. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики віднесене законодавцем до злочинів проти власності; умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства – до злочинів проти громадської безпеки; а умисне пошкодження ліній зв'язку – до злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і злочинів проти журналістів.

О. П. Дячкін, наприклад, пропонує віднести склади злочинів, передбачені ст.ст. 194-1, 360 КК України, до злочинів проти громадської безпеки [50, с. 9]. І. Б. Газдайка-Василишин запропонувала перенести їх до розділу XI, змінивши при цьому його назву на таку: «Злочини проти безпеки руху, експлуатації транспорту, об'єктів електроенергетики та ліній зв'язку» [32, с. 189]. Р. О. Мовчан

та А. А. Незнайко вважають за потрібне об'єднати норми статей 194-1, 270-1 та 360 КК України в одній статті, якою встановити кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення; розмістити цю статтю пропонують у розділі VI КК України «Злочини проти власності» [86].

Кожна з пропозицій є раціональною та має певні аргументи на свою користь. Але виникає інше запитання – чи необхідна окрема кримінально-правова охорона таких спеціальних видів майна, як об'єкти електроенергетики, об'єкти житлово-комунального господарства та лінії зв'язку.

Щодо злочину, передбаченого ст. 360 КК України, підкреслимо невідповідність вимогам часу, адже його предметом є об'єкти лише лінійного, проводового зв'язку. Не заперечуючи важливості останніх, зауважимо, що в сучасному суспільстві посягання на об'єкти, які забезпечують безпровідний зв'язок, становлять не меншу (а можливо й більшу) суспільну небезпеку. Тому, на наш погляд, увага не повинна приділятися тільки лінійному зв'язку, оминаючи зв'язок безпровідний.

Двох інших норм у КК України 2001 р. спочатку не було (статтею 194-1 кодекс доповнено у 2005 р.; статтею 270-1 – 2011 р.). До моменту внесення цих норм у кримінальний закон знищення чи пошкодження об'єктів електроенергетики та об'єктів житлово-комунального господарства охоплювалося ст. 194 КК України й могло бути кваліфіковане за нею за умови наявності усіх інших ознак цього складу злочину.

Трохи про історію доповнення КК України цими нормами. Головне юридичне управління Верховної Ради України (далі – ВРУ), розглянувши підготовлений до другого читання проект Закону України № 0971 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики», поділяючи міркування Головного науково-експертного управління (висновок від 18 червня 2002 року № 16/3-443), висловлювало зауваження «стосовно недоцільності встановлення кримінальної відповідальності за викрадення електричної або теплової енергії шляхом самовільного використання (ст. 188-1) та за умисне пошкодження об'єктів

електроенергетики (ст. 194-1), оскільки в діючому КК України є відповідні статті (113, 192, 194, 188 і 258), що цілком охоплюють зазначені діяння» [30].

Щодо проекту Закону України № 6505 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві» Головне юридичне управління ВРУ висловило ще більш розгорнуті зауваження, суть яких була аналогічною – доповнювати КК України статтею 270-1 не потрібно. Незважаючи на всі красномовні аргументи, обидва законопроекти були прийняті Верховною Радою України та набрали законної сили [29]. Як видається, слід більшою мірою прислухатись до висновків Головного юридичного управління ВР України.

Крім того, при кваліфікації зазначених вище діянь зустрічається велика кількість хибних рішень. Аналіз практики свідчить, що часто діяння, спрямовані на викрадення майна, кваліфікуються за ст. 194-1 КК України, як умисне пошкодження об'єктів електроенергетики, зокрема, за цією нормою суди кваліфікують викрадення трансформаторного масла (шляхом його зливання з трансформатора електропідстанції) [23], викрадення металевих кутників (шляхом їх вирізання з електроопори) [17], викрадення сталевих кутів (шляхом їх вирізання із опори високовольтної лінії електропередач) [18] тощо.

Ще більш цікаві помилки трапляються при кваліфікації дій за ст. 270-1 КК України. Випадки викрадення каналізаційних люків [24, 25] суди «традиційно» кваліфікують за сукупністю ст.ст. 185 та 270-1 КК України. Така кваліфікація не лише порушує принцип недопустимості подвійного інкримінування, вона ще й суперечить логіці та здоровому глузду. Адже особа, що викрадає люк, реалізує умисел на викрадення чужого майна, а не на знищення чи пошкодження об'єкта житлово-комунального господарства. За ст. 270-1 КК України слід кваліфікувати пошкодження чи знищення люків, а не їх викрадення.

На наш погляд, найбільш доцільним та аргументованим виходом із ситуації, що склалась, є виключення із КК України статей 194-1, 270-1 та 360. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики, житлово-

комунального господарства та зв'язку від таких змін нічого не втратить.

Розглянемо детальніше предмети злочинів, передбачених усіма іншими спеціальними нормами, які досліджуються в даному підрозділі.

Предметом злочину, передбаченого ст. 178 КК України, є релігійні споруди та культові будинки – приміщення для проведення або забезпечення богослужінь, виконання релігійних обрядів і церемоній (церкви, собори, костьоли, синагоги, мечеті, пагоди, каплиці, дзвіниці, мінарети, молитовні тощо) [94, с. 487]. Предметом злочину, передбаченого ст. 179 КК України, є релігійні святині – предмети або місця релігійного поклоніння чи паломництва віруючих [94, с. 488]; об'єкти чи території, які пов'язані з певним культом і, за переконаннями віруючих, мають унікальні надприродні (магічні) властивості впливу на людину і природу, через що набувають надзвичайного релігійного значення, і які є об'єктами поклоніння і особливої шани [8, с. 9].

Підмітимо певну схожість і взаємопов'язаність усіх трьох зазначених вище предметів злочину (культові будинки є видом релігійних споруд, релігійні споруди можуть одночасно бути ще й релігійними святинями). Така пов'язаність є підґрунтям для вдосконалення норм КК України, зокрема, для виключення із тексту кодексу слів «культовий будинок» і об'єднання статей 178 і 179 в одну кримінально-правову норму під назвою «Умисні незаконні дії щодо релігійних споруд або святинь» [94, с. 488]. Ця пропозиція є достатньо аргументованою, її впровадження дозволить розвантажити кримінальний закон і врахувати спільність ознак предметів цих злочинних посягань.

Проблемою є застосування ст.ст. 178, 179 КК України у випадках, коли релігійні споруди чи святині одночасно виступають ще й об'єктами культурної спадщини. А об'єкти культурної спадщини та їх частини – це предмет злочину, передбаченого ст. 298 КК України.

До об'єктів культурної спадщини підходять по-різному: «це будь-які рухомі або нерухомі об'єкти матеріального світу та нематеріальні форми, які мають історичну, наукову чи культурну цінність, або письмові документи, що мають таку саму цінність та становлять окремий вид національного надбання» [3]; «предметом

злочинів, передбачених частинами 2–5 ст. 298 КК України, є рухомі й нерухомі речі, що становлять культурну цінність» [4]; під поняттям «культурні цінності», «слід розуміти унікальні речові результати людської діяльності, що мають важливе наукове, історичне, художнє або інше культурне значення для всього людства» [4]; «виходячи з диспозиції ст. 298 КК України, предметом злочину виступають нерухомі пам'ятки – об'єкти культурної спадщини (крім того, предметом злочину ч. 3 ст. 298 КК України є рухомі культурні цінності (археологічні предмети), що походять з об'єкта археологічної спадщини)» [99].

На нашу думку, найбільш вдалим є наступне визначення. «Об'єктами культурної спадщини чи їх частинами є предмети, які характеризуються такими рисами. Вони:

- 1) є матеріальними об'єктами (споруди/витвори, комплекси/ансамблі, визначні місця), які належать до історичних, до монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних видів культурної спадщини, – будинки, укріплення, мости, залишки стародавніх поселень, місця битв, предмети одягу, ритуальні речі, зброя, статуї, письмові акти, кіно-, фотодокументи, звукозаписи тощо;
- 2) становлять собою художню, історичну, етнографічну, наукову чи іншу культурну цінність;
- 3) взяті державою під спеціальну охорону, свідченням чого є рішення компетентного органу (щодо нерухомих пам'яток – це рішення про занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, Державного реєстру національного культурного надбання), а також охоронні знаки, встановлені на самих об'єктах чи поблизу них» [94, с. 873].

У теорії кримінального права пропонується кваліфікувати випадки знищення релігійних споруд, культових будинків чи релігійних святинь, які одночасно відносяться до об'єктів культурної спадщини, за сукупністю ст. 178 (чи 179) та ч. 2 ст. 298 КК України [94, с. 487]. «Незаконні дії щодо релігійних споруд або святинь тягнуть за собою відповідальність за статтями 178, 179 КК України, а якщо ці об'єкти являють собою особливу історичну чи культурну цінність і

віднесені до об'єктів культурної спадщини національного або місцевого значення із занесенням до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, то таке діяння потребує додаткової кваліфікації за статтею 298 КК України» [8].

Насправді ж така кваліфікація є порушенням принципу недопустимості подвійного інкримінування. Послідовно йдучи цим хибним шляхом, у формулу кваліфікації можна записати ще й ст. 194 КК України, бо кожна релігійна споруда чи святиня – це майно. Тому пропонуємо визнати, що норми ст.ст. 178 та 179 КК України співвідносяться із нормою ст. 298 КК України (у частині знищення чи пошкодження) як дві спеціальні норми (загальною щодо яких є норма ст. 194). Із двох спеціальних норм слід обирати ту, яка передбачає більш суспільно небезпечне діяння (внаслідок порівняння санкцій виявили, що це знищення чи пошкодження об'єктів культурної спадщини). Отож у випадку знищення релігійної споруди, культового будинку чи релігійної святині, які визнані об'єктами культурної спадщини, дії винного слід кваліфікувати лише за відповідною (2–5) частиною ст. 298 КК України.

Предметом злочину, передбаченого частинами 2–4 ст. 297 КК України, є братська могила чи могила Невідомого солдата, а також пам'ятник, споруджений в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни – радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців.

Зауважимо, що в законодавчому визначенні цього предмета існує певна неузгодженість. Зокрема, пам'ятник, споруджений в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни, вказаний як конструктивна ознака складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 297 КК України. У той же час, у ч. 3 цієї ж статті цей же предмет злочину визнається кваліфікуючою ознакою: «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені ... щодо пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни ...». Не зрозуміло, яку мету переслідував законодавець, закріплюючи таку конструкцію, але цілком очевидно, що вона не сприяє

однотипному та правильному застосуванню норм ст. 297 КК України. Адже за чинної редакції руйнування пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни, може бути кваліфіковане і за ч. 2, і за ч. 3 ст. 297 КК України. Для усунення цієї колізії пропонуємо виключити слова «щодо пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни – радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів і миротворців» із ч. 3 ст. 297 КК України.

За ознакою предмета злочин, передбачений ст. 297 КК України, межує із складом злочину, передбаченим ст. 179 КК України. Теоретично братська могила чи могила Невідомого солдата, пам'ятник, споруджений в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни можуть бути визнані релігійними святинями. На нашу думку, (із аргументами, аналогічними до тих, що вже висловлювались вище), конкуренція цих норм повинна бути вирішена на користь ст. 297 КК України; кваліфікувати такі випадки за сукупністю ст.ст. 179 та 297 КК України не потрібно. Як виняток, наявність у діях винного реальної сукупності злочинів – знищення двох окремих предметів – релігійної святині та братської могили (або ж релігійної споруди та якогось іншого об'єкта культурної спадщини).

Ще однією ознакою, яка відмежовує порівнювані вище злочини є їх об'єкти. Як уже зазначалось, основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 178, 179 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують конституційне право людини на свободу віросповідання. Безпосередніми ж об'єктами злочинів, передбачених ст.ст. 297, 298 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують моральні засади суспільства в частині поваги до померлих, місць їх поховань, пам'ятників, споруджених на їх честь, і ставлення й поваги до об'єктів культурної та археологічної спадщини.

Наступними складами злочинів, предмет яких буде проаналізовано, є знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, а також умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-

заповідного фонду.

Предметами злочину, передбаченого ст. 245 КК України, є лише ті об'єкти рослинного світу, вичерпний перелік яких міститься в диспозиції цієї норми: лісові масиви; зелені насадження навколо населених пунктів, вздовж залізниць; стерня, сухі дикоростучі трави, рослинність або її залишки на землях сільськогосподарського призначення. Якщо ж знищено чи пошкоджено інші об'єкти рослинного світу (зелені насадження міст чи інших населених пунктів або ж стерня чи дикоростучі сухі трави поза межами сільськогосподарських угідь), вчинене діяння не містить ознак цього складу злочину, але може бути кваліфіковане за ст. 194 КК України.

Предметами злочину, передбаченого ст. 252 КК України, є території, взяті під охорону держави (водно-болотні угіддя міжнародного значення; водоохоронні зони; землі лісового фонду; полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду; землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами; землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів та деякі інші [126]), та об'єкти природно-заповідного фонду (природні території та об'єкти – природні та біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, і штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні та зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва) [94, с. 776]).

За ознаками предмета ці два склади злочинів є суміжними, адже, наприклад, лісові масиви (залежно від їх правового статусу) можуть бути предметом злочинів, передбачених і ст. 245, і ст. 252 КК України.

Ще одна проблема правозастосування – розмежування умисного знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду й знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини (ч. 2 ст. 298 КК України). Коли предмет посягання є одночасно й об'єктом природно-заповідного фонду України, і пам'яткою – об'єктом культурної спадщини виникає проблема колізії норм статей 252 і 298

КК України.

В. П. Самокиш вважає, що відмежування можливо переважно за суб'єктивною стороною – як сприймає суб'єкт злочину посягання на предмет злочину: як на об'єкт природно-заповідного фонду чи як на пам'ятку – об'єкт культурної спадщини [126]. Проте, такий критерій є не досить вдалим та дієвим. Із одного боку, суб'єкт злочину може стверджувати, що не сприймав предмет злочину ані як об'єкт природно-заповідного фонду, ані як пам'ятку – об'єкт культурної спадщини. Із іншого – винний може усвідомлювати, що він посягає на предмет, який поєднує в собі одночасно ознаки обох цих об'єктів (кваліфікація в даному випадку повинна здійснюватись згідно правил подолання конкуренції двох спеціальних норм – за ст. 298 КК України).

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 265 КК України, є суспільні відносини громадської безпеки в частині радіаційної безпеки. Додатковими безпосередніми об'єктами можуть бути суспільні відносини з охорони життя та здоров'я особи, власності, довкілля. Предметом цього злочину є радіоактивні матеріали, тобто джерела іонізуючого випромінювання, радіоактивні речовини або ядерні матеріали, що перебувають в будь-якому фізичному стані в установці або виробі чи в іншому вигляді [70]. Їх знищення без передбаченого законом дозволу є одним із альтернативних суспільно небезпечних діянь, які віднесені до об'єктивної сторони цього злочину.

У теорії кримінального права висловлена пропозиція «із огляду на складну фізичну природу радіоактивних матеріалів, а також те, що в різних законодавчих актах, підзаконних документах та міжнародних конвенціях і навіть у різних розділах одного Закону України використовуються різні визначення радіоактивних матеріалів, варто відмовитися від визначення предмета злочину в диспозиції ст. 265 КК України» [104]. На нашу думку, ця ідея не є достатньо аргументованою. Невизначеність поняття «радіоактивні матеріали» та його вживання на законодавчому рівні в різних значеннях навпаки є свідченням того, що в нормах КК України слід чітко вказувати, що саме розуміється під цим поняттям. Виключення з диспозиції ст. 265 КК України поданого в дужках

роз'яснення предмета даного злочину сприятиме «розмиванню» меж кримінально-правового регулювання.

Родовим об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 277, 292 КК України є суспільні відносини безпеки руху та експлуатації транспорту. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 277, є суспільні відносини безпеки використання шляхів сполучення й транспортних засобів усіх видів транспорту, крім трубопровідного [94, с. 838]; основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 292, є суспільні відносини безпеки експлуатації трубопровідного транспорту.

Предметами злочину, передбаченого ст. 277, є: шляхи сполучення (залізничне полотно, злітні смуги, фарватери та канали, автомобільні дороги); споруди на них (пасажирські платформи, мости віадуки, тунелі, естакади, причали, шлюзи, шлагбауми, маяки, шляхові знаки тощо); рухомий склад і судна (локомотиви та вагони, дрезини, плавучі самохідні і несамохідні засоби, повітряні судна); засоби зв'язку та сигналізації (світлофори, семафори, локатори, системи телеметрії і дистанційного керування, радіостанції, пеленгатори тощо) [127].

Предметами злочину, передбаченого ст. 292, є магістральні або промислові нафто-, газо-, конденсатопроводи чи нафтопродуктопроводи, відводи від них, технологічно пов'язані з ними об'єкти, споруди, засоби обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації. Функціонування цих предметів суворо регламентовано не тільки їх технічним призначенням, а й відповідними нормативними приписами, що й визначає правовий статус. Пошкодження або руйнування предмета, що не має названого правового статусу не може кваліфікуватися за ст. 292 КК України. Винуватці можуть нести відповідальність за ст. 194, 277 або за іншими статтями КК України [62, с. 4].

Родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 388 КК України, є суспільні відносини правосуддя, основним безпосереднім об'єктом – порядок виконання рішень судів і правовий режим специфічного майна. Предметом цього злочину є: 1) майно, на яке накладено арешт; 2) заставлене майно; 3) майно, яке описане (ч. 1 ст. 388); 4) майно, яке підлягає конфіскації за рішенням суду (ч. 2 ст. 388).

Основною вирізняльною ознакою цього складу злочину від злочинів проти власності (у тому числі й від злочину, передбаченого ст. 194 КК України) є особливий правовий режим такого майна. Тобто одна й та ж річ може бути предметом злочину, передбаченого ст. 194 або ст. 388 КК України, залежно від того, у якому правовому статусі вона перебуває. У випадку конкуренції будь-якої іншої норми, що передбачає відповідальність за знищення чи пошкодження «спеціальних» видів майна, із нормою ст. 388 КК України (наприклад, знищення релігійної споруди, на яку накладено арешт) дії винного повинні кваліфікуватись за ст. 388 (за умови усвідомлення ним особливого правового статусу знищеного чи пошкодженого майна та усіх інших необхідних ознак цього складу злочину).

Родовим об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 411, 433 КК України є суспільні відносини, що забезпечують встановлений порядок несення військової служби. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 411, є порядок здійснення права власності щодо військового майна; основний безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 433, – порядок дотримання звичаїв та правил війни.

Предметом злочину, передбаченого ст. 411 КК України, є військове майно – зброя, бойові припаси, засоби пересування, військова та спеціальна техніка тощо. Предметом злочину, передбаченого ст. 433 КК України, є майно населення в районі воєнних дій. Під час відмежування цього складу злочину від злочину, передбаченого ст. 194 КК України, варто звернути увагу на два аспекти: належність предмета злочину населенню, що знаходиться у районі воєнних дій, та мотивацію його знищення – під приводом воєнної необхідності. Окремо слід зауважити, що відповідно до міжнародного права є певні види майна, які не можуть знищуватись за жодних обставин – це греблі, дамби, нафтопромисли, атомні електростанції, запаси продуктів харчування, посіви, споруди для постачання питної води та інші об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення [127].

Таким чином, проведений аналіз норм КК України, які передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження «спеціальних» видів майна, дав

зможу дійти таких висновків.

Основною ознакою, що відрізняє ці норми від ст. 194 КК України, є предмет злочину. Мінімальний розмір знищеного чи пошкодженого майна «спеціальних видів» не передбачений жодною з аналізованих у цьому підрозділі нормою, за винятком ст. 270-1 КК України (у якій заподіяння майнової шкоди у великому розмірі є одним із альтернативних суспільно небезпечних наслідків).

У п'ятьох із цих спеціальних норм у якості конструктивних ознак основного складу злочину передбачено інші (окрім знищення чи пошкодження «спеціального» майна) суспільно небезпечні наслідки. Наприклад: якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинили небезпеку для життя людей (ст. 194-1); якщо це призвело або могло призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей (ст. 270-1); якщо це спричинило чи могло спричинити аварію поїзда, судна або порушило нормальну роботу транспорту, або створило небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків (ст. 277); якщо ці дії призвели до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів або створили небезпеку для життя людей (ст. 292); якщо воно спричинило тимчасове припинення зв'язку (ст. 360).

Три із цих спеціальних складів злочинів характеризуються спеціальним суб'єктом злочину, а саме: особа, якій майно ввірено (ст. 388) та військовослужбовець (ст.ст. 411, 433).

Проблеми кваліфікації виникають під час розмежування спеціальних складів і ч. 2 ст. 194 КК України в тих випадках, коли спеціальне майно знищується чи пошкоджується загальнонебезпечним способом, адже більшість із аналізованих спеціальних норм не містять на нього вказівки. Винятком є лише шість норм – ч. 1 ст. 245, яка передбачає в якості ознаки основного складу злочину «вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом», і частини 2 статей 194-1, 270-1, 252, 292, 411, які називають кваліфікуючу ознаку – шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом. Усі інші норми такої ознаки, як спосіб, не

враховують, і, судячи із санкцій, визнають ці спеціальні склади злочинів менш суспільно небезпечними, аніж умисне знищення чи пошкодження майна загальнонебезпечним способом.

На наш погляд, під час кримінально-правової оцінки знищення чи пошкодження майна, передбаченого ст.ст. 178, 179, 265, 277, 297, 360, 388 КК України, вчиненого будь-яким загальнонебезпечним способом, кваліфікувати дії винного потрібно за сукупністю однієї із цих статей та ч. 2 ст. 194 КК України. Оскільки в таких випадках матиме місце конкуренція «частини» і «цілого», а «частина» (норма, яка передбачає загальнонебезпечний спосіб – ч. 2 ст. 194) є більш суспільно небезпечною, ніж «ціле».

3.2 Знищення або пошкодження майна, що належить «спеціальним» потерпілим

Як уже зазначалось, до норм, які передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна «спеціальних» потерпілих, відносяться умисне знищення або пошкодження майна: працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця (ст. 347); журналіста (ст. 347-1); службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 352); судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 378); захисника чи представника особи (ст. 399).

Цікава ситуація виникла щодо захисту майна державних або громадських діячів у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю та майна начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків із військової служби. Погроза знищення чи пошкодження майна державного чи громадського діяча, вчинена у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю, утворює склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 346 КК України. Погроза знищення майна начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків із військової служби утворює склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 405 КК України.

У той же час спеціальні норми, які встановлювали б відповідальність за

знищення чи пошкодження їх майна у КК України відсутні, такі дії слід кваліфікувати за ст. 194 КК України. Зважаючи на підвищену суспільну небезпечність і актуальність цього питання, пов'язану із воєнними діями на сході нашої держави, КК України слід доповнити нормами, які б передбачали спеціальні склади злочину – знищення чи пошкодження майна державного або громадського діяча у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю та знищення чи пошкодження майна начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків із військової служби. Розмістити ці норми слід відповідно або у ч. 2 ст. 346 та ч. 2 ст. 405 КК України (із одночасною зміною їх назв), або доповнити кодекс статтями 346-1 та 405-1 КК України.

Повертаючись до аналізу існуючих у КК України норм про знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих, зазначимо, що їх спільними рисами (і водночас відмежувальними ознаками від загальної норми – ст. 194) є такі ознаки складу злочину, як об'єкт злочину (обов'язковий додатковий – суспільні відносини власності), потерпілий від злочину (наділений спеціальними ознаками) і мотив злочину (у зв'язку з їх державною, службовою, професійною чи громадською діяльністю). Отож перейдімо до деталізації цих ознак.

Родовим об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 347, 347-1, 352 КК України є суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян; забезпечують їх авторитет; забезпечують нормальну професійну діяльність журналістів.

Тут варто підкреслити, що доповнення в 2015 р. КК України «злочинами проти журналістів» порушило системність кримінального закону. Першочергово, на нашу думку, це пов'язано з неоднорідністю об'єктів: авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян із одного боку й професійна діяльність журналістів – із іншого. Крім того, на противагу розділу XV, який серед іншого в назві містить фразу «злочини проти журналістів», КК України має окремий злочин «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» (ст. 171) у розділі V «Злочини проти виборчих, трудових

та інших особистих прав і свобод людини і громадянина».

Усі «спеціальні» норми про злочини проти журналістів (погроза або насильство щодо журналіста, умисне знищення чи пошкодження їх майна, посягання на їх життя, захоплення журналіста як заручника) конкурують із ч. 2 ст. 171, яка передбачає відповідальність за «вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю». Це може породжувати труднощі правозастосування, неправильну кваліфікацію та судові помилки. Тому, на нашу думку, усі норми про злочини проти журналістів повинні бути б міститись у розділі V Особливої частини КК України, оскільки їх основним безпосереднім об'єктом є нормальна професійна діяльність, як конституційне право кожного журналіста.

Родовим об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 378, 399 КК України, є суспільні відносини у сфері правосуддя, які забезпечують нормальну діяльність суду, а також органів, установ і осіб, які йому сприяють у здійсненні правосуддя.

Додатковим обов'язковим об'єктом усіх злочинів, що аналізуються в цьому підрозділі, є суспільні відносини власності; їх предметом є майно, що належить спеціальним потерпілим. При цьому, на відміну від загальної норми (ст. 194), спеціальні не встановлюють мінімальної межі матеріальної шкоди, яка має бути заподіяна предметові злочину. На практиці це призводить до того, що зривання під час бійки погону та чотирьох гудзиків із форменого одягу працівника правоохоронного органу суди визнають злочином і кваліфікують як умисне знищення чи пошкодження його майна (за сукупністю із ч. 2 ст. 345 КК України за ознакою заподіяння легких тілесних ушкоджень) [22].

У теорії кримінального права висловлюється позиція, згідно з якою «для наявності складу злочину, передбаченого ст. 347 КК України, має значення передусім, наскільки втрата чи пошкодження конкретного майна здатна вплинути на поведінку працівника правоохоронного органу, тобто суб'єктивна оцінка самим потерпілим значущості такої шкоди. Зокрема, таке майно може бути малоцінним із точки зору його вартості, але при цьому мати особливе значення

для потерпілого» [40, с. 61]. Таким чином, Горбунов В. А. доходить висновку, «що при кримінально-правовій оцінці знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу та їх кваліфікації за ч. 1 ст. 347 КК України пріоритетним критерієм для визнання майна предметом злочину має бути не стільки вартість, скільки значення майна для особи, якій воно належить» [40, с. 61].

Слід зауважити, що це твердження повністю підходить і для інших норм про знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих. Проте, як свідчить практика, судова оцінка значущості заподіяної шкоди не завжди відповідає тому ступеню суспільної небезпеки, яким об'єктивно характеризується знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих. Суди визнають злочинними дії, які не заподіяли і не могли заподіяти істотної шкоди суспільним відносинам через малозначність пошкодженого чи знищеного майна; нерідко розмір заподіяної такими діями шкоди взагалі не встановлюється у вирокі. Особливо гостро ця проблема постає при порівнянні розміру шкоди, що заподіюється спеціальним потерпілим під час знищення чи пошкодження їх майна, із мінімальним розміром шкоди, як ознаки, встановленої «загальною» нормою – 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (220 250 грн). Виходом із ситуації, яка склалась, могло б стати роз'яснення суду, у якому б наголошувалось на обов'язковості врахування положень ч. 2 ст. 11 КК України під час розгляду проваджень щодо злочинів, передбачених ст.ст. 347, 347-1, 352, 378, 399 КК України, у тих випадках, коли розмір заподіяної цими злочинами шкоди є незначним.

Потерпілими від злочину, передбаченого ст. 347, є працівники правоохоронних органів, органів державної виконавчої служби, приватні виконавці; ст. 347-1 – журналісти; ст. 352 – службові особи і громадяни, які виконують громадські обов'язки; ст. 378 – судді, народні засідателі та присяжні; ст. 399 – захисники чи представники особи.

Кримінальний закон відносить до потерпілих ще й близьких родичів зазначених вище осіб. У свою чергу, потерпілими від злочину, передбаченого ст. 347-1, законодавець визнав не лише журналістів і їх близьких родичів, а ще й

членів їх сімей. Пояснити таке можна лише наступним – на момент внесення до КК України статті 347-1 КПК України містив уже узагальнене визначення – «близькі родичі та члени сім'ї» (п. 1 ч. 1 ст. 3), тоді як раніше чинний КПК України 1961 року давав визначення «близьких родичів» (п. 11 ст. 32).

Нині чинний КПК України близькими родичами та членами сім'ї визнає чоловіка, дружину, батька, матір, вітчима, мачуху, сина, дочку, пасинка, падчерку, рідного брата, рідну сестру, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, особу, яка перебуває під опікою чи піклуванням, а також осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі осіб, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Незрозумілим залишається питання, хто із них є близькими родичами, а хто – членами сім'ї.

Законодавчий акт, який дає відповідь на це питання – Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [111]. Він визначає, що «близькі родичі, які відповідно до цього Закону підлягають захисту, – це батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки, посягання на життя, здоров'я, житло і майно яких перешкоджає виконанню працівниками суду і правоохоронних органів покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав». Тут назріває декілька запитань:

- 1) чи можна за аналогією із цим визначенням тлумачити поняття близьких родичів щодо таких потерпілих, як службова особа, громадянин, який виконує свій громадський обов'язок, захисник, представник особи;
- 2) чому члени сім'ї журналіста визнаються потерпілими, а члени сімей суддів, народних засідателів, працівників правоохоронних органів тощо – не є потерпілими від злочинів, передбачених ст.ст. 347, 352, 378, 399 КК України.

Потрібно також вказати на певну непослідовність законодавця щодо кримінально-правового захисту службових осіб і громадян, які виконують громадський обов'язок. Згідно зі ст. 350 КК України потерпілими від погрози або насильства можуть бути близькі службової особи; потерпілими від насильства

можуть бути близькі громадянина, який виконує громадський обов'язок. Але потерпілими від знищення чи пошкодження майна можуть бути близькі родичі службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 352 КК України).

Задля поліпшення законодавчих положень І. Б. Газдайка-Василишин, наприклад, запропонувала «уніфікувати термінологію – відмовитись від використання у КК України термінів «родичі», «близькі особи», «близькі»; замінити їх терміном «близькі родичі» і внести відповідні зміни до ст.ст. 129, 149, 206, 280, 350 КК України, а також закріпити на законодавчому рівні (у КК України чи у КПК України) визначення поняття «близькі родичі» і віднести до них батьків, дружину (чоловіка), дітей, рідних братів і сестер, діда, бабу, онуків» [37].

Висловлювалась ідея у всіх випадках вживання терміну «близькі родичі» поєднувати його з терміном «члени сім'ї». Частково це навіть отримало своє законодавче впровадження, щоправда закон, який вносив такі зміни до КК України був прийнятий 16.01.2014 року (один із так званих «диктаторських») і втратив чинність на підставі Закону від 28.01.2014 року.

Ще один варіант запропонований відносно ст. 347 КК України – «вказівку в ст. 347 на близького родича правоохоронця як ознаки потерпілого доцільно замінити вказівкою на близьку йому особу, що дозволить підвищити ефективність захисту правоохоронної сфери від негативного впливу на її представників шляхом заподіяння шкоди майновим інтересам близьких їм осіб, що не є родичами правоохоронця» [40, с. 68].

На нашу думку, це цілком влучне та вдале зауваження, і не лише для ст. 347, але й для решти згаданих кримінально-правових норм. Обґрунтованою ця позиція видається з огляду на суть кримінально-правових заборон, які формулюються із застосуванням усіх зазначених вище термінів. Адже близькі родичі, члени сімей, близькі, близькі особи визнаються потерпілими через те, що через вплив на них заподіюється шкода державним чи громадським діячам, службовим особам, суддям, працівникам правоохоронних органів тощо. І такий вплив можливий не

лише шляхом посягання на осіб, що перебувають у родинному чи сімейному зв'язку з особами, службова, професійна чи громадська діяльність яких піддається посиленій кримінально-правовій охороні. Це можуть бути також їх близькі друзі, бойові побратими, наречені, співмешканці чи інші особи, доля яких небайдужа «спеціальним» потерпілим. За чинним же КК України, наприклад, умисне знищення майна близького друга (чи будь-якої іншої близької особи) працівника правоохоронного органу у зв'язку з його службовою діяльністю не містить ознак складу злочину, передбаченого ст. 347. Якщо воно не заподіяло шкоди, яка перевищує 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тоді це взагалі не злочин (адже відсутні також ознаки злочину, передбаченого ст. 194).

На основі наведеного вище пропонуємо внести зміни до КК України та для опису кола потерпілих використовувати поняття «близькі особи».

Проаналізуємо ще один проблемний момент: кваліфікацію знищення чи пошкодження майна таких осіб, які раніше були працівниками правоохоронних органів, суддями, службовими особами, журналістами (але на момент вчинення злочину уже не здійснюють службову чи професійну діяльність). У роз'ясненнях Пленуму ВСУ та в теорії кримінального права досить поширеною є позиція, згідно з якою такі посягання, вчинені з мотивів помсти за раніше здійснювану професійну, службову чи громадську діяльність, повинні кваліфікуватись за «спеціальними» нормами [112].

На нашу думку, якщо знищено чи пошкоджено майно особи, яка в минулому була наділена ознаками «спеціального» потерпілого, а на момент вчинення злочину ним уже не є, кваліфікація дій винного повинна здійснюватись за загальною нормою – ст. 194 (навіть якщо цей злочин вчинено із помсти за колишню службову, громадську чи професійну діяльність такого потерпілого). У випадку, коли винний, вчиняючи таке діяння помилково вважає, що посягає на майно дійсного (а не колишнього) працівника правоохоронного органу (чи будь-якого іншого «спеціального» потерпілого), його дії слід кваліфікувати ще й як замах на знищення чи пошкодження майна «спеціального» потерпілого.

Наступною ознакою, яка відмежовує знищення чи пошкодження майна

«спеціальних» потерпілих від «загальної» норми є мотив злочину.

Загалом, мотив є факультативною ознакою об'єктивної сторони злочину; обов'язкового значення він набуває у випадку, коли норма кримінального закону прямо називає мотив конструктивною ознакою конкретного складу злочину, або коли він впливає із змісту такої норми. Хоча в жодній із аналізованих «спеціальних» норм слово «мотив» не вживається, із змісту кожної з них обов'язковість його встановлення впливає. Вказівка на мотивацію посягання сформульована наступним чином: ст. 347 – у зв'язку з виконанням службових обов'язків ... або примусовим виконанням рішень; ст. 347-1 – у зв'язку із здійсненням законної професійної діяльності; ст. 352 – у зв'язку з службовою чи громадською діяльністю; ст. 378 – у зв'язку з діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; ст. 399 – у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. Без таких уточнень «спеціальні» норми втратили б своє значення.

Спробуємо ще з'ясувати, чому в більшості цих норм вказується на зв'язок посягання із «діяльністю» потерпілого, а у ст. 347 – на зв'язок із «виконанням обов'язків/рішень». Відразу виникає питання: «якщо знищено чи пошкоджено майно працівника правоохоронного органу у зв'язку з реалізацією ним своїх службових прав чи повноважень, то склад злочину, передбачений ст. 347, відсутній?». Виходячи із буквального тлумачення цієї норми, змушені дати ствердну відповідь, але за логікою так бути не повинно.

Вдалих вихід запропоновано В. А. Горбуновим. У дисертаційному дослідженні він вказує, що «є підстави вважати, що ознака «виконання службових обов'язків», яка характеризує потерпілого в складі, передбаченому ст. 347, у її чинній редакції має тлумачитися поширювально – фактично кримінальний закон встановлює захист не лише виконання обов'язків працівником правоохоронного органу, а й реалізації ним у межах своєї компетенції наданих йому прав, тобто здійснення цією особою своїх повноважень» [40, с. 54]. Поруч із тим він пропонує заміну в диспозиції ч. 1 словосполучення «у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків ...» словосполученням «у зв'язку зі службовою

діяльністю цього працівника» [40, с. 56].

Таким чином, зв'язок знищення чи пошкодження майна «спеціальних» потерпілих із їх службовою, професійною чи громадською діяльністю може проявлятися у двох аспектах:

- 1) при невдоволенні винним минулою службовою, професійною чи громадською діяльністю потерпілого, мотивом злочину є помста;
- 2) якщо винний незадоволений діяльністю, яка має місце в теперішньому часі чи передбачається в майбутньому, мотивом є також прагнення вплинути певним чином на здійснення потерпілим цієї діяльності – змінити, припинити чи попередити її.

Знищення або пошкодження майна, що належить «спеціальним» потерпілим, вчинене з інших спонукань і мотивацій, не пов'язаних із названими вище, повинно кваліфікуватись за іншими статтями КК України.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі проведено комплексне дослідження кримінально-правової характеристики умисного знищення або пошкодження майна. Основні результати викладені нижче.

1. Аналіз стану наукових досліджень, пов'язаних зі знищенням або пошкодженням майна, дав підстави виокремити низку аспектів, які є невисвітленими чи такими, що потребують уточнень. Зокрема, шляхом виокремлення таких підстав соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна, як суспільна небезпека та доцільність кримінально-правової протидії, встановлено, що:

- шкода, яка може бути наслідком знищення або пошкодження чужого майна, часто є істотною та характеризується високим ступенем суспільної небезпеки, яка зі свого боку є обставиною, що спричиняє кримінальну відповідальність за знищення або пошкодження майна;
- криміналізація злочину, передбаченого ст. 194 КК України, а також умисного знищення чи пошкодження більшості «спеціальних» видів майна та майна «спеціальних» потерпілих є соціально обґрунтованою.

2. Характеристика ознак знищення та пошкодження майна як наскрізних кримінально-правових понять, їх класифікація, здійснена на підставі системного тлумачення норм кримінального закону, обумовила такі найсуттєвіші узагальнення:

- знищення майна – це протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що робить його повністю непридатним для використання за цільовим призначенням;
- пошкодження майна – це протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що спричиняє погіршення його якості, зменшення цінності або тимчасову непридатність для використання за цільовим призначенням;
- за характером ознак складу злочину, для опису яких використовуються терміни «знищення майна» і «пошкодження майна», випадки їх застосування в КК України можна поділити на три групи: а) для опису суспільно небезпечного

діяння; б) для позначення способу вчинення злочину; в) для вказівки на зміст кримінально караних погроз чи закликів;

- за формою вини знищення або пошкодження майна поділяється на: а) умисне; б) необережне; в) яке може вчинятись як умисно, так і з необережності;
- за місцем відносин власності серед об'єктів злочинів, які сконструйовані законодавцем із використанням зазначених термінів, знищення або пошкодження майна може бути передбачене: а) «загальними» нормами; б) «спеціальними» нормами (у тому числі знищення чи пошкодження «спеціальних» видів майна; знищення чи пошкодження майна «спеціальних» потерпілих).

3. Кримінально-правовий аналіз об'єктивних ознак злочину, передбаченого ст. 194 КК України, довів, що:

- родовим і основним безпосереднім об'єктами даного злочину виступають відносини власності; злочини, передбачені ч. 2 цієї статті, окрім основного, характеризуються ще й додатковими та факультативними безпосередніми об'єктами, адже цією нормою передбачено низку кваліфікуючих ознак, зокрема: 1) вчинення шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом; 2) спричинення загибелі людей; 3) заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах; 4) спричинення інших тяжких наслідків;
- предметом злочину, передбаченого ст. 194 КК України, є майно, чуже для винного, ним може бути забута чи загублена річ, яка тимчасово вийшла із володіння власника, а також майно, що перебуває в незаконному володінні; натомість не відносяться до предмета цього злочину так звані безхазяйні речі та майно, що знаходиться в спільній власності;
- потерпілий від умисного знищення чи пошкодження майна – це власник знищеного чи пошкодженого майна, а також його законний володілець, кому спричинено майнову шкоду в результаті вчинення злочину;
- умисне знищення або пошкодження чужого майна, яке не спричинило майнової шкоди у великих розмірах, не є злочином, незалежно від способу його вчинення, а тому не може бути кваліфіковане ні за ч. 1, ні за ч. 2 ст. 194

КК України;

- за будовою об'єктивної сторони аналізований злочин відноситься до матеріальних, тобто характеризується трьома обов'язковими ознаками: суспільно небезпечним діянням, суспільно небезпечними наслідками та причинним зв'язком між ними;
- суспільно небезпечне діяння за ст. 194 КК України – знищення або пошкодження майна – може бути вчинене як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності;
- «інші тяжкі наслідки» умисного знищення чи пошкодження майна – це заподіяння смерті одній особі, тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам; залишення людей без житла або засобів для існування; виведення з ладу повністю чи на тривалий час важливих споруд, техніки; тривале припинення або дезорганізація роботи підприємства, установи, організації; настання суспільного лиха чи катастрофи; масове отруєння чи захворювання людей, тварин, рослин; забруднення довкілля тощо. Цей перелік не є вичерпним, у кожному конкретному випадку суд може віднести до тяжких наслідків й іншу шкоду (крім майнової), спричинену умисним знищенням чи пошкодженням майна.

4. Проаналізувавши суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 194 КК України, дійшли таких висновків:

- суб'єкт цього злочину – загальний, а неналежність особі майна, яке вона знищує чи пошкоджує, слід тлумачити як ознаку предмета злочину, а не як ознаку спеціального суб'єкта;
- вік, із якого настає кримінальна відповідальність за умисне знищення чи пошкодження чужого майна, залежить від способу вчинення злочину або від тяжкості спричинених наслідків. Можливість притягнення до кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна осіб у віці від 14 до 16 років пов'язується з усвідомленням ними не основного безпосереднього об'єкта злочину, а додаткових об'єктів. Наведені положення видаються нелогічними, тому обґрунтовано необхідність встановлення 16-річного віку кримінальної

відповідальності за всі види знищення чи пошкодження майна;

- при вчиненні злочину, передбаченого ст. 194 КК України, винний усвідомлює, що протиправно знищує чи пошкоджує майно, яке є для нього чужим; передбачає неминучість або реальну можливість настання майнової шкоди у великих розмірах; бажає настання цих наслідків або хоч і не бажає, але свідомо припускає їх настання.

5. Характеристика знищення або пошкодження «спеціальних» видів майна та майна, що належить «спеціальним» потерпілим, дала змогу отримати такі результати:

- встановлено, що відмежувальними ознаками злочинів, що передбачають «спеціальні» види знищення чи пошкодження майна, один від одного та від «загального» злочину (194 КК України), є ознаки об'єкта злочину (об'єкт, потерпілий, предмет) та суб'єктивної сторони (мета і мотив злочину);
- «спеціальні» склади злочинів характеризуються додатковим факультативним об'єктом, яким є суспільні відносини власності; у той же час усі вони відрізняються своїми основними безпосередніми об'єктами;
- об'єкти злочинів, передбачених ст.ст. 194-1, 270-1 та 360 КК України, не відповідають тим родовим об'єктам, до яких їх дає підстави відносити розміщення в системі КК України;
- основним безпосереднім об'єктом усіх злочинів проти журналістів є нормальна професійна діяльність як конституційне право кожного журналіста, а розміщення більшості з цих злочинів у Розділі XV Особливої частини КК України порушує його системність;
- обґрунтовано необхідність видання роз'яснення суду, в якому б наголошувалось на обов'язковості врахування положень ч. 2 ст. 11 КК України під час розгляду проваджень щодо злочинів, передбачених ст. 347, 347-1, 352, 378, 399 КК України, у тих випадках, коли розмір заподіяної ними шкоди є незначним;
- буквальне тлумачення ст. 347 КК України не дає підстав відносити до потерпілих від цього злочину осіб, які в минулому були наділені ознаками «спеціального» потерпілого, але на момент знищення чи пошкодження їх майна

уже не є працівниками правоохоронного органу, органу державної виконавчої служби чи приватними виконавцями. Те ж саме стосується й інших «спеціальних» потерпілих (колишніх суддів, народних засідателів, захисників тощо);

- вживання в кримінальному законі термінів «близькі родичі», «родичі» та їх невизначеність на рівні КПК України перешкоджають правильному та однотипному застосуванню кримінально-правових норм. Запропоновано замінити ці терміни в усіх випадках їх вживання в КК України на «близькі особи».

6. Сформульовано пропозиції з удосконалення чинного КК України:

- виключити із ч. 2 ст. 22 КК України слова «умисне знищення або пошкодження майна» (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частина друга та третя статті 399), «пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів» (ст. 277);
- доповнити ч. 1 ст. 194 КК України словом «майнову» після слів «що заподіяло»;
- викласти диспозицію ч. 2 ст. 194 КК України в такій редакції: «Умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або таке, що заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки»;
- виключити з КК України статті 194-1, 270-1 та 360;
- виключити слова «знищення чи пошкодження об'єктів власності» із назви ст. 259 КК України;
- виключити слова «щодо пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни, – радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців» із ч. 3 ст. 297 КК України;
- виключити слово «незаконне» зі словосполучення «незаконне знищення» із ч. 3 ст. 158; ч. 1 ст. 158-2; ч. 2 ст. 298 КК України та з назви ст. 158-2; виключити слово «протизаконне» зі словосполучення «протизаконне знищення» у ст. 433 КК України;

- перенести всі кримінально-правові норми, що передбачають злочини проти журналістів, у Розділ V Особливої частини КК України;
- із тексту статей 265, 298 КК України виключити слово «руйнування»; а в статтях 113, 178, 194-1, 277, 292, 297 КК України слово «руйнування» («зруйнування») замінити на «знищення»;
- доповнити КК України нормами, які б передбачали спеціальні склади злочину: знищення чи пошкодження майна державного чи громадського діяча у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю та знищення чи пошкодження майна начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків із військової служби. Розмістити ці норми відповідно або в ч. 2 ст. 346 та ч. 2 ст. 405 КК України (із одночасною зміною їх назв), або доповнити Кодекс статтями 346-1 та 405-1.

7. Визначено правила кваліфікації злочинів, пов'язаних з умисним знищенням чи пошкодженням майна:

- вчинення особою умисного знищення чи пошкодження чужого майна із невизначеним умислом слід кваліфікувати за наслідками, які фактично настали;
- вчинення цього злочину шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, як правило, характеризується неконкретизованим умислом, що обумовлено загальною небезпечністю способу вчинення злочину (особа не здатна контролювати перебіг свого діяння, а тому й не здатна наперед оцінити обсяг заподіюваної нею шкоди);
- знищення одного об'єкта, який одночасно наділений ознаками різних «спеціальних» видів майна (наприклад, культового будинку, що є об'єктом культурної спадщини), не є ідеальною сукупністю злочинів і розглядається за правилами про конкуренцію кримінально-правових норм;
- у разі конкуренції будь-якої іншої норми, що передбачає відповідальність за знищення чи пошкодження «спеціальних» видів майна, із нормою ст. 388 КК України (наприклад, знищення релігійної споруди, на яку накладено арешт), дії винного потрібно кваліфікувати за ст. 388 КК України (за умови усвідомлення ним особливого правового статусу знищеного чи пошкодженого майна та всіх інших необхідних ознак цього складу злочину).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонов С. В. Кримінальна відповідальність за посягання на діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право». К., 2010. 20 с.
2. Асейкін Р. В. Підстави та принципи криміналізації посягання на об'єкти культурної спадщини України. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 24 (63). 2011. № 1. С. 225–231.
3. Асейкін Р. В. Посягання на об'єкти культурної спадщини: кримінологічна характеристика та запобігання : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2012. 20 с.
4. Базелюк В. В. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 20 с.
5. Безверхов А. Г. Имущественные преступления. Самара : Изд-во «Самарский университет», 2002. 359 с.
6. Безверхов А. Г. Уничтожение и повреждение имущества: вопросы истории, теории, практики : монография. М. : Юрлитинформ, 2010. 192 с.
7. Берзін П. С. Суб'єкт злочину. Вісник асоціації кримінального права України. 2013. № 1 (1) . С. 144–159.
8. Білаш О. В. Кримінальна відповідальність за незаконні дії щодо релігійних споруд або святинь : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Одеса, 2013. 209 с.
9. Богатирьов І. Г. Науково-теоретичне обґрунтування підпалу, як кваліфікуючої ознаки ч. 2 ст. 194 КК України. Вісник Запорізького національного університету. 2010. № 3. С. 142–145.
10. Боднарчук Р. О. Поняття, критерії та ознаки знищення чужого майна (статті

194 та 196 КК України). Форум права. 2011. № 3. С. 53–61.

11. Бойцов А. И. Преступления против собственности. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 775 с.
12. Бочарников С. О. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.
13. Бузинарський М. Ю. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.09 «Кримін. процес та криміналістика; судова експертиза». Київ : Б.в., 2011. 16 с.
14. Бузинарський М. Ю. Способи вчинення умисного знищення майна шляхом підпалу з метою приховання інших злочинів [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2009_3/09bmyriz.pdf.
15. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 18 березня 2013 р. Справа № 232/2824/12. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30089851>.
16. Вирок Добропільського міськрайонного суду Донецької області від 24 лютого 2016 р. Справа № 227/4550/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56039850>.
17. Вирок Запорізького районного суду Запорізької області від 17 грудня 2014 р. Справа № 317/4680/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42095841>.
18. Вирок Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області від 13 червня 2012 р. Справа № 1/1107/148/12. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24661451>.

19. Вирок Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 29 грудня 2014 р. Справа № 697/2683/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42199591>.
20. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 25 червня 2015 р. Справа № 640/10929/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45667139>.
21. Вирок Ківерцівського районного суду Волинської області від 3 липня 2015 р. Справа № 158/865/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/46080406>.
22. Вирок Косівського районного суду Івано-Франківської області від 22 листопада 2011 р. Справа № 1-210/11. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/20628012>.
23. Вирок Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 15 липня 2014 р. Справа № 660/912/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39811301>.
24. Вирок Овруцького районного суду Житомирської області від 1 жовтня 2015 р. Справа № 286/3400/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51696992>.
25. Вирок Овруцького районного суду Житомирської області від 20 травня 2011 р. Справа № 1-129/11. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16627944>.
26. Вирок Томаківського районного суду Дніпропетровської області від 23 липня 2013 р. Справа № 195/85/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32626419>.

27. Вирок Фрунзенського районного суду м. Харкова від 22 січня 2015 р. Справа № 645/11303/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reustr.court.gov.ua/Review/42431902>.
28. Вирок Шполянського районного суду Черкаської області від 31 травня 2011 р. Справа № 1-90/11. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reustr.court.gov.ua/Review/16452157>.
29. Висновок Головного юридичного управління Верховної ради України від 11 листопада 2010 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=37894.
30. Висновок Головного юридичного управління від 30 червня 2004 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=12187.
31. Віскунов В. В. Кримінальна відповідальність за знищення, підробку або заміну номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. К., 2012. 20 с.
32. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
33. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності за кримінальним правом України : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Львів: ЛьВДУВС, 2011. 201 с.
34. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 19 с.
35. Газдайка-Василишин І. Б. Окремі питання об'єктів некорисливих злочинів проти власності за кримінальним правом України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць. 2006. Вип. 2. С. 202–212.
36. Газдайка-Василишин І. Б. Суспільна небезпека корисливих та некорисливих злочинів проти власності: порівняльна характеристика : матеріали звітної наук. конф. факультету з підготовки слідчих (Львів, 25 березня 2011 р.). Львів

: ЛьвДУВС, 2011. С. 82–86.

37. Газдайка-Василишин І. Б. Щодо поняття «близьких родичів» у кримінальному праві України. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012: кримінально-правові та процесуальні аспекти : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції-симпозіуму (Львів, 19–20 вересня 2013 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2013. С. 40–43.
38. Горбунов В. А. Зарубіжний досвід встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Право і суспільство. 2011. № 3. С. 181–185.
39. Горбунов В. А. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 21 с.
40. Горбунов В. А. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 218 с.
41. Горбунов В. А. Особливості кримінально-правової оцінки знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу з урахуванням предмета злочину. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2011. Вип. 945. С. 314–318.
42. Горбунов В. А. Питання кваліфікації умисних посягань на майно працівника правоохоронного органу, вчинених при охороні ним громадського порядку. Вісник Кримінологічної асоціації України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 листопада 2011 р.) і круглого столу (м. Харків, 17 листопада 2011 р.). МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ : Кримінологічна асоціація України. Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2011. С. 14–16.
43. Горбунов В. А. Проблеми кваліфікації за суб'єктивними ознаками посягань на майнові інтереси працівників правоохоронних органів, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Проблеми реформування кримінально-процесуального та кримінального законодавства України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 14 жовтня 2011 р.). МВС України, Харк. нац. ун-т

- внутр. справ : Кримінологічна асоціація України. Х. : ХНУВС, 2011. С. 64–68.
44. Грищук В. К. До питання про соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у сфері господарської діяльності. Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності : матер. наук.-практ. конференції / Ред. кол.: В. В.Сташис та ін. Х. : Кроссруд, 2006. С. 15-18.
 45. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. 568 с.
 46. Грищук В. К. Проблеми кодифікації кримінального законодавства України. Львів : ЛНУ, 1993. 136 с.
 47. Губаева Т. В. Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности. М. : Норма, 2004. 160 с.
 48. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. К., 2007. 20 с.
 49. Джужа О. М. Проблеми потерпілого від злочину (кримінологічний та психологічний аспекти) : навчальний посібник. К. : УАВС, 1994. 51 с.
 50. Дячкін О. П. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ. 2009. 258 с.
 51. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2014–2017 роки. Форма № 1. Генеральна прокуратура України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&_c=fo#.
 52. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–жовтень 2018 року. Форма № 1. Генеральна прокуратура України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&_c=fo#.
 53. Женунтій В. Особливості кваліфікації протиправних діянь, що спричинили знищення або пошкодження майна. Право України. 2004. № 3. С. 56–59.

54. Жмуров В. А. Большая энциклопедия по психиатрии, 2-е изд., 2012 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/978/word/riromanija>.
55. Злобин Г. А. Основания и принципы уголовно-правового запрета. Советское государство и право. 1980. № 1. С. 74–76.
56. Киришь Б. О. Розділ IV Загальної частини Кримінального кодексу України потребує удосконалення. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали X регіональної наук.-практ. конф. (Львів, 5–6 лютого 2004 р.). Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2004. С. 358–359.
57. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073–Х. Відом. Верховн. Ради України. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
58. Козлов А. П. Понятие преступления. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. 819 с.
59. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відом. Верховн. Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
60. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. 2-ге вид. К. : Атіка, 2002. 640 с.
61. Коржанський М. Й. Словник кримінально-правових термінів. К. : Генеза, 2000. 200 с.
62. Котовенко О. М. Кримінальна відповідальність за пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- і нафтопродуктопроводів : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 17 с.
63. Котуха О. С. Непрямі матеріально-правові презумпції у кримінальному праві України. Часопис Київського університету права. Київ, 2012. № 2. С. 295–299.
64. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / За ред. О. О. Дудорова, Є. О. Писменського. Т. І. Луганськ : «Елтон-2», 2012. 780 с.
65. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студ. юрид. вузів і факультетів / За ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. К. : Юрінком Інтер, 1997. 512 с.
66. Кримінальне право України. Особлива частина / За ред. М. І. Бажанова,

- В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К. : Юрінком Інтер, 2003. 480 с.
67. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. та доп. Х. : Право, 2010. 608 с.
68. Кримінальне право. Особлива частина. Мультимедійний навчальний посібник [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pra vo_osob/Files/Lekc/T7/T7_P4.html.
69. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К. : Ін Юре, 2003. 1193 с.
70. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341–III. Відом. Верховн. Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
71. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. Відом. Верховн. Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
72. Кудрявцев В. Н. Криминализация: оптимальные модели. Уголовное право в борьбе с преступностью. М., 1981. 84 с.
73. Лемеха Р. І. Поняття «тяжкі наслідки»: проблеми визначення змісту [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/letter/7887/%CB>.
74. Лист Начальнику Головного слідчого управління Міністерства внутрішніх справ України від 23 березня 2012 р. № 3880/0/4-12.
75. Лопашенко Н. А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика. СПб. : Юридический цент. Пресс, 2004. 339 с.
76. Людина. Право. Держава: Збірник правових актів : антологія / Упорядник В. С. Горош. Х. : НВКФ «Консул», 1996. 51 с.
77. Мельник М. І. Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки. Підприємництво, господарство і право. 2004. № 5. С. 94–99.
78. Мирончик А. С. Преступные уничтожение или повреждение чужого имущества: обоснованность криминализации, оптимизация законодательного описания, квалификация : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Красноярск, 2009. 23 с.

79. Миронюк С. А. Завдана шкода як оціночна категорія умисного знищення та пошкодження чужого майна. Право і суспільство : Науковий журнал. 2011. № 6. С. 168–173.
80. Миронюк С. А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2012. 39 с.
81. Миронюк С. А. Кримінально-правова характеристика об'єктивних ознак умисного знищення або пошкодження майна. Запорізькі правові читання : тези доповіді Щорічної Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 20–21 травня 2011 р.) / За заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2011. Ч. 2. С. 308–310.
82. Миронюк С. А. Мотиви умисного знищення або пошкодження чужого майна. Тенденції та пріоритети реформування законодавства України : матеріали міжн. наук-практ. конф. (м. Запоріжжя, 28 грудня 2011 р.) у 2-х частинах. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2011. Ч. 2. С. 77–80.
83. Миронюк С. А. Особливості визначення та оцінки кваліфікуючих ознак умисного знищення або пошкодження майна за законодавством України. Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії (економіка, право). Ірпінь, 2011. № 1. С. 143–149.
84. Миронюк С. А. Підстави та умови відмежування умисного знищення або пошкодження майна від окремих суміжних складів злочинів. Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць. Юридичні науки. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. № 1. Ч. II. С. 129–134.
85. Миронюк С. А. Предмет умисного знищення або пошкодження майна: ознаки та види. Актуальні проблеми протидії злочинності в Україні : матеріали наук.-практ. семінару (ДДУВС, 21 березня 2008 року). 2008. С.82–84.
86. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення: перспективи удосконалення та

систематизації норм. Форум права. 2014. № 2. С. 274–285.

87. Навроцький В. О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації. Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 квітня 2004 р.) / Ред. кол.: Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. К.– Х. : «Юрінком Інтер», 2004. С. 44–47.
88. Навроцький В. О. Злочини проти власності : лекції для студ. юрид. ф-тів. Львів : Львів. держ. ун-т, 1997. 79 с.
89. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник. К. : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
90. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. К. : Атіка, 1999. 418 с.
91. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С. С. Яценко. К. : А.С.К., 2005. 848 с.
92. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., перероб. та доп. К. : А.С.К., 2006. 848 с.
93. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К. : Атіка, 2003. 1054 с.
94. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. К. : Юридична думка, 2012. 1316 с.
95. Незнайко С. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Суми, 2016. 251 с.
96. Никитина Е. В. Уголовная ответственность за умышленное уничтожение и повреждение имущества : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Ростов-на-Дону, 2000. 193 с.
97. Новий тлумачний словник української мови. У 4-ох томах. К. : Аконіт, 1998. Т. 1. 910 с.
98. Новий тлумачний словник української мови. У 4-ох томах. К. : Аконіт, 1998.

Т. 3. 928 с.

99. Одайник Б. М. Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 19 с.
100. Олійник П. В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення: автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Х. : Нац. юридична академія Укр. ім. Я. Мудрого, 2010. 20 с.
101. Олійник П. В. Щодо поняття «чуже майно» як предмета злочинів проти власності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2005. №1. С. 188–194.
102. Осадчий В. І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності : дис. ... доктора юр. наук : 12.00.08. К., 2004. 469 с.
103. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Изд-ние 2-е. Т. 1. СПб., 1909. 608 с.
104. Плева К. В. Кримінальна відповідальність за суспільно небезпечні діяння стосовно радіоактивних матеріалів [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://libbook.com.ua/book_krimnalna-vdpovdalnst-za-susplno-nebezpechn-dyannya-stosovno-radoaktivnih-materalv_689/.
105. Плютина Е. М. Уничтожение или повреждение имущества: проблемы квалификации и соотношения со смежными составами преступлений (по материалам судебной практики Краснодарского края) : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Краснодар, 2005. 199 с.
106. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755–VI. Відом. Верховн. Ради України. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.
107. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 02 марта 1989 г. «О практике применения судами законодательства по делам, связанным с пожарами». Бюллетень Верховного Суда СССР. 1989. № 3. П. 1.
108. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (методичні рекомендації) / Заг. ред. Крижанівський В. П. К, 2007 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pdp.org.ua/files/Pravyla_oformlennj

a_metod%20recom_oct_2007.pdf.

109. Правове забезпечення підприємницької діяльності : зб. наук. ст. студ. / Відп. ред. Ю. І. Крегул. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. Ч. 2. 200 с.
110. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15 квітня 2008 р. № 270–VI. Відом. Верховн. Ради України. 2008. № 24. Ст. 236.
111. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781–XII. Відом. Верховн. Ради України. 1994. № 11. Ст. 50.
112. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. № 8 із змінами від 3 грудня 1997 р. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах : навчальний посібник / Укл. Б. О. Кириць. Львів : Ліга-прес, 2010. С. 244–251.
113. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах : навчальний посібник / Укл. Б. О. Кириць. Львів : Ліга-прес, 2010. С. 202–208.
114. Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 1976 р. № 4 в редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 березня 2000 р. № 3. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах : навчальний посібник / Укл. Б. О. Кириць. Львів : ПАІС, 2005. С. 150–156.
115. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти

- довкілля: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах : навчальний посібник / Укл. Б. О. Кириш. Львів : Ліга-прес, 2010. С. 195–202.
116. Саун А. В. Генезис умисного знищення або пошкодження майна у вітчизняному законодавстві. Сучасні напрямки теоретичних і прикладних досліджень : зб. наук. праць по матер. міжнар. наук-практ. конф. (Одеса, 16–27 березня 2009 р.). Одеса : Черноморье, 2009. Т. 21. С. 52–56.
117. Саун А. В. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна. Актуальні пробл. юрид. наук у дослідж. учених : дод. до журн. «Міліція України». 2009. № 82. С. 19–23.
118. Саун А. В. Історія розвитку кримінального законодавства України за умисне знищення або пошкодження майна. Актуальні пробл. юрид. наук у дослідж. учених : дод. до журн. «Міліція України». 2009. № 79. С. 14–19.
119. Саун А. В. Кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження майна. Сучасні напрямки теоретичних і прикладних досліджень : зб. наук. праць по матер. міжнар. наук-практ. конф. (Одеса, 15–26 березня 2010 р.). Одеса : Черноморье, 2010. Т. 17. С. 54–58.
120. Саун А. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 237 с.
121. Саун А. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. К. : НАВСУ, 2010. 21 с.
122. Саун А. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. К. : НАВСУ, 2010. 230 с.
123. Саун А. В. Об'єкт та предмет умисного знищення або пошкодження майна. Наук. вісн. Київського національного університету внутрішніх справ. 2010. № 2. С. 202–209.
124. Саун А. В. Перспективні інновації в науці, освіті, виробництві і транспорті : зб.

- наук. праць по матер. міжнар. наук-практ. конф. (Одеса, 15–30 червня 2009 р.). Одеса : Черноморье, 2009. Т. 9. С. 88–91.
125. Сақун А. В. Суспільна небезпечність умисного знищення або пошкодження майна. Філософські, методологічні і психологічні проблеми права : зб. матер. II Всеукраїнській наук-теорет. конф. (Київ, 31 січня 2009 р.). К. : КНУВС, 2009. С. 236–237.
126. Самокиш В. П. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Одеса, 2013. 227 с.
127. Семенюк-Прибатень А. В. Кримінально-правова характеристика знищення та пошкодження майна за Кримінальним кодексом України : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Львів : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ : Б. в., 2016. 23 с.
128. Семенюк-Прибатень А. В. Об'єкт умисного та необережного знищення чи пошкодження майна. Університетські наукові записки. 2015. № 1. С. 207-215.
129. Семенюк-Прибатень А. В. Поняття знищення та пошкодження майна у кримінальному праві України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2014. Вип. 3. С. 207-219.
130. Сербіна Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 19 с.
131. Словники України on-line [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>.
132. Соболев М. Г. Часткова декриміналізація окремих злочинів проти власності: загальнотеоретичний аналіз. Всеукраїнська науково-практична конференція «Влада і суспільство: проблеми взаємодії». Запоріжжя, 2005. С. 58–61.
133. Стрельцов Є. Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти. Одеса : Астропринт, 2000. 476 с.
134. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. СПб., 1902 г. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://crimpravo.ru/ru/blog/nauka/645.html>.

135. Таганцев Н. С. Уголовное Уложение 22 марта 1903 г. СПб. : Государственная типография, 1904. 1137 с.
136. Татаров О. Ю. Умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом. Митна справа. 2012. № 5 (83). Частина 2. Книга 1. С. 122–129.
137. Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 31 серпня 2010 року. Архів ВСУ. 2010 р.
138. Ухвала спільного засідання колегії суддів Судової палати у кримінальних справах ВСУ і військової судової колегії від 3 квітня 2009 р.
139. Фефелов П. А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний. Советское государство и право. 1970. № 11. С. 101–109.
140. Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2006. 18 с.
141. Фойницький И. Я. Курс уголовного права. СПб., 1900. 443 с.
142. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Атіка, 2004. 488 с.
143. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К. : Атіка, 2005. 332 с.
144. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. К., 2004. 504 с.
145. Хавронюк М. І. Злочини зі складною виною у Кримінальному кодексі України. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 3. С. 9–17.
146. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. К. : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
147. Хавронюк М. І. Термінологічні вади нового Кримінального кодексу України. Право України. 2003. № 5. С. 5–10.
148. Хмельовська Н. З. Мотив та мета при умисному знищенні або пошкодженні майна: їх значення для кваліфікації діяння. Науковий вісник Львівського

- державного університету внутрішніх справ. 2005. Випуск 2. С. 221–228.
149. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відом. Верховн. Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
150. Шарипов А. М. Уничтожение и повреждение имущества в Уголовном праве России : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Владимир, 2005. 178 с.
151. Швець А. Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. К. : Держ. науково-дослідний ін-т МВС Укр., 2011. 20 с.
152. Шута. Д. Соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна. Правове забезпечення підприємницької діяльності : Збірник наукових статей студентів. Київ : КНТЕУ, 2018. Ч. 2. С. 97–101.